

מיתוסי-שורש אוניברסליים

סילו

הבהרה

מאז ימי קדם התקיים הרצון להגדיר את המיתוס, את האגדה ואת המשל, ולהבחין בין סיפור או תיאור בלתי סביר לבין תיאור הנחשב לאמין. נעשתה עבודה רבה בניסיון להוכיח כי המיתוסים הם לבוש סמלי של אמיתות יסוד, או המרה של כוחות קוסמיים לישויות בעלות כוונה. נטען כי מדובר בהשקפתנויות שבהן דמויות היסטוריות מעורפלות מתעלות לדרגת גיבורים או אלים. פותחו תיאורים שנועדו להצביע על מציאות אובייקטיבית המסתתרת מאחורי עיוותי התבונה, ונערכו מחקרים שמטרתם לחשוף קונפליקטים פסיכולוגיים עמוקים המשתקפים בהשלכות אלו. כך, אותה עבודה עצומה התבררה כמועילה, שכן היא סייעה לנו להבין, כמעט כבתנאי מעבדה, כיצד מיתוסים חדשים נאבקים בישינים כדי לזכות במרחב משלהם.

אפילו בתיאורים מדעיות ניתן להבחין שכאשר הן מתנתקות מן התחום הראוי להן ומתחילות להתקיים ללא ביסוס מוכח, הרי שהדבר נובע מכך שהן כבר התמקמו ברמת האמונה החברתית וקיבלו את הכוח הפלסטי של הדימוי, כוח שהוא חיוני כנקודת ייחוס ומכריע בהכוונת התנהגויות. בדימוי חדש זה, הפורץ אל התודעה, ניתן לראות גלגולים של מיתוסים עתיקים שהתחדשו בעקבות שינוי הנוף החברתי, לו נדרש מענה בהתאם לדרישות הזמן.

מערכת המתחים החיוניים שעם נתון לה מתורגמת לדימוי, אך אין די בכך כדי להסביר את התופעה כולה, אלא אם חושבים במונחים פשטניים של אתגר ותגובה. חשוב להבין כי בכל תרבות, קבוצה ואף פרט, קיים זיכרון, הצטברות היסטורית שעל בסיסה מפורש העולם שבו חיים. פרשנות זו היא שמעצבת עבורנו את הנוף, אשר אף שהוא נתפס כחיצוני, הוא צבוע במתחים החיוניים המתרחשים ברגע היסטורי נתון או שהתרחשו בעבר הרחוק, ואשר באופן שיורי מהווים חלק מן הסכמה הפרשנית של המציאות הנוכחית. כאשר אנו מזהים את המתחים ההיסטוריים הבסיסיים של עם מסוים, אנו מתקרבים להבנת האידיאלים, החששות והתקוות שלו, שאינם מופיעים באופן של כרעיונות מופשטים וקרים, אלא כדימויים דינמיים הדוחפים התנהגויות לכיוון זה או אחר.

מובן כי רעיונות מסוימים יתקבלו בקלות רבה יותר מאחרים, ככל שהם קשורים באופן הדוק יותר לנוף התרבותי הנדון. רעיונות אלה נחווים בעוצמת מחויבות ואמת הדומה לזו הקיימת באהבה ובשנאה, שכן הרישום הפנימי שלהם ודאי עבור מי שחווה אותם, גם כאשר נעדרת מהם הצדקה אובייקטיבית.

לדוגמה, פחדיהם של עמים מסוימים תורגמו לדימויים של עתיד מיתי שבו הכול מתמוטט. האלים נופלים, השמיים, הקשת בענן והמבנים קורסים; האוויר הופך לא ראויה לנשימה והמים למורעלים; עץ העולם הגדול, האחראי לאיזון האוניברסלי, מת, ואיתו בעלי החיים ובני האדם. ברגעים קריטיים תרגמו עמים אלה את המתחים שלהם באמצעות דימויים מטרידים של זיהום וחתיחה, אך דימויים אלה עצמם דחפו אותם, בשעותיהם הטובות ביותר, "לבניית" יציבות בתחומים רבים. עמים אחרים עוצבו על ידי הרישום הכואב של הדרה ושל גירוש מגן עדן אבוד, וגם דימוי זה דחף אותם לשאיפה מתמדת לשיפור ולידע, במאמץ להגיע אל מרכז הדעת. יש עמים הנראים מסומנים באשמה על שהרגו את אלוהיהם, ואחרים חווים את עצמם מושפעים מתפיסה רב-גונית ומשתנה; תפיסות אלו הובילו את הראשונים לחיפוש אחר גאולה באמצעות פעולה, ואת האחרונים למסע רפלקטיבי אחר אמת קבועה וטרנסצנדנטית.

בדברים אלה אין כוונתנו ליצור סטריאוטיפים, שכן תצפיות חלקיות מסוג זה אינן מסבירות את העושר החריג של ההתנהגות האנושית. מטרתנו היא להרחיב את נקודת המבט הרווחת על המיתוסים ועל התפקיד הפסיכו-חברתי שהם ממלאים

כיום תרבויות נפרדות הולכות ונעלמות, ועימן גם המורשת המיתית שלהן. ניתן להבחין בשינויים עמוקים בקרב חברי קהילות שונות, כאשר הם נתונים להשפעות לא רק של מידע וטכנולוגיה, אלא גם של מנהגים, הרגלים, ערכים, דימויים ודפוסי התנהגות, לעיתים מבלי לייחס חשיבות למקורם. בתהליך העברה זה אין אפשרות להימנע מהעברתם של חרדות, תקוות והצעות לפתרון, אשר גם כאשר הן מקבלות ביטוי בתיאורים או בניסוחים פחות או יותר מדעיים, נושאות עימן מיתוסים עתיקים שאינם מוכרים עוד לאזרח העולם העכשווי.

בהתקרבתנו אל המיתוסים הגדולים, ביקשנו להשיב ולהדגיש את ערכם של העמים מנקודת המבט של הבנת אמונות היסוד שלהם. בעבודה זו לא עסקנו בסיפורים ובאגדות היפים המתארים את עלילותיהם של חצאי-אלים ובני תמותה יוצאי דופן. הגבלנו את עצמנו למיתוסים שבהם הגרעין נתפס בידי האלים, אף שלאנושות יש תפקיד חשוב במארג זה. ככל האפשר, נמנענו מערבוב סוגיות של פולחן, בהתחשב בכך שכבר אין מבלבלים בין הדת המעשית וההימיומית לבין הדימויים הפלסטיים של המיתולוגיה הפואטית.

מצד שני, ניסינו להתייחס לטקסטים המקוריים של כל מיתולוגיה כנקודת התייחסות לעיבודים שלנו, דבר שגרם לנו לבעיות רבות. כך, לדוגמה, ניתן לומר שהעושר המיתולוגי של התרבויות הכרתיות והמיקנית נכלל בפרק כללי בשם "מיתוסים יווניים-רומיים" דווקא משום שלא היו בידינו טקסטים מקוריים מתרבויות אלה. כך קרה גם עם המיתוסים האפריקאים, האוקיאניים ובמידה מסוימת גם האמריקאים. בכל מקרה, ההתקדמות שמחוללים אנתרופולוגים ומומחים למיתוסים השוואתיים גורמת לנו לחשוב על עבודה עתידית שתבסס על תגליותיהם.

כותרת ספר זה, *מיתוסי שורש אוניברסליים*, מחייבת כמה הבהרות. אנו מתייחסים ל"מיתוס-שורש" כאל מיתוס אשר עבר מעם לעם ושמר על רציפות מסוימת בעלילתו המרכזית, גם כאשר חלו לאורך הזמן שינויים בשמות הדמויות, בתכונותיהן ובנוף שבו מתרחשת העלילה. העלילה המרכזית, שאותה אנו מכנים "גרעין הרעיון", חווה אף היא שינויים, אך בקצב איטי יחסית לזה של מרכיבים הנחשבים משניים. משום כך, כאשר לא הבאנו בחשבון את שינויי מערכת הייצוג המשנית, גם לא ראינו לנכון להכריע את מיקומו של המיתוס ברגע המדויק שבו הופיע. שאיפה הפוכה אינה יכולה להיתמך, שכן לא ניתן לתארך את מקורו של מיתוס לנקודת זמן מדויקת. בכל מקרה, המסמכים והשרידים ההיסטוריים הם המעידים על קיומו של המיתוס, והם נופלים תמיד בתוך טווח תיארוך משוער בלבד.

מן הצד האחר, נראה כי בנייתו של מיתוס אינה פרי יצירתו של מחבר יחיד, אלא תוצאה של דורות עוקבים של מחברים ופרשנים, הפועלים על חומר שהוא מטבעו בלתי יציב ודינמי. ממצאי הארכיאולוגיה, האנתרופולוגיה והפילולוגיה, הפועלות כיום כתחומי עזר למיתולוגיה השוואתית, מראים לנו כי מיתוסים מסוימים שנחשבו בעבר לייחודיים לתרבות אחת השתייכו למעשה לתרבויות קדומות יותר, או לתרבויות בנות-זמן שמהן קיבלה התרבות המאוחרת את השפעתה. בהתאם לכך, לא שמנו דגש מיוחד על מיקומם הכרונולוגי של המיתוסים, אלא על מידת החשיבות שנראה כי רכשו בתרבות מסוימת, גם כאשר תרבות זו מאוחרת לאחרת שבה אותו גרעין רעיוני כבר פעל.

ברור, עם זאת, שעבודה זו אינה מתיימרת להיות לא ליקוט, לא השוואה ולא סיווג על פי קטגוריות קבועות מראש, אלא ניסיון להעלות על פני השטח גרעיני רעיונות מתמידים ופעילים במרחבים ובתקופות היסטוריות שונות. ניתן לטעון כנגדה כי שינויי ההקשרים התרבותיים משנים גם את הביטויים והמשמעויות הניתנים למיתוסים. אך דווקא משום כך בחרנו במיתוסים אשר זכו לחשיבות רבה יותר בתרבות ובזמן מסוימים, גם כאשר בהקשרים אחרים הם התקיימו מבלי למלא תפקיד פסיכו-חברתי משמעותי.

באשר למיתוסים מסוימים המופיעים בנקודות שלכאורה אינן מחוברות ושומרים ביניהם על דמיון ניכר, יש צורך בבדיקה מעמיקה כדי לקבוע אם אכן התרחש ניתוק היסטורי ביניהם. בתחום זה ההתקדמות מהירה מאוד, וכיום כבר קשה לטעון, למשל, שתרבויות אמריקה היו זרות לחלוטין לאלו של אסיה. ניתן לשער שכאשר התרחשו ההגירות דרך מצר ברינג, לפני יותר מעשרים אלף שנה, לעמי אסיה עדיין לא היו מיתוסים מפותחים, ואלו קיבלו אופי מובחן רק לאחר התיישבות השבטים. עם זאת, המצב הטרנס-מיתי היה דומה בקרב העמים המוזכרים כאן, ואולי בו מצויות תבניות שאף שהתפתחו באופן בלתי שווה במסגרות תרבותיות שונות, שמרו על דפוסים משותפים מסוימים. כך או כך, דיון זה טרם מוצה, ומוקדם להצטרף לאחת מן ההשערות המתחרות כיום. מבחינתנו, חשיבותו של המיתוס אינה טמונה במידת מקוריותו, אלא, כפי שצוין לעיל, במשקל שיש לו בתרבות מסוימת.

זהו החטף של אותן ישויות שלא הובנו בטבען הפנימי, כוחות אדירים שיצרו את כל הידוע ואת מה שעדיין נסתר מן הידיעה.

זוהי הרפסודיה של טבעם החיצוני של האלים, של הפעולה שנראתה ונשרה בפי בני אדם, אשר הצליחו להתמקם בעמדת התצפית אל הקודש.

זהו מה שהופיע כסימן שנקבע בזמן הנצח, בעל הכוח לערער את הסדר, את החוקים ואת השפיות השברירית. מה שבני התמותה ייחלו שהאלים יעשו; מה שהאלים ביטאו בדברם דרך בני האדם.

א. מיתוסים שומריים-אקדיים

גילגמש (שירת אדון קולאב)

גילגמש ובריאת כפילו

זה אשר ידע הכול והבין את מעמקי הדברים, זה אשר ראה הכול ולימד הכול, זה אשר הכיר את ארצות העולם, הוא היה גילגמש האדיר. הוא בנה את חומות אורוף, יצא למסע ארוך וידע את כל אשר אירע לפני המבול. בשובו חקק את כל גבורותיו על אבן זיכרון.

מפני שהאלים הגדולים בראו אותו, שני שלישים מגופו היו אל ושליש אחד אדם. כאשר נלחם בכל הארצות, חזר לאורוף, מולדתו. אך האנשים רטנו בשנאה, שכן גילגמש לקח את מיטב הצעירים למעשי גבורתו ומשל ביד ברזל. על כן הלכו האנשים להביא את תלונותיהם לפני האלים, והאלים אל אנו. אנו העלה את התלונה לפני ארוורו ואמר לה: "הו ארוורו, בוראת האנושות, עשי אדם נוסף בדמות גילגמש, עשי העתק של גילגמש, כדי שכאשר ייפגשו השניים ילחמו זה בזה ואיש לא יטרוד עוד את עירנו". האלה ארוורו התרכזה בתוך עצמה, הרטיבה את ידיה, ובלקחה חומר יצרה ממנו את אנו. הגיבור נולד כשגופו מכוסה שיער עבה כשעורה בשדות.² הוא לא ידע דבר על בני האדם או על הארצות, ותבונתו הייתה סגורה. כחיה פראית ניזון מעשבים ושתה ממי המעיינות יחד עם העדרים.

לימים מצא צייד את אנו ופניו התכווצו מפחד. הוא פנה אל אביו וסיפר לו על מעשי הגבורה שראה את האיש הפראי מבצע. הזקן שלח אז את בנו לאורוף לבקש עזרה מגילגמש.

כאשר שמע גילגמש את הסיפור מפי הצייד, המליץ לו לקחת משרתת יפה מן המקדש, בת השמחה, ולהביאה עימו ולהעמידה בהישג ידו של הפולש. "כך, כאשר יראה את הנערה, יישבה בקסמיה וישכח את חיותיו, והחיות לא יכירו אותו עוד". כך דיבר המלך, והצייד פעל על פי ההוראות והגיע בתוך שלושה ימים אל מקום המפגש. עבר יום ועוד יום עד שהחיות הגיעו אל המעיין לשתות. אחריהן הופיע הפולש וראה את המשרתת יושבת. כאשר קמה והלכה במהירות אליו, נשבה אנו ביופיה. שבעה ימים היה עימה, ולאחר מכן החליט לשוב אל עדרו, אך העזים ועדר המדבר התרחקו ממנו. אנו לא יכול עוד לרוץ, אך תבונתו נפתחה והוא החל לחשוב ולהרגיש כאדם. הוא שב וישב לצד האישה, והיא אמרה לו: "מדוע אתה חי עם העדר כפראי? בוא, אוביל אותך אל אורוף, אל מקדש אנו ואישתך, אל גילגמש אשר אינו מנצח". הדברים מצאו חן בעיני אנו, כי ליבו ביקש יריב וידיד גם יחד. הוא הניח לצעירה להוביל אותו אל המרעה הפורה, שבו נמצאים האורוות והרועים. הוא ינק את חלב החיות ולא הכיר לחם ויין, עד שהנערה נתנה לו לטעום. השפחה הקדושה משחה אותו בשמנים, ספר גילגמש את גופו, והוא, לבוש כמלך צעיר, לקח את חניתו ויצא להילחם בחיות הפרא. כך שחרר את הרועים ואפשר להם לישון ללא חשש. אז הגיע שליח אל אנו וביקש את עזרתו לשים קץ לעוולותיו של גילגמש, מלך אורוף. אנו לא התמלא זעם והבטיח לשנות את סדר הדברים.

גילגמש ראה בחלומו את הפראי והבין כי בקרב יבואו השניים לידי הבנה. לפיכך, כאשר חסם יריבו את דרכו, הסתער עליו בכוח השור הפראי. האנשים התקהלו סביב וצפו במאבק העז, וחגגו את הדמיון שבין אנו למלך. לפני בית האספה נלחמו, הפכו דלתות לרסיסים והרסו קירות. כאשר הצליח המלך להפיל את אנו ארצה, נרגע זה והילל את גילגמש. אז התחבקו השניים וכרתו ברית ידידות.

יער הארזים

לגילגמש היה חלום, ואנו אומר: "חלומך פירושו שיעודך להיות מלך, אך לא בן אלמוות. היה, אם כן, צודק עם המשרתים אותך, היה צודק בעיני האל שמש. השתמש בכוחך לשחרר ולא לדכא". גילגמש שקל מחדש את חייו וגילה כי לא מילא את ייעודו. על כן אמר לאנו: "עלי ללכת אל ארץ החיים, אל המקום שבו צומחים הארזים, ועלי לכתוב את שמי על המצבה שעליה חקוקים שמותיהם של הראויים לתהילה".

אנו נעצב, שכן כבן ההרים הכיר את הדרכים המובילות ליער הארזים. הוא חשב: "עשרת אלפים פרסאות יש ממרכז היער לכל כיוון מכוניסו. בליבו חי חומבפה (ששמו פירושו 'עוצמה מפלצתית'). הוא נושף רוח אש וזעקתו היא הסערה".

אך גִּילְגָמֶשׁ כבר החליט ללכת אל היער כדי לשים קץ לרוע שבעולם, רועו של חוּמְבַבְּהָ. ונחוש כפי שהיה, אֶנְפִּידוּ התכונן להדריכו, אך לא לפני שהזהירו מפני הסכנות. "לוחם אדיר, שאינו ישן לעולם", אמר, "שומר על הכניסות. רק האלים הם בני אלמוות, והאדם אינו יכול להשיג חיי נצח ואינו יכול להילחם בחוּמְבַבְּהָ".

גִּילְגָמֶשׁ התמסר לִשְׁמֶשׁ, אל השמש, וממנו ביקש עזרה במשימה. הוא זכר את גופות האנשים שראה צפות בנהר כאשר הביט מחומות אורופ, גופות אויבים וידידים, מוכרים ובלתי מוכרים. אז חש את סופו שלו, ובהביאו למקדש שני גדיים, אחד לבן ללא רבב ואחד חוס, אמר לִשְׁמֶשׁ: "האדם מת ללא תקווה, ועלי למלא את ייעודי. דרך ארוכה מובילה אל המתחם הסגור של חוּמְבַבְּהָ. מדוע, שְׁמֶשׁ, מילאת את ליבי בתקווה למשימה זו אם אין אפשרות להגשימה?" והרחום שְׁמֶשׁ קיבל את המנחות ואת דמעותיו של גִּילְגָמֶשׁ וכתר עימו ברית איתנה.

לאחר מכן נתנו גִּילְגָמֶשׁ ואֶנְפִּידוּ הוראות לאומנים שיצקו את כלי נשקם. המומחים הביאו את הכידונים והחרבות, את הקשתות והגרזנים. כלי הנשק של כל אחד שקלו עשר פעמים שלושים שקלים, והשריון תשעים נוספים. הגיבורים יצאו לדרך, וביום אחד הלכו חמישים פרסאות. בשלושה ימים עשו דרך כה רבה כפי שעושים נוסעים בחודש ושלושה שבועות. עוד בטרם הגיעו לשער היער היה עליהם לחצות שבעה הרים. לאחר שסיימו את הדרך מצאו את השער, שגובהו שבעים אמות ורוחבו ארבעים ושתיים. כך היה השער המרהיב, אשר לא הרסו בשל יופיו. היה זה אֶנְפִּידוּ שהסתער ודחף אותו בידיו בלבד עד שפתחו לרווחה. אחר כך ירדו אל תחתית ההר הירוק. דוממים התבוננו בהר הארזים, משכן האלים. שם כיסו השיחים את המדרון. ארבעים שעות עמדו מוקסמים, מביטים ביער ורואים את הדרך המפוארת שבה עובר חוּמְבַבְּהָ אל מעונו...

חשכה ירדה וגִּילְגָמֶשׁ חפר באר. בפזרו קמח ביקש מן ההר חלומות טובים. יושב על עקביו, ראשו על ברכיו, חלם, ואֶנְפִּידוּ פירש את חלומותיו כמבשרי טוב. בלילה שלאחר מכן ביקש גִּילְגָמֶשׁ חלומות טובים עבור אֶנְפִּידוּ, אך החלומות ששלח ההר היו מבשרי רעות. לאחר מכן לא התעורר גִּילְגָמֶשׁ, ורק במאמץ הצליל אֶנְפִּידוּ להעמידו על רגליו. עטויי שריון רכבו על הארץ כאילו לבשו בגדים קלים. הם הגיעו אל הארז העצום, וידיו של גִּילְגָמֶשׁ, המניפות את הגרזן, הפילו אותו.

חוּמְבַבְּהָ יצא ממעונו ונעץ את עין המוות בגִּילְגָמֶשׁ. אך שְׁמֶשׁ, אל השמש, הקים כנגדו סופות נוראות: הציקלון והסערה המסתחררת. שמונה רוחות סערה הושלכו על חוּמְבַבְּהָ, עד שלא יכול היה להתקדם או לסגת, בעוד גִּילְגָמֶשׁ ואֶנְפִּידוּ כורתים את הארזים כדי לחדור לתחומו. לבסוף התייצב חוּמְבַבְּהָ כנוע ומפוחד בפני הגיבורים. הוא הבטיח כבוד רב, וגִּילְגָמֶשׁ כמעט ונענה, בהניחו את נשקו, אך אֶנְפִּידוּ התערב: "אל תקשיב לו! לא, ידידי, הרוע מדבר מפיו. עליו למות בידינו!" בעקבות אזהרת חברו התאושש גִּילְגָמֶשׁ. הוא לקח את הגרזן ושלף את החרב ופצע את חוּמְבַבְּהָ בצווארו, בעוד אֶנְפִּידוּ עושה כן גם הוא, עד שבפעם השלישית נפל חוּמְבַבְּהָ ומת. דומם ומת. אז כרתו את ראשו מצווארו, וברגע זה התחולל התוהו ובוהו, שכן זה שנפל היה שומר יער הארזים. אֶנְפִּידוּ כרת את עצי היער ועקר את שורשיהם עד גדות הפרת. לאחר מכן עטף את ראש המנוצח בתכריך והציגו לפני האלים. כאשר ראה אֶנְלִיל, אדון הסערה, את גופתו חסרת החיים של חוּמְבַבְּהָ, לקח בזעמו מן המחללים את הכוח והתהילה שהיו אמורים להיות שלהם, ונתנם לאריה, לברברי ולמדבר. אז יצאו שני הידידים מיער הארזים.

גִּילְגָמֶשׁ רחץ את גופו והשליך הרחק את בגדיו המוכתמים בדם, ולבש בגדים טהורים. כאשר נצץ כתר המלוכה על ראשו, שמה עליו האלה אִישְׁתָּר את עיניה. אך גִּילְגָמֶשׁ דחה אותה, שכן כל בעליה אבדו והיא הורידה אותם לעבדות המבישה ביותר באמצעות האהבה. כך אמר לה: "את בית הרוס שאינו מגן מן הסערה, את תכשיטי ארמונות שנבזזו בידי גנבים, את רעל המוסווה במטעמים, את יסוד האבן הרכה, את הכישוף הנוטש ברגע הסכנה, את הסנדל הגורם למעידה במרוץ".

השור השמימי, מות אֶנְפִּידוּ והירידה אל השאול

זועמת פנתה הנסיכה אִישְׁתָּר אל אביה אֶנו ואיימה לשבור את שערי השאול כדי להוציא מהם צבא מתים גדול ממספר החיים. כך צעקה: "אם לא תשליך על גִּילְגָמֶשׁ את השור השמימי, אעשה זאת בעצמי". אֶנו נעתר לה בתמורה להבטחת פוריות השדות למשך שבע שנים, וברא מיד את השור השמימי, שירד אל הארץ. בהסתערותו הראשונה הרג שלוש מאות איש, ובשנייה נפלו מאות נוספים. בשלישית הסתער על אֶנְפִּידוּ, אך זה אחז בקרניו, קפץ עליו והכניעו. בעוד החיה פולטת קצף דמי מפייה, החזיק בה אֶנְפִּידוּ, וכבר על סף התמוטטות צעק: "גִּילְגָמֶשׁ, הבטחנו לאלים להנציח את שמותינו. נעץ את חרבך בגוף אויבנו!" אז

הסתער גִּילְגָמֶשׁ והרג את השור השמימי, בנועצו את חרבו החדה בין הקרניים והעורף. מיד הוציאו הידידים את הלב הפועם והציעו אותו לִשְׁמֶשׁ. אך אִישֶׁתָּר עלתה אל החומה הגבוהה ביותר של אורֹכּ, ומשם הטיחה קללה בגִּילְגָמֶשׁ. כאשר שמע אֶנְפִּידו את צעקות הנסיכה, לא יכול היה לרסן את זעמו וחתם את גורלו כאשר קרע את איברי המין של השור השמימי והשליכם אל פני האלה.

עם בוא היום חלם אֶנְפִּידו חלום. בחלום היו האלים מכונסים במועצה: אֶנוּ, אֶנְלִיל, שְׁמֶשׁ וְאֵאָה. הם דנו במות חוּמְבַבָּה והשור השמימי וגזרו כי מבין שני הידידים, אֶנְפִּידו הוא שצריך למות. הוא התעורר וסיפר את אשר ראה, ושב ונרדם. אז סיפר כך: "כלי הנגינה של גִּילְגָמֶשׁ נפלו אל מתחם גדול. הוא חיפש אותם אך לא הצליח להגיע אל המעמקים שבהם היו. בידיו חיפש את הנבל והחליל, וברגליו ניסה לגעת בהם. יושב מול המתחם המחבר לעולמות התחתונים בכה גִּילְגָמֶשׁ מרה, מתחנן שמישהו יביא את כליו ממעמקי השאול. אז אמרתי: 'אני ארד לחפש את חלילך'. מיד נפתח הבור המוביל לשאול וירדתי. עבר זמן, וגִּילְגָמֶשׁ המצטער התחנן: 'הלוואי שאֶנְפִּידו ישוב וידבר עימני'. רוחי עלתה מן המעמקים כמשב רוח, ושני האחים דיברו. הוא שאל: 'אתה שמכיר את העולם התחתון, אמור לי אם ראית שם את מי שמתו בזעם הקרבות ואת אלה שמתו נטושים בשדות'. ואני השבתי: 'זה שמת בקרב נתמך בידי הוריו, אך זה שגופתו ננטשה בשדות אין לו מנוחה בשאול. ראיתי גם את מי שנודד בלי שרוחו תיזכר; הוא משוטט תמיד חסר מנוחה וניזון מן הפסולת שהאנשים משליכים'. שני האחים נותרו בדממה.³

אֶנְפִּידו חלה ומת. אז אמר גִּילְגָמֶשׁ: "לסבול. לחיים אין משמעות אחרת מאשר למות. האמות אני כְּאֶנְפִּידו? עלי לחפש את אוֹתְנִפִּישֶׁתִּים, המכונה 'הרחוק', כדי שיסביר כיצד הגיע להיות בן אלמוות. תחילה אביע את אבלי, אחר כך אלבש עור אריה, ובקריאתי אל סִין אצא לדרך".

גִּילְגָמֶשׁ עבר בכל הדרכים עד שהגיע אל ההרים, עד לשערי השמש עצמם. שם עצר מול אנשי-העקרב, השומרים האיומים של שערי השמש, ושאל על אוֹתְנִפִּישֶׁתִּים: "ברצוני לשאול אותו על המוות ועל החיים". אנשי-העקרב ניסו להניאו מן המשימה. "מי שנכנס להר אינו רואה עוד אור", אמרו. אך גִּילְגָמֶשׁ ביקש שיפתחו לו את שער ההר, ולבסוף נענו. שעות רבות הלך באפלה העמוקה, עד שראה מרחוק אור. משהגיע אליו יצא אל מול השמש. מוכה סנוורים הצליח לראות גן עצום. הוא הלך בשבילים שבהם הולכים האלים, עד שמצא עץ ששלשלו ענפיו אבן החן הכחולה המהול, ומהם תלו פירות של אודם.

לבוש בעור אריה ואוכל בשר חיות, נדד גִּילְגָמֶשׁ בגן מבלי לדעת לאיזה כיוון לפנות. כאשר ראה אותו שְׁמֶשׁ, אמר לו בחמלתו: "כאשר בראו האלים את האדם שמרו לעצמם את האלמוות. את החיים שאתה מחפש לא תמצא לעולם".

גִּילְגָמֶשׁ המשיך בדרכו עד שהגיע אל החוף, ושם מצא את הספן של הרחוק. הם יצאו אל הים וראו את היבשה. אוֹתְנִפִּישֶׁתִּים, שראה אותם מתקרבים, ביקש הסברים מהמלווה של הספן. אז אמר גִּילְגָמֶשׁ שמו והסביר את מטרת מסעו.

המבול

ואמר אוֹתְנִפִּישֶׁתִּים: "אגלה לך סוד גדול. הייתה עיר עתיקה בשם שוּרִיפָּאק, על גדות הפרת. עיר עשירה וריבונית. הכול בה התרבה: הרכוש ובני האדם רבו בשפע. אך אֶנְלִיל, שהוטרד מהמולתם, אמר לאלים כי שוב אי אפשר להירדם, והאיץ לשים קץ להפרזה באמצעות שחרור המבול. אֵאָה, אז, גילה לי בחלום את כוונת אֶנְלִיל. 'הרוס את ביתך והצל את חייך. בנה ספינה, מקורה, שאורכה כרוחבה. לאחר מכן תביא אליה את זרע כל היצורים החיים. ואם ישאלו אותך על מלאכתך, אמור שהחלטת ללכת ולחיות במפרץ'. ילדיי הקטנים נשאו זפת, והגדולים עשו כל שנדרש. קיריתי את הספינה, ומתחת לרצפתה בניתי שבע קומות, מחולקות כל אחת לתשעה תאים. לבסוף החלקתי את המבנה הכבד על גזעים עבים עד שנגע במים ושקע בשני שלישי. ביום השביעי הושלמה הספינה והועמסה בכל הנחוץ. העליתי אליה את משפחתי, קרובי ובעלי המלאכה, ואחר כך הכנסתי את החיות המבויתות והפראיות. כאשר הגיעה השעה, באותו ערב, שלח אֶנְלִיל את רוכב הסערה. נכנסתי לספינה וסגרתי אותה בזפת ובאספלט, וכאשר הכול היה מוכן מסרתי את ההגה לספן פּוּזוּר-אֶמוּרִי. נָרְגַל עקר את שערי המים התחתונים, והאלים החריבו שדות והרים. שופטי השאול, האֶנְנִיקִי, הטילו את לפידיהם, והיום הפך ללילה. יום אחר יום התעצמה הסערה, ונראה היה כי היא צוברת כוח חדש מעצמה. ביום השביעי נעצר המבול והים נרגע. פתחתי את פתח הסיפון והשמש הכתה בי במלואה. סקרתי לשווא: הכול היה ים. בכיתי על בני האדם ועל היצורים החיים ששבו והיו לבוץ. לבסוף עצר הר נִיסִיר את הספינה בפסגתו. שחררתי יונה ויונת-סנונית, ושתיהן שבו אלי כי לא מצאו מקום לנוח בו. לאחר ימים רבים שחררתי עורב, והוא התרחק בקול קריאה ולא שב. אז התכנסו

האלים במועצה והוכיחו את אֱלִיל על העונש הקשה מדי שגזר על היצורים. וכך בא אֱלִיל אל הספינה, ובהכריעו את אשתי ואותי על ברכינו נגע במצחנו ואמר: 'היית בן תמותה, אך מעתה אתה ואשתך תחיו לנצח בשפך הנהרות, ותיקראו הרחוקים.'³ ואשר לך, גִּלְגָּמֶשׁ, מדוע שייתנו האלים לך חיי נצח? "

השיבה

אוֹתֶנְפִישֶׁתִּים העמיד את גִּלְגָּמֶשׁ במבחן. עליו היה לנסות לא לישון במשך שישה ימים ושבעה לילות. אך ברגע שהגיבור התיישב על עקביו, ערפל פרום כצמר השינה נפל עליו. "הביטו בו, הביטו במי שמחפש חיי נצח!", כך אמר הרחוק לאשתו. בהתעוררו, גִּלְגָּמֶשׁ התלונן במרירות על כישלונו: "לאן אלך? המוות נמצא בכל דרכי". אוֹתֶנְפִישֶׁתִּים, נרגז, הורה לספן להחזיר את האיש אך לא בלי חמלה עליו גזר שבגדיו לעולם לא יתיישנו, כך שוב במולדתו יראה מפואר בעיני בני התמותה. בהיפרדו, לחש הרחוק: "יש בקרקעית המים צמח קוצני שעלול לקרוע את ידיך, אך אם תשתלט עליו ותשמור אותו לצידך תוכל להיות בן אלמוות".

גִּלְגָּמֶשׁ נכנס למים כשאבנים כבדות קשורות לרגליו. הוא השתלט על הצמח ויצא לדרך חזרה בעודו אומר לעצמו: "בו אאכיל את עמי וגם אני אשוב לנעוריי". אחר כך הלך שעות כפולות ומכופלות בתוך חשכת ההר עד שעבר את שער העולם. אחרי המאמצים האלה ראה מעיין והתרחץ בו, אך נחש שעלה מן המעמקים חטף את הצמח ונסוג אל מחוץ להישג ידו של גִּלְגָּמֶשׁ.⁴

כך חזר בן התמותה בידיים ריקות, בלב ריק. כך חזר לאורופ המוקפת חומה. וכך התקיים צו האלים. בלחם אנו מכבדים את שומר השער, בלחם אנו מבקשים מאל-הנחש, אדון עץ החיים. בלחם אנו מרצים את דומוֹזִי, הרועה המפרה את האדמה!⁵

זה אשר ידע הכל והבין את מעמקי הדברים, זה אשר ראה הכל ולימד הכל, זה אשר הכיר את ארצות העולם, הוא גִּלְגָּמֶשׁ האדיר. הוא בנה את חומות אורופ, יצא למסע ארוך וידע את כל אשר התרחש לפני המבול. בשובו חקק את כל גבורותיו על אבן זיכרון.

ב. מיתוסים אשוריים-בבליים

אָנוּמָה אֵלִישׁ (שירת הבריאה)¹

התוהו ובוהו המקורי

כאשר במרומים השמים טרם נקראו בשם, ולמטה הארץ טרם הוזכרה, התערבבו מימי התהום עם מימי הסערה. לא היו אז אלים, לא היו ביצות ולא היו קני-סוף. בתוך תוהו ובוהו זה נוצרו שני נחשים, אשר גדלו במשך זמן רב עד שיצרו את האופקים הימיים והיבשתיים. הם הפרידו בין המרחבים והיו לגבולות השמים והארץ. מן הגבולות הללו נולדו האלים הגדולים, אשר התקבצו בחלקים שונים של מה שהיה לעולם. אלוהויות אלו המשיכו להוליד, ובכך הפריעו ליוצרי התוהו ובוהו המקורי. אז פנה התהומי אפסו אל אשתו תיאמת, אם מימי האוקיינוסים, ואמר לה: "התנהגות האלים בלתי נסבלת בעיניי. המולתם אינה נותנת לי לישון; הם מתרוצצים כרצונם, אף כי לא קבענו להם כל גורל".

האלים ומרדון

כך דיבר אפסו אל תיאמת הזוהרת. הדברים נאמרו באופן שמילא את תיאמת זעם, והיא החלה לצעוק: "נשמיד את המורדים האלה, וכך נוכל לישון". והיא הייתה זועמת והתנדדה, משמיעה קולות רמים. אז אחד האלים, אָאָה, שהבין את הכוונה ההרסנית, הטיל כישוף על המים. באמצעותו השקיע את אפסו בשינה עמוקה, כבל אותו בשלשלאות, ולבסוף הרג אותו, קרע את גופו ועל גביו הקים את משכנו. שם חי אָאָה עם אשתו דִּמְקִינָה, ומאיחודם נולד מֶרְדּוּן.

לבו של אָאָה התרומם כשראה את שלמות בנו, אשר הושלמה בראשו האלוהי הכפול. קולו של הילד בער כלהבות, וארבע עיניו וארבע אוזניו בחנו את כל הדברים. גופו העצום ואיבריו הבלתי מובנים היו טבולים בזוהר, אשר התעצם במיוחד כאשר הברקים הסתחררו סביבו.

מלחמת האלים

בעת שמֶרְדּוּן גדל וסידר את העולם, התקרבו כמה אלים אל תיאמת והאשימו אותה בחוסר אומץ, באומרם: "הרגו את בן זוגך ושתקת, וכעת גם אנו איננו יכולים לנוח. הֵי כוח נקמתנו, ואנו נצעד לצדך אל הקרב". כך נהמו והצטופפו סביבה, עד שלאחר הרהורים ממושכים החליטה תיאמת ליצור נשק עבור אלוהיה. בזעמה יצרה מפלצות-נחשים בעלות טפרים ארסיים, מפלצות-סערה, אנשי-עקרבים, אריות-שדים, קֶנְטָאוּרִים ודרקונים מעופפים. אחת-עשרה מפלצות בלתי ניתנות לעצירה יצרה תיאמת, ומתוך אלוהיה העלתה את קִינְגוּ ומינתה אותו למפקד צבאה.² היא הפקידה בידיו את הנהגת צבאותיה וכלי נשקה, הושיבה אותו באספה ואמרה:

"הטלתי עליך את הכישוף הנותן לך כוח להנהיג את האלים. אתה כעת בעלי, והֶאָנוּנְקִי חייבים לרומם את שמך. אני נותנת לך את לוחות הגורל ומצמידה אותם לצווארך. שום דבר לא ישתנה בצו זה, ודברך יגבר".³

אך אָאָה, כששמע שוב את התוכניות הזדוניות, ביקש עזרה מן האלים האחרים והכריז: "תיאמת, יוצרתנו, שונאת אותנו. היא הקיפה את עצמה בֶּאָנוּנְקִי האיומים והעמידה מחצית מן האלים נגד המחצית השנייה. כיצד נוכל להשיבה מדרכה? אבקש שהֶאָיִגִי יתכנסו במועצה ויחליטו".

וכך התכנסו דורות רבים של אֵיִגִי, אך איש מהם לא מצא פתרון. משחלף הזמן, ומשליחים וגיבורים לא הצליחו לשנות את כוונות תיאמת, קם הזקן אֶנְשֶׁר וביקש את מֶרְדּוּן. אָאָה הלך אל בנו והתחנן שיבוא לעזרת האלים, אך מֶרְדּוּן השיב כי לשם כך עליו להתמנות למנהיג. כך אמר, ופנה אל המועצה.

האלים מילאו את גופם במשקה המתוק ובלחם הטקסי. נרגשים צעקו לטובת מֶרְדּוּן, ובהכתירם אותו כנוקם שלהם קבעו עבורו את הגורל. הם הקימו כס מלכות והושיבו אותו בטקסים ובכישופים, והפקידו בידיו את ההנהגה. לפניו הניחו בגד ואמרו: "דברך יהיה עליון, ליצור או להשמיד. פתח פיך וכל דבר יתגשם". מֶרְדּוּן דיבר והבגד נעלם לעיני כולם. שוב הגה מילים, והבגד הופיע זוהר. כשראו את כוחו אמרו

האלים: "אתה המלך. קח את השרביט ואת הפאלו, קח את הנשק שאין לו תחרות והשמד בו את אויבינו. השתלט על דמה של תיאמת וגרום לו להישפך במקומות הנסתרים".⁴

האדון יצר קשת ותלה אותה עם אשפתה לצדו. הוא יצר רשת ללכוד את תיאמת, הרים את האלה, וברקים הונחו במצחו בעוד גופו התמלא אש. אחר כך עצר את הרוחות כדי ששום דבר מתיאמת לא יוכל להימלט, אך יצר סופות והעלה את סערת המבול, בעודו רוכב על מרכבת-הסערה. אליה רתם את הרביעייה, בעלת השמות המטילים אימה, וכברק כיוון אל תיאמת. זו אחזה בידה צמח הפולט רעל, אך האדון התקרב לחקור את פנימיותה ולהבין את כוונות האנוניקי וקינגו.⁵ "האם כה חשובה אתה, עד שתתנשא מעליי כאל עליון?" שאגה תיאמת בזעם. "את התרוממת יתר על המידה והעלית את קינגו לכוח בלתי חוקי. את שונאת את ילדייך ומביאה עליהם רעה. עתה קומי ונתגש בקרב!" ענה מַרְדוּף, בעוד האלים משחזים את נשקם.

תיאמת הטילה כישוף ואמרה את נוסחאותיה, והאלים יצאו לקרב. אז השליך האדון את רשתו, ותיאמת הנוראה פתחה את פיה העצום. באותו רגע שחרר את הסופות שחדרו לתוכה, וירה את החץ שפילח את בטנה. לאחר מכן טיפל בקרביה האפלים עד שהותיר אותה חסרת חיים. הצבא המחריד התפזר, ובמבוכה נופצו כלי הנשק החדים. כבולים ברשת הושלכו השבויים לתאי המרחבים התת-קרקעיים. קינגו היהיר נשדד מלוחות הגורל, שלא היו שייכים לו, ונכלא אף הוא עם האנוניקי. כך אחת-עשרה היצורים שיצרה תיאמת הפכו לפסלים, כדי שלעולם לא יישכח ניצחונו של מַרְדוּף.

בריאת העולם

לאחר שחזק את כלא אויבו וחתם את לוחות הגורל והצמידם לחזהו, שב האדון אל גופה של תיאמת. ללא רחמים ריסק את גולגלתה באלה, הפריד את תעלות דמה שהסערה נשאה למקומות נסתרים, וכשראה את בשרה המפלצתי עלו בליבו רעיונות אמנותיים. הוא חתך את הגופה לאורכה כאילו הייתה דג, והרים אחד מחלקיה עד לרום השמים. שם כלא אותו והציב שומר למנוע את יציאת המים. לאחר שחצה את המרחבים ובחן את האזורים, מדד את התהום וקבע את מושבו מעליה. כך יצר את השמים ואת הארץ וקבע את גבולותיהם. אז בנה בתים לאלים והאירים בכוכבים.

לאחר שיצר את השנה קבע בה שנים-עשר חודשים על פי צורותיהם.⁶ הוא חילק אותם ודייק את הימים, חזק את הבריחים מימין ומשמאל והציב ביניהם את נקודת השיא. את שִׁמְשׁ⁷ הציב לחלוקת היום והלילה, ואת כוכב קשתו⁸ הזוהר למבט-על. את נְבִירו⁹ הפקיד על חלוקת אזורי השמים בצפון ובדרום. בתוך החשכה הטיל על סין להאיר, ולסדר את הימים והלילות. וכך אמר לו: "בכל חודש תיקח את כתרך במלואו. שישה ימים ייראו קרניך, וביום השביעי תהיה חצי כתר. ביום הארבעה-עשר, כאשר שִׁמְשׁ ישיגך באופק, תמעט את אור הכתר. כך תתקרב ותתרחק מן השמש, וביום העשרים ותשעה תעמוד שוב מולה".¹⁰

לאחר מכן, בפנותו אל תיאמת, לקח את רוקה ויצר ממנו את העננים. מראשה יצר את ההרים, ומעיניה גרם לחד־קל ולפֶרֶת לזרום. לבסוף, מעטיניה יצר את ההרים הגדולים וקדח את המעינות, כדי שהבארות יתנו מים.

אז חיזק מַרְדוּף את הקרקע והקים את מושבו המפואר ואת מקדשו, והציעם לאלים כדי שישכנו שם בעת אספות קביעת גורלות העולם. לפיכך קרא למבנים הללו "בְּבַל", שפירושו "בית האלים הגדולים".¹¹

בריאת האדם

משסיים את מלאכתו רומם האדון בידי האלים, ובהוקרתם אמר: "כל האלים יכובדו, אך אחלקם לשתי קבוצות,¹² כדי שישלטו באזורים העליונים והתחתונים. מדם אלוש אצור את האדם, למען ישמור על חיות המנחה והפולחן. על האלים להיות מרוצים". אך אָאָה ההגון השיב: "די שאחד מן האחים ימות כדי לתת את דמו לאנושות. האספה חייבת להכריע מי אשם בכל האסונות".¹³

רַדוּף הביא את האנוניקי השבויים והשביעם לומר מי אשם במרד, והבטיח חיים למי שיאמר אמת. אז האשימו האלים את קינגו. מיד הובא האסיר, נקשר והוכח, ודמו הופרד כדי ליצור ממנו את האנושות. אָאָה שחרר אז את האלים השבויים והטיל על בני האדם את חובת השירות והדבקות באלים. אף על פי כן, יצירה זו נותרה בלתי מובנת.¹⁴

כך שחרר האדון את האלים וחילקם לשלוש מאות למעלה ולשלוש מאות למטה, ומינה אותם לשומרי העולם. הַאֲנֹנְקִי האסירים בנו מקדש, הרימו את פסגת הַאֲסִגְיָלָה, ולאחר שהקימו מגדל מדורג קבעו בו משכן חדש לַמְּרִדֹּף.¹⁵

כאשר האלים הגדולים התכנסו באספה, שיבחו את מְרִדֹּף, ובהשתחוותם לארץ הטילו כישוף לסיכון חיי האנושות. במים ובשמן נשבעו לסכן את חיי האדם.¹⁶ אז אמרו: "הראשים השחורים חייבים לצפות מאתנו לישועה, ואף אם יקראו לַמְּרִדֹּף בחמישים שמותיו, הוא האדון".¹⁷

הכוכבים זהרו, וכל היצורים שנבראו בידי האלים שמחו. גם האנושות הכירה באדון. למען ייזכר כל אשר אירע, שילמדו הבנים מאבותיהם לקח זה, ושיחקרו החכמים את משמעות שירת מְרִדֹּף, שניצח את תַּיֶאֱמֶת והשיג את המלוכה.¹⁸

ג. מיתוסים מִצְרַיִם

פְּתַח וְהִבְרִיאה¹

היה רק ים אינסופי, חסר חיים, ובדממה מוחלטת. ואז הגיע פְּתַח עם צורות התהומות והמרחקים, הבדידות והכוחות. משום כך ראה פְּתַח ושמע, הריח וחש את הקיום בליבו. אולם את אשר חש, הגה תחילה בתוכו. כך לבש את דמות אֶתוֹס, ובבלעו את זרעו שלו הוליד את הרוח ואת הלחות, שאותן הוציא מפיו בבראו את נות, השמיים, ואת גֶב, האדמה. אֶתוֹס, הלא-קיים, היה התגלמותו של פְּתַח. כך היו הלא-קיימות תשע הצורות היסודיות והיקום כולו, עם כל היצורים שפְּתַח הגה בתוכו, ובמילתו בלבד הביא לידי קיום. לאחר שברא הכול מפיו, נח. על כן עד קץ הזמנים תיקרא: "ישות אדירה, בורא העולמות. קראת לחיים למי שטרם נולדו אך הם בתוכך; קראת לחיים למי שכבר מתו אך הם בתוכך".²

צורות האלים הן צורות פְּתַח, ולנוחות האדם בלבד הוא נעבד בשמות רבים. שמותיו משתנים ונשכחים; אלים חדשים באים אחר העתיקים, אך פְּתַח נותר אדיש לכך. הוא ברא את השמיים כמוביל ואת האדמה הקיף בים; הוא גם ברא את הטרטרוס כדי שהמתים ימצאו מנוחה. הוא קבע את מסלולו של רַע מאופק לאופק בשמיים, וגרם לכך שלאדם יהיה זמנו ושליטתו; כך עשה גם עם הפרעה ועם כל ממלכה.

רַע, במסעו בשמיים, שינה את הקבוע ופייס את האלים שלא היו מרוצים. הוא אהב את הבריאה ונתן אהבה לחיות כדי שיהיו מאושרות, ונלחם בכאוס שסיכן את חייהן. הוא קבע גבולות ללילה וליום וקבע את העונות. הוא נתן קצב לנילוס, כדי שיציף את הארץ ואז ייסוג, וכך יוכלו כולם לחיות מפרי מימיו. הוא הכניע את כוחות האפלה. על היותו מביא האור נקרא אָמוֹן-רַע בפי אלה שהאמינו כי אָמוֹן נולד מביצה, שכאשר נבקעה בהבזק יצרה את הכוכבים ומאורות אחרים.

אך שושלת האלים מתחילה באֶתוֹס, שהוא האב-אם של האלים. הוא הוליד את שו, הרוח, ואת טְפֹנֹת, הלחות, ומשניהם נולדו נות, השמיים, וגֶב, האדמה. אחים אלה התאחדו והולידו את אוֹסִירִיס, סֵת, נְפֹתִיס ואִיסִיס. זוהי התשיעיה האלוהית שממנה נובע הכול.

מותו ותחייתו של אוֹסִירִיס

הוריו של אוֹסִירִיס ראו כי הוא חזק וטוב לב, ולכן הטילו עליו למשול בשטחים הפוריים ולדאוג לחיי הצמחים, בעלי החיים ובני האדם. לאחיו סֵת נתנו את השטחים המדבריים הרחבים והזרים. כל מה שהיה פראי וחזק, העדרים והחיות הפראיות, הועמד תחת השגחתו. אוֹסִירִיס ואִיסִיס היו הזוג הזוהר של האהבה. אולם ערפל הקנאה עָנַר את סֵת, ועל כן קשר קשר, ובעזרת שבעים ושניים מבני לווייתו הזמין למשתה כדי לחסל את אחיו. באותו לילה הגיעו הקושרים ואִיסִירִיס. סֵת הציג בפני הנוכחים ארון קבורה מפואר והבטיח להעניק אותו במתנה למי שבשוכבו בתוכו יתאים בצורה המדויקת ביותר למידותיו. כך נכנסו ויצאו בזה אחר זה, עד שהגיע תורו של אוֹסִירִיס לנסות. מיד הורידו את המכסה והבריחו אותו. אוֹסִירִיס, לכוד, הובל אל הנילוס והושלך למימיו מתוך כוונה שיטבע במצולות. למרות זאת, ארון הקבורה צף, הגיע לים והתרחק ממצרים. זמן רב חלף, עד שיום אחד הגיעה התיבה לפְּנִיקָה,³ והגלים הניחו אותה למרגלות עץ. העץ גדל לגובה עצום והקיף בגזעו את ארון הקבורה. מלך המקום, שהתפעל מן המראה המרשים, ציווה לכרות את העץ והביא את הגזע לארמונו כדי להשתמש בו כעמוד מרכזי. בינתיים הייתה לאִיסִיס התגלות על שאירע, וכך יצאה לפְּנִיקָה, ובהיכנסה לשירות המלכה יכלה להיות קרובה לגופת בעלה. כאשר הבינה המלכה שמשרתתה היא אִיסִיס, מסרה לה את הגזע כדי שתעשה בו כרצונה. אִיסִיס, בפצלה את מעטפת העץ, הוציאה את ארון המתים ושבה למצרים עם מטענה. אך סֵת כבר ידע מה אירע, ובפחדו שאִיסִיס תִּחְיֶה מחדש את בעלה, גנב את הגופה. במהירות התמסר למשימה: הוא גזר אותה לארבעה עשר חלקים ופיזר אותם לאחר מכן בכל הארצות. כך החל מסעה של אִיסִיס באיסוף חלקי הגופה.

זמן מה שלטה החשכה בשל מותו של אוֹסִירִיס. איש לא דאג לחיות, לגידולים או לבני האדם; המריבה והמוות החליפו את ההרמוניה.

כאשר אִיסִיס הצליחה לאסוף את חלקי הגופה, חיברה אותם יחד, הידקה אותם בתחבושות וביצעה את לחשיה.⁴ לאחר מכן בנתה תנור ענק, פירמידה קדושה,⁵ ובמעמקה הציבה את המומיה. צמודה אליה נשפה את נשימתה, בהכניסה אוויר כפי שהקדר עושה כדי להגביר את חום אש החיים...

הוא התעורר. הוא הכיר את שנת המוות. הוא ביקש לשמור על פניו הירוקות כצמח.⁶ הוא ביקש לשמור על הכתר הלבן ונוצותיו, כדי לזכור בבירור מהן אדמותיו של הנילוס.⁷ הוא אסף גם את המורג ואת המטה, כדי להפריד ולפייס, כשם שעושים הרועים במקלם המעוקל.⁸ אך כאשר אוֹסִירִיס התרומם וראה את המוות סביבו, הותיר את כפילו, הקֶאָהֶ שֶׁלוֹ, והטיל עליו לשמור על גופו, כדי שאיש לא יחלל אותו שוב. הוא לקח את צלב החיים, האֶנְחִיִּים¹⁰ של התחייה, ועם הַבֵּאִי¹¹ שלו יצא להציל ולהגן על כל אלה שבודדים ומבוהלים נכנסים לאֶמְנִטִי.¹² למענם הלך לחיות במערב, בהמתינו לאלה שחסרי הגנה ומגורשים ממלכות החיים. הודות להקרבתו הטבע מתחדש בכל פעם, ובני האדם, שנבראו בידי הקדר האלוהי,¹³ הם יותר מאשר טין מונפש. מאז נקרא האל בשמות רבים, ומאז גם הנשיפה האחרונה היא שיר של תקווה: "אוֹסִירִיס הטוב! שלח את תֹּת¹⁴ כדי שינחה אותנו אל הַשִּׁקְמָה¹⁵ הקדושה, אל עֵץ החיים, אל שער גבירת המערב,¹⁶ כדי שיעזור לנו לחמוק מארבע עשרה המשכנות המוקפים תדהמה וחרדה, שבהם הרשעים סובלים עונש מחריד. שלח את תֹּת, האיביס החכם, הסופר שאינו טועה של המעשים האנושיים החרוטים בפפירוס הזיכרון שאינו נמחק. אוֹסִירִיס הטוב! בך מקווה המנצח לתחייה, לאחר המשפט שבו נשקלים מעשיו בידי אֶנְבִּיס, התן הצודק.¹⁷ אוֹסִירִיס הטוב! אפשר שהַבֵּאִי שלנו יעלה על הספינה השמימית, ובהיפרדו מן הַקֶּאֶ ישאיר אותו כשומר הקמעות¹⁸ בקברנו. כך נפליג אל אזורי הזוהר של היום החדש".

הזרוס, הנקמה האלוהית¹⁹

כאשר אִיסִיס סיימה לסייע בתחייתו של אוֹסִירִיס, היא ילדה את בנם. היא לקחה את היילוד והסתירה אותו בקני הנילוס כדי להגן עליו מזעמו של סֶת, של מִיִּין²⁰ ושל התוקפים מן המדבר. הוא היה הילד שהופיע קורן בפרח הלוטוס, ושנערץ כבז המשגיח בעינו על כל פינות העולם. הוא היה, כהזרוס הַרְדֹּוֹנְטִס, הנוקם את אביו כאשר הגיע הזמן. הוא הזרוס, אל כל הארצות, בן האהבה והתחייה.

הילד גדל, ואִיסִיס הכינה אותו לתבוע את השטחים שסֶת השתלט עליהם. שכן סֶת, אשר בזכותו היו אמורים להיות לו רק המדבריות והארצות הזרות, העז להתקרב אל הנילוס. אוֹסִירִיס, במסעו למערב, לארצות האֶמְנִטִי שבהן שלט עתה, הותיר בידי אִיסִיס את המנדט להשיב את כל הנילוס לבנה. על כן הופיעו המתחרים בפני אספת התשיעיה. הזרוס אמר: "רוצח אחים בלתי ראוי גוזל את הזכויות שאבי הותיר, נתמך בכוח עיוור שהאלים אינם מקדשים...". אך נאומו נקטע בידי סֶת, שבזעקה זועמת דחה את הבקשה שבאה מילד שאינו כשיר לתבוע דרישות כאלה. אז, בהשליכם את נשקם, התנפלו זה על זה בקרב יחיד, ובמאבקם התגלגלו הרים והמים המבוהלים יצאו מאפיקיהם. שמונים שנים ארוכות נמשך מאבק זה, עד שסֶת עקר את עיני הזרוס, וזה ריסק את איבריו החיוניים של יריבו. זעם רב זה הגיע אל קצו כאשר שניהם נפלו מותשים על הקרקע. אז ריפא תֹּת את פצעיהם והשיב, באופן שברירי, את השלום שהעולם המוזנח דרש.

בפני האלים נדרש פסק הדין. רַע, שתמיד נעזר בסֶת במאבקו נגד אֶפּוֹפִּיס²¹ הקטלני, הטח את הכף נגד הזרוס, בעוד אִיסִיס מְגַנֶה בנחישות על בנה. האלים, לבסוף, השיבו לילד את זכויותיו, אך רַע, ממלמל בכעס, התרחק מן האספה. כך נותרו האלים מחולקים במספר ובכוח, והדין ההוא לא בא אל סיומו. אז, בתחבולות, גרמה אִיסִיס לסֶת לשאת נאום שבו קבע כי הצדק שייך למי שמונע מהזר לתפוס את כס המלכות. בטעות זו נותר סֶת עצמו כזר לאדמות שביקש. אז דרש רַע מבחן חדש, שבו יוכרע הכול.

בהופכם להיפופוטמים חזקים שבו השניים אל המאבק. אך אִיסִיס, מְגַנֶה המים, ירתה כידון שבטעות פגע בהזרוס. זה, בצעקות זעם, הסתער על אימו ותלש ממנה את ראשה.²² האלים נתנו לה בתמורה ראש פרה, והיא שבה אל הקרב, וכידונה פגעה סוף סוף בסֶת, אשר בשאגה יצא מן המים. אז הוחלט על מבחן נוסף, תוך הרחקת שאר האלים מן הסכסוך. בסירות אבן נדרשו השניים לשוט. סֶת חצב את סירתו בסלע וטבע, ואילו הזרוס, למראית עין בלבד, הציג סירה, שכן בעץ מכוסה טיח הפגין את תחכומו. הזרוס שט ותבע את הניצחון, אך סֶת, כהיפופוטם חדש, גרם לו לטבוע. אז, לבדו על החוף, לקח הזרוס את נקמתו: הוא הנחית את אלתו על סֶת וכבל את איבריו. כך גרר אותו אל בית הדין, שם חיכו האלים. ונוכח האיום במותו של סֶת בפני כל האספה, העדיף רַע להעניק את הצדק להזרוס. האלים, בשמחה, הכתירו את הילד-הבז כאדון עליון, בעוד הוא דורך על עורפו של המנוצח. סֶת, בהבטיחו צייתנות חגיגית, סיים את המאבק והתרחק לעד לנחלותיו במדבריות ובין הזרים. תֹּת, בחוכמה, ארגן את האחריות החדשות, והזרוס, בעזרתו של רַע, השמיד את הנחש הבוגדני אֶפּוֹפִּיס, שעד אז איים על ספינתו הזוהרת. בדם החיה העתיקה נצבעים לעיתים השמיים באדום, ורַע, בשייטו בספינתו השמימית, מפזר את הגלים ההולכים מערבה.

האנטי-מיתוס של אֶמְנוּפִּיס הרביעי²³

היה פְּרָעָה טוב-לב וחכם, שהבין את מקורו של פְּתַח ואת שינוי שמותיו. הוא השיב את העיקרון כאשר ראה שבני אדם מדכאים בני אדם בטענה שהם קול האלים. בוקר אחד ראה כיצד משרת נשפט במקדש על אי-תשלום מס לכוהנים, על אי-תשלום לאלים. אז יצא מֶתְנֶפֶס אל אֶזְרָא, ושם שאל את התיאולוגים החכמים ביותר מהו הצדק האמיתי. זו הייתה תשובתם:

"אֶמְנוּפִּיס, טוב פְּבִדְךָ והכוונות היוצאות ממנו, אך האמת הטובה ביותר תביא רעה לך ולעמנו. כאדם תהיה הצודק ביותר; כמלך תהיה האבדון... אך דוגמתך לא תישכח, ומאות שנים אחריך יכירו במה שהיום, ובקרוב, ייראה כטירוף". בשובו לֶתְנֶפֶס הביט באשתו כמי שבוחן את השחר. ראה את יופייה, ולה ולעמו שר המנון יפה. נֶפְרָתִיתִי בכתה לנוכח דבקותו של המשורר, וידעה את תהילתו ואת עתידו הטראגי בקול רועד הריעה לו כבן האמיתי של השמש.

"אֶחֱי-אֶתְוֹן!" אמרה, ואז שתקה. ברגע זה שיחקו את גורלם בקבלם את הצודק אך הבלתי-אפשרי. כך היה המרד של אֶחֱי-אֶתְוֹן והנשימה הקצרה של בני הנילוס, כאשר עולם בעל משקל של אלפי שנים התנווד לרגע. כך התערער כוחם של אלה שגרמו לאלים לדבר את כוונותיהם שלהם.

אֶמְנוּפִּיס הרביעי, הוא אֶחֱי-אֶתְוֹן, פתח במאבק נגד הפקידים והכוהנים ששלטו באימפריה. אדוני הנילוס העליון התאחדו עם המגזרים המותקפים. העם החל לתפוס עמדות שנאסרו עליו קודם לכן, והיה משיב לעצמו את הכוח המנוכר. האסמים נפתחו והטובין חולקו. אך אויבי העולם החדש הרימו נשק וגרמו לרוח-הרפאים של הרעב להראות את פניה. לאחר מות אֶחֱי-אֶתְוֹן נמחו כל מעשיו, וביקשו למחוק את זכרו לנצח. ואף על פי כן, אֶתְוֹן שמר את דברו.

זה היה השיר שהצית את השריפה.²⁵ "כל הארץ מתמסרת לעבודה... כי כל דרך נפתחת כאשר אתה זורח. אתה המעניק את הנבט הפורה לנשים, אתה העושה את הזרע באנשים. אתה המחיה את הבן ברחם אימו, אתה המרגיע אותו לבל יבכה. אתה מזין את אשר ברחם, בתוך לו את האוויר להחיות כל אשר יצרת. כאשר הילד פורץ מן הרחם ביום הלידה, אתה פותח את פיו למען יקרא בבכי ואחר כך ידבר. כאשר האפרוח בביצה, אתה נותן לו אוויר כדי שיחיה; אתה עוזר לו לשבור את הביצה, לצאת, לציץ וללכת על רגליו מיד כשנולד. פניך אינן ידועות, הן אל יחיד. אתה יצרת את הארץ כרצונך עם בני האדם, עם החיות, חיות היער, וכל אשר על הארץ והולך על רגליו, וכל אשר בשמים ועף בכנפיו. יצרת את הארצות הזרות ואת סִיְרִיס, נוֹבְיָה ואדמות מצרים. הצבת כל אדם במקומו בראותך מראש את צרכיו: כל אחד עם לחמו, כל אחד עם משך חייו. לשונותיהם שונות במילים, וגם אופיים ועורם. הבדלת בין העמים הזרים, ויצרת נילוס בדוֹאֵת, בהביאך אותו לאן שתרצה, לתת חיים לאנשים כפי שיצרת אותם. אתה, אדון הכול, טורח למענם. הן אֶתְוֹן של היום, גדול בכבוד. לכל הארצות הזרות והרחוקות אתה עוזר כדי שגם הן תחיינה. שמת נילוס בשמים, היורד אליהן ועושה גלים על ההרים כים, ומשקה את שדותיהן ואזוריהן. מושלמות הן תוכניותיך, אדון הנצח. הנילוס של השמים הוא מתנתך לנו, לזרים, לחיות הגדולות והקטנות, ולכל חיות המדבר ההולכות על רגליהן. קרניך מזינות את כל הצמחים, והם חיים וגדלים בזכותך. אתה עושה את העונות כדי שיתפתח כל הנברא: את החורף לרעננו, ואת הקיץ כי הוא לרוחך. אתה עשית את השמים הרחוקים כדי להזהיר בהם ולראות הכול. אתה, יחיד, הזוהר בצורתך של אֶתְוֹן חי, זורח ומאיר, רחוק וקרוב. אתה העושה במיליוני צורות את הערים, הכפרים, השדות, הדרכים והנהרות. כל עין רואה אותך מולה, ואתה אֶתְוֹן של היום. כאשר אתה הולך, וכל עין שיצרת ישנה, מבטה אינו יכול לראותך; אין רואים עוד את אשר יצרת, אך אתה עדיין בליבי... הארץ בידך כפי שיצרת אותה. אם אתה זורח, היא חיה; אם אתה מסתתר, היא מתה. אתה הוא משך החיים עצמם!"

ד. מיתוסים עבריים

עץ הדעת ועץ החיים

"...ויצמח ה' אלוהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע... ויצו ה' אלוהים על האדם לאמור: מכל עץ הגן אכול תאכל; ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות".¹

וכך חיו אדם וְחַוָּה בְּעֵדֶן, המקום ממנו יצא נהר להשקות את הגן. זרם זה התפצל לארבעה ראשים. שמו של האחד, שסבב את ארץ הַחַוִּילָה שבה יש זהב, היה פִּישׁוֹן. השני, שסבב את ארץ פּוּשׁ, היה גִּיחוֹן. השלישי, חבוי ואפל, שהלך מזרחית לאשור, היה חֲדַקְל, והרביעי, בעל המילים הטובות והרוחשות, היה פָּרַת. אך עֵדֶן היה שלם בצמחים ובעלי חיים, ולכן היו אבותינו שם נותני השמות לכל היצורים החיים. איך לקרוא לעץ החיים ולעץ הדעת טוב ורע מבלי לדעת עליהם, מבלי להתקרב אליהם? לכן, בלי דעת רצו להשיגה ולא ידעו איך. כך, מוטרדת חַוָּה מן השאלה, נרדמה לילה אחד ובשנתה חלמה, ובחלומה ראתה את עץ הדעת מאיר בחשכה. כך, חַוָּה התקרבה לעץ, ולפתע הופיעה לפניה דמות מכונפת מטרידה. דמותה הייתה יפה, אך בחשכה לא יכלה להבחין בפניה שאולי היא פניו של אדם. משערותיה הלחות מטל נדף ניחוח שעורר לאהבה. וְחַוָּה רצתה לראות. הדמות, בעודה מצביעה על העץ אמרה: "הו צמח יפה רב פרי! האין מי שיואיל להקל מעליך את משאך ולטעום ממתיקותך? האם כה מבוזה היא הדעת? האם אולי הקנאה או איזושהי שמירה בלתי צודקת אוסרת לגעת בך? יאסור מי שיאסור, איש לא ימנע ממני עוד את הטובות שאת מציעה; ואם לא, מדוע את כאן?" כך אמרה, ולא התעכבה יותר; אלא שביד נועזת קטפה את הפרי וטעמה ממנו. אימה קפואה שיתקה את חַוָּה בחלומה, בראותה את העזתה של הדמות המכונפת, אך מיד זו קראה: "הו פרי אלוהי, מתוק בזכות עצמך ומתוק הרבה יותר כשנקטף כך בהיותך אסור, כנראה, כשמור רק לאלים ובכל זאת מסוגל להפוך בני אדם לאלים! ומדוע שלא יהיו? הטוב גדל ככל שהוא מתחלק ויוצרו, רחוק מלהפסיד מכך, יזכה ביותר תהילה. התקרבי יצור מבורך, חַוָּה היפה והמלאכית, חלקי עמי את הפרי הזה!"² חַוָּה התעוררה בבהלה ושיתפה את בן זוגה בחלום. אָדָם, אז, שאל את עצמו: "האין אלוהים מדבר בחלומות? אם ביום אוסר ובלילה מזמין, לאיזו הזמנה עלי להיענות מאחר שאין לי די דעת? עלינו לרכוש את הדעת הזו כדי לכוון את גורלותינו שכן ה' אלוהים ברא אותנו אך לא אמר איך נעשה את עצמנו". אז סיפר לְחַוָּה את תוכניתו להשתלט על הפרי, לרוץ אתו עד עץ החיים כדי להישאר חסינים מרעל הדעת. אחר כך חיכו שה' אלוהים יטייל בגן לרוח היום ובהיעדרו הלכו לעץ. אז, בראותם נחש שבין הענפים זחל על הפירות, חשבו שארסו נאסף מאותו מזון. לכן היססו ובהיסוסם חלף הזמן וה' אלוהים החל בשובו. אז האמינו ששמעו את הנחש לוחש: "לא מות תִּמְתָּן, כי יודע אלוהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלוהים יודעי טוב ורע".³ לא שיקר הנחש, אך רצה למנוע מהם לאכול מן העץ האחר, מעץ החיים.⁴ בהיות כבר מאוחר מדי, טעמו אָדָם וְחַוָּה מן הפרי ועיניהם נפקחו, אך כשרצו להגיע לעץ החיים חסם ה' אלוהים את דרכם ומנע מהם להשלים את מטרם.

"ויאמר ה' אלוהים: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע; עתה, פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם. וישלחהו ה' אלוהים מגן עֵדֶן לעבוד את האדמה אשר נלקח ממנה. ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עֵדֶן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים".⁵

חַוָּה וְאָדָם התרחקו מעֵדֶן ותמיד היה מבטם מופנה לכיוון גן העדן שרק הזוהר הלילי ועשן חרב האש העידו על עקבותיו. והם לא שבו, לא יכלו לשוב, אך החלו להקריב לה' אלוהים קורבנות אש ועשן שהאמינו כי הם לרצון לו. ועמים רבים, עם הזמן, חשבו שהאלים אוהבים את ההרים הגבוהים ואת הרי הגעש כי אלה הם הגשר בין הארץ והשמים. כך, כשהגיע הזמן, ה' אלוהים נתן מתוך האש, מתוך ההר, את התורה שהאנשים חיפשו כדי לכוון את גורלם.⁶

אֲבָרָהָם והציות

דורות רבים עברו מאז האבות הראשונים ועד המבול. אחריו, כאשר ה' פרש בשמים את הקשת כדי לחתום את בריתו עם האדם, המשיך כל זרע להתרבות. וכך, באור פְּשָׁדִים, לקח תִּרְחָא את בנו אֲבָרָם ואת שְׁרִי כלתו והביאם לארץ פְּנֵעַן. אחר כך, אֲבָרָם וְשְׁרִי הלכו למצרים. זמן אחר כך חזרו לְחַבְרוֹן. המקנה והרכוש של אֲבָרָם גדלו אך לבו נתפס בעצב כי בגילו לא השיג צאצאים.

אֲבָרָם הִיָּה כְּבֵר זָקֵן כַּאֲשֶׁר הוֹלִיד עִם שְׂפָחְתוֹ הַגֶּר. אֲךָ הַגֶּר וְשָׂרֵי הַתְּעֵבוֹ. לִכֵּן הַגֶּר יֵצֵא לְמַדְבַּר וּלְקַחָה עִמָּה אֶת צֵעְרָה. אִזּוֹ הוֹפִיעַ מִלֵּאֲךָ וְאָמַר לָהּ: "הֲרִית וּיְלַדְתְּ בִּן וְקִרְאָתְּ שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי שָׁמַע ה' אֶל עֲנִיִּךְ. יִשְׁמָעֵאל, לִכֵּן, יֹאמֶר 'אלוהים שומע' וזרעו יהיה רב והעמים ממנו ישכנו במדבריות, לא עובדים את אלוהים במה שהעין רואה אלא במה שהאוזן שומעת. כך יתפללו לאלוהים ואלוהים ישמע אותם". זמן רב אחר כך שָׂרֵי הַרְתָּה בְּהִיּוֹתָה זָקֵנָה, אֲךָ צֹאצְאֵיהָ וְצֹאצְאֵי הַגֶּר שָׁמְרוּ אֶת הַמְּרִיבָה שֶׁהַחֲלָה בֵּין אֲמוֹתֵיהֶם אֶף שֶׁאֲבָרָם הִיָּה אֵב לְכוֹלִם וְאָהֵב אֶת כּוֹלִם כִּבְנָיו.

בְּזִמְנֵנו אָמַר אֱלוֹהִים: "מַעַתָּה לֹא תִקְרָא עוֹד אֲבָרָם אֶלָּא אֲבָרָהִם, כִּי אֵב הַמּוֹן גּוֹיִים תִּהְיֶה, וְשָׂרֵי תִקְרָא שָׂרָה, כְּנִסִּיכַת עַמִּים. וְאֲשֶׁר לִבְנֵךְ מִשָּׂרָה, תִקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק".

"וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלוֹהִים נִיִּסָּה אֶת אֲבָרָהִם וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אֲבָרָהִם. וַיֹּאמֶר: הֲנִנִּי. וַיֹּאמֶר: קַח נָא אֶת בְּנֵךְ אֶת יִחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ, אֶת יִצְחָק, וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמִּצְרַיִם וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לַעֲוֹלָה עַל אַחַד הַהַרִים אֲשֶׁר אֹמֵר אֵלֶיךָ. וַיִּשְׁכַּם אֲבָרָהִם בְּבֹקֶר וַיַּחְבֹּשׁ אֶת חֲמורוֹ וַיִּיקַח אֶת שְׁנֵי נַעֲרָיו אֶתוֹ וְאֶת יִצְחָק בְּנֵוֹ, וַיִּבְקַע עֲצֵי עוֹלָה וַיִּקֶּם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלוֹהִים. בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּישָׂא אֲבָרָהִם אֶת עֵינָיו וַיִּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרְחוֹק. וַיֹּאמֶר אֲבָרָהִם אֶל נַעֲרָיו: שְׁבוּ לִכֶּם פֹּה עִם הַחֲמור וְאֲנִי וְהַנַּעַר נִלְכָּה עַד כִּה וְנִשְׁתַּחֲוּוּה וְנִשׁוּבָה אֵלֵיכֶם. וַיִּיקַח אֲבָרָהִם אֶת עֲצֵי הָעוֹלָה וַיִּשֶׂם עַל יִצְחָק בְּנֵוֹ וַיִּיקַח בִּידוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכֶלֶת וַיִּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו. וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אֲבָרָהִם אָבִיו וַיֹּאמֶר: אָבִי. וַיֹּאמֶר: הֲנִנִּי בְנִי. וַיֹּאמֶר: הֲנָה הָאֵשׁ וְהָעֲצִים וְאִיֶּה הַשֶּׁה לַעֲוֹלָה? וַיֹּאמֶר אֲבָרָהִם: אֱלוֹהִים יִרְאֶה לוֹ הַשֶּׁה לַעֲוֹלָה, בְּנִי. וַיִּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו. וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלוֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אֲבָרָהִם אֶת הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרוֹךְ אֶת הָעֲצִים וַיַּעֲקוּד אֶת יִצְחָק בְּנֵוֹ וַיִּשֶׂם אוֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לַעֲצִים. וַיִּשְׁלַח אֲבָרָהִם אֶת יִדוֹ וַיִּיקַח אֶת הַמַּאֲכֶלֶת לְשַׁחוֹט אֶת בְּנֵוֹ. וַיִּקְרָא אֵלָיו מִלֵּאֲךָ ה' מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר: אֲבָרָהִם, אֲבָרָהִם. וַיֹּאמֶר: הֲנִנִּי. וַיֹּאמֶר: אֵל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר וְאֶל תַּעַשׂ לוֹ מֵאוֹמָה כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי יִרְא אֱלוֹהִים אֶתְּהָ וְלֹא חִשַׁכְתָּ אֶת בְּנֵךְ אֶת יִחִידְךָ מִמֶּנִּי... וַיִּישָׂא אֲבָרָהִם אֶת עֵינָיו וַיִּרְא וְהִנֵּה אֵיל אַחֵר נֹאחַז בְּסַבֵּךְ בְּקִרְנָיו וַיֵּלֶךְ אֲבָרָהִם וַיִּיקַח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לַעֲוֹלָה תַּחַת בְּנֵוֹ. וַיִּקְרָא אֲבָרָהִם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יִרְאָה".⁷

אֲוֹלֵי עַד מוֹתוֹ, נוֹתְרָה בְּלֵב אֲבָרָהִם חֲרַדַּת הַנִּיִּסְיוֹן הַנּוֹרָא. וְכַךְ אָמַר לַעֲצֵמוֹ שׁוֹב וּשׁוֹב: "ה' מוֹאֵס בְּקוֹרְבָן אָדָם וְעוֹד יוֹתֵר בְּקוֹרְבָן הַבֵּן עֲצֵמוֹ. אִם הוּא מִצְוּוֹה עַל הָעוֹלָה, אֵינִי צָרִיךְ לְצִיִּית כִּי זֶה יִהְיֶה לְסֶרֶב לְאִיִּסוּרוֹ. אֲבָל לְדַחּוֹת אֶת מָה שֶׁהוּא מִצְוּוֹה, זֶה לְחִטּוֹא כְּנִגְדוֹ. הָאֵם עָלַי לְצִיִּית לְמִשְׁהוֹ שְׁאֵלוֹהֵי מוֹאֵס בּוֹ? כֵּן, אִם הוּא דוֹרֵשׁ זֹאת. אֲבָל תְּבוֹנָתִי הַמִּיּוֹסֶרֶת נֹאבִקֶת, בְּנוֹסֶף, עִם לֵב זָקֵן עֲנִי שְׁאוֹהֵב אֶת הַבְּלָתִי אֲפִשְׁרֵי הוּא שֶׁה' נָתַן לוֹ בְּאִיחּוֹר. הָאֵיִן נִיִּסְיוֹן זֶה הַחֲזִרְתָּ הַצַּחוֹק שֶׁעֲצֵרְתִּי כִּשְׁנַתְּבִשְׁרַתִּי שִׁיּוּלֵד בְּנִי?"⁸ הָאֵיִן זֶה הַצַּחוֹק שֶׁהִסְתִּירָה שָׂרָה כִּשְׁמַעְתָּה נְבוֹאָה זֹאת?⁹ לֹא בְּכַדִּי צִיּוּהָ ה' עַל הַשֵּׁם יִצְחָק שֶׁפִּירוּשׁוֹ צַחוֹק. אֲנִי וְאִשְׁתִּי הֵינּוּ כְּבֵר זָקֵנִים כִּשְׁנֵאֲמַר לָנוּ שִׁיְהִי לָנוּ בֵּן זֶה וְלֹא יִכּוֹלֵנוּ לְהֵאֲמִין שְׁדַבֵּר כֹּזֵה יִהְיֶה אֲפִשְׁרֵי. הָאֵם ה' מִשְׁחָק בִּיצוּרָיו כִּילֵד בַּחוּל? אוֹ שְׂמָא בְּהַכִּירָנוּ אֶת כַּעֲסוֹ וְעוֹנָשׁוֹ הַזִּנְחָנוּ שְׁגָם מִנְּסָה אוֹתָנוּ וּמִלְּמַד אוֹתָנוּ בְּאֲמִצְעוֹת הַלַּעַג הָאֱלוֹהִי?"¹⁰

הַאִישׁ שְׁנֹאֲבֵק עִם אֵל¹¹

"וַיִּקֶּם בְּלִילָה הוּא וַיִּיקַח אֶת שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת שְׁתֵּי שְׂפָחוֹתָיו וְאֶת אַחַד עֶשֶׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֶת מַעֲבַר יַבֵּק. וַיִּיקַח וַיַּעֲבִירֵם אֶת הַנַּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת אֲשֶׁר לוֹ. וַיּוֹתֵר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֹּאבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשַּׁחַר. וַיִּרְא כִּי לֹא יִכּוֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף יָרְכוֹ וַתִּקַּע כַּף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּהֵאֲבִקוֹ עִמּוֹ. וַיֹּאמֶר: שְׁלַחְנִי כִּי עָלָה הַשַּׁחַר. וַיֹּאמֶר: לֹא אֲשַׁלַּחְךָ כִּי אִם בְּרַכְתִּנִּי. וַיֹּאמֶר אֵלָיו: מָה שְׁמֶךָ? וַיֹּאמֶר: יַעֲקֹב. וַיֹּאמֶר: לֹא יַעֲקֹב יֹאמֵר עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל,¹² כִּי שְׁרִית עִם אֱלֹהִים וְעַם אַנְשִׁים וְתוֹכַל. וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר: הַגִּידָה נָא שְׁמֶךָ. וַיֹּאמֶר: לְמָה זֶה תִּשְׁאַל לְשָׁמַי? וַיִּבְרַךְ אוֹתוֹ שֵׁם. וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיָאֵל,¹³ כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים פְּנִים אֶל פְּנִים וְתִינַצַּל נַפְשִׁי. וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנִיָאֵל וְהוּא צוֹלַע עַל יָרְכוֹ.¹⁴ עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנֶּשֶׂה אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה, כִּי נִגַּע בְּכַף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנֶּשֶׂה".¹⁵

מִשֶּׁה וְהַתּוֹרָה הָאֱלוֹהִית¹⁶

קָרָה שְׁמִזְמָן רַב, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהִתְיַשְּׁבוּ בְּמִצְרַיִם גָּדְלוּ בְּמִסְפַּר וּבְכּוֹחַ. וְהֵם תִּמְכוּ בְּשִׂמְחָה בְּשִׁינּוּיִים שֶׁהִנְהִיג פְּרַעֲהַ חֲכָם שְׂרָצָה שׁוּוִיּוֹן לְכָל הָעַמִּים. וְהַמֶּלֶךְ הַטוֹב מֵת בְּתוֹךְ מַהוֹמָה גְּדוֹלָה שְׁעוֹרְרוּ אוֹיְבָיו. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָבְרוּ מִקִּיּוֹם שְׁלֵוֹ לְנִרְדָּפִים וּמוֹשְׁפֵלִים. כִּשְׁחַחֲלִיטוֹ לַעֲזוֹב אֶת הָאֶרֶץ הַזֹּאת, פְּרַעֲהַ הַחֲדָשׁ מִנֵּעַ זֹאת. גַּם בְּאוֹתָן שְׁנַיִם אֲפֻלוֹת, מִצְרַיִם רַבִּים תּוֹמְכֵי הַמֶּלֶךְ הַצַּדִּיק נִרְצָחוּ. אַחֲרַיִם סִיִּימוּ בְּבִתֵּי הַכֹּלָא וּבְמַחְצָבוֹת, נִידוּנִים לְסִיִּים שֵׁם אֶת חִיֵּיהֶם. וַיְהִי כִּי בֵּין הָאֲחֲרוֹנִים הָאֵלֶּה נִמְצָא נַעַר שֶׁכִּשְׁהִיָּה תִינוֹק חוֹלֵץ מִמִּי הַיְאוֹר עַל יְדֵי נְשׁוֹת פְּרַעֲהַ הַטוֹב. חוֹנֵךְ בַּחֲצַר הַמְּלוּכָה, לְמַד אֶת שְׁפַת יִשְׂרָאֵל אֶף שֶׁתְּמִיד דִּיבֵר אוֹתָהּ בְּקוֹשִׁי. מִשֶּׁה,

"המושה מן המים", ברח מהמחצבות והלך למצוא מקלט בשדות, בבית כהן מִדָּן. והנה הכהן היה מן הנרדפים, ותומך במלך הצדיק. לכן קיבל את מִשְׁהָ כשמצא בו מקלט וכשסיפר את סיפור הצלתו מהמים שדמה כל כך לאגדות אוֹסִירִיס וְשֶׁרְגוֹן (האחרון ניצל בבבל לפי דברי הבאים עם אֲבִרְהָם מֵאוּר פְּשָׁדִים). הנה לקח מִשְׁהָ לאישה את בת הכהן. ויום אחד, ברעותו את צאן חותנו הגיע עד הַרְב, הר הָאֱלֹהִים.

"וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל. ויאמר מִשְׁהָ: אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה. וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אֱלֹהִים מתוך הסנה ויאמר: מִשְׁהָ מִשְׁהָ. ויאמר: הנני. ויאמר: אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא. ויאמר: אנכי אלוהי אביך אלוהי אֲבִרְהָם אלוהי יֶצְחָק ואלוהי יַעֲקֹב. ויסתר מִשְׁהָ פניו כי ירא מהביט אל הָאֱלֹהִים. ויאמר ה': ראה ראיתי את עני עמי אשר בְּמִצְרַיִם ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיהם כי ידעתי את מכאוביו. וארד להצילו מיד מִצְרַיִם ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש... ויאמר מִשְׁהָ אל הָאֱלֹהִים: הנה אנכי בא אל בני יִשְׂרָאֵל ואמרתי להם אלוהי אבותיכם שלחני אליכם, ואמרו לי מה שמו, מה אומר אליהם? ויאמר אֱלֹהִים אל מִשְׁהָ: אהיה אשר אהיה. ויאמר: כה תאמר לבני יִשְׂרָאֵל אהיה שלחני אליכם. ויאמר עוד אֱלֹהִים אל מִשְׁהָ: כה תאמר אל בני יִשְׂרָאֵל ה' אלוהי אבותיכם אלוהי אֲבִרְהָם אלוהי יֶצְחָק ואלוהי יַעֲקֹב שלחני אליכם זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור".¹⁷

כאשר מִשְׁהָ חזר למִצְרַיִם יצא לקראתו אֶהְרֹן משבט לְוִי הכהנים שהיו לו חלומות בהם מִשְׁהָ מקבל את המצווה האלוהית. אז, אֶהְרֹן עזר למִשְׁהָ להשתמש בדיבור בין בני יִשְׂרָאֵל, ובבואם אל פְּרַעֲהַה הזהירו לאמור: "שלח את עמי מִמִּצְרַיִם". אך כיוון שפְּרַעֲהַה היה מסרב, אֶהְרֹן שהיה כהן, עשה במטהו אותות גדולים לעיני כולם. אך קרא פְּרַעֲהַה לחכמיו וכוהניו שגם הם הראו את כוחם, ופְּרַעֲהַה הקשה את לבו. אז, ה' על ידי מִשְׁהָ וְאֶהְרֹן הפך את מי הנהר לדם אדום והדגים מתו וגם הצפרדעים עלו משם ופשטו בכל, אך פְּרַעֲהַה לא שם לב לאותות האלה. לכן, מכת כינים ומכת ערוב, מכה במקנה ומכת שחין, מכת ברד וארבה באו על אדם ובהמה. אך פְּרַעֲהַה לא רצה לשחרר את בני יִשְׂרָאֵל, באומרו שזרם הנהר שגאה ונשא סחף אדום מהנילוס העליון, גרם מעת לעת לאסונות אלה. אך חושך גדול ירד ונמשך שלושה ימים. וחכמי פְּרַעֲהַה הסבירו גם איך ענני המים שעלו מהנהר הגואה, החשיכו את השמים... אז ציווה ה' את מִשְׁהָ להזהיר את פְּרַעֲהַה על מות בכורי המצרים אם לא ישחרר את עם יִשְׂרָאֵל. ופְּרַעֲהַה לא שמע ובני המצרים הומתו באותו לילה על ידי מלאך ה'. ומאז היה החודש הזה ראשון לחודשי השנה, כי אות דם הפסח שבו סימנו בני יִשְׂרָאֵל את פתחיהם, הגן עליהם ממלאך המוות. ופְּרַעֲהַה התיר אז את יציאת עם יִשְׂרָאֵל וכל המצרים הנרדפים. "ויסעו בני יִשְׂרָאֵל מִרַעְמֶסֶס סֶכֶתָה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף. וגם ערב רב עלה אתם".¹⁸

העם עבר ביבשה בַּיַם סוּף, כי מימין ומשמאל היו המים מוחזקים, באזור שציווה לתעל אֲמִנְחוּתַף הרביעי. אך הנה פְּרַעֲהַה שלח את חייליו להשמיד את הנמלטים, ואז, התמוטטו המרכבות הכבדות והצבא נפל. ועליהם באו המים והרגו את הרודפים. ופעם נוספת, הציל ה' את מִשְׁהָ מן המים ועמו הציל את ההמון שהתרחק מִמִּצְרַיִם.¹⁹

והמים המרים²⁰ הומתקו על ידי העץ שמִשְׁהָ שם בהם. וה' נתן לעם לאכול מֶן.²¹ ובכך התקיים העם ולא מת במדבר וכך הגיע עד הר סִינַי הקדוש.

"וכל הר סִינַי עשן מפני אשר ירד עליו ה' באש ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל ההר מאוד. ויהי קול השופר הולך וחזק מאוד מִשְׁהָ ידבר והָאֱלֹהִים יענו בקול. וירד ה' על הר סִינַי אל ראש ההר ויקרא ה' לְמִשְׁהָ אל ראש ההר ויעל מִשְׁהָ...²² וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק".²³

ואז, נתן ה' אֱלֹהִים לבני האדם את התורה שחיפשו מאז אבותיהם הראשונים. בשני לוחות אבן חרט אֱלֹהִים את עשרת הדיברות שבני האדם היו צריכים לשמור כדי להתקרב אליו. וגם נתן להם חוקים שימשו לעצב אותם בהיסטוריה שלהם. כך הוביל מִשְׁהָ את יִשְׂרָאֵל עד הארץ המובטחת על ידי ה'. ויעל מערבות מוֹאָב אל הַר נְבוֹ, ראש הפסגה אשר על פני יְרִיחוֹ. אז ראה מִשְׁהָ. "ויאמר ה' אליו: זאת הארץ אשר נשבעתי לְאֲבִרְהָם לְיֶצְחָק וְלְיַעֲקֹב לאמור לזרעך אתננה. הראיתך בעיניך ושמה לא תעבור. וימת שם מִשְׁהָ עבד ה' בארץ מוֹאָב על פי ה'. ויקבור אותו בגיא בארץ מוֹאָב מול בֵּית פְּעוֹר ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה...²⁴ ולא קם נביא עוד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמִשְׁהָ אשר ידעו ה' פנים אל פנים. לכל האותות והמופתים אשר

שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו. ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר
עשה משה לעיני כל ישראל.²⁵

ה. מיתוסים סיניים

הריק המרכזי¹

"תמיד ריק ולא ניתן למילוי, זהו הריק שקדם לעולם. הטאו הוא הריק שקדם לאלים".²

שלושים קרניים מתכנסות אל מרכז הגלגל, אך דווקא החלל הריק במרכז הוא שהופך את הגלגל לשימושי.³ מחומר אנו מעצבים כלי קיבול, אך דווקא החלל הפנוי שאין בו חומר הוא זה המשמש אותנו ככלי. אנו פותחים דלתות וחלונות בבית, אך דווקא בזכות החללים הריקים אנו יכולים להשתמש בו. כך, מן הקיום באים הדברים ומן האין באה תועלתם.

הכול היה ריק ופאנגו ישן בתוך מה שהיה מאוחד, במה שכונה "העומק האינסופי".⁴ ואז התעורר. מיד שבר בגרזנו את הביצה שכלאה אותו. לרבבות חלקים נפרד הדבר במהירות. החלקים הקלים והכבדים יותר נעו לכיוונים שונים. כדי למנוע את התאחדותם מחדש, התייצב פאנגו במרכז הריק, מוצק את השמיים והארץ. הוא היה כעמוד שהעניק איזון ליצירה. אחר כך נח ושקע בשינה מחודשת עד שגופו נתן מקום ליצורים רבים.⁵ מעין אחת יצאה השמש ומהשנייה הירח. מדמו נוצרו הנהרות והאגמים. החיות יצאו מעורו. שערו הפך לעשב ועצמותיו למינרלים.

באותם ימים ראשונים חיו בארץ אלים, ענקים ומפלצות. האלה האם נוֹיָה הייתה יפהייה בחצי גופה העליון ובחציה התחתון דמתה לדרקון. היא עברה וביקרה בכל המקומות אך לבסוף גילתה שחסרים יצורים מושלמים ונבונים יותר מהענקים. אז הלכה אל הַנְקָה הַצָּהָב ועיצבה מחומר את בני האדם הקדמונים. היא יצרה אותם בדמותה אך במקום זנב הדרקון נתנה להם רגליים כדי שיוכלו ללכת זקופים. כשראתה כמה הם חייניים, החליטה לעשות מהם רבים. לשם כך לקחה קנה סוף והתיזה טיפות בוץ שבנופלו על האדמה הפכו לנשים וגברים. כך, כשהחלו להתרבות בעצמם, האם השמימית פנתה ליצור יצורים אחרים.

פּוֹיֶשִׁי, בן זוגה של האלה, ראה שבני האדם לומדים ואז עסק בללמדם להבעיר אש על ידי חיכוך עצים. אחר כך נתן להם חבלים והראה להם כיצד להתגונן מפני הרעב ופגעי מזג האוויר. לבסוף העניק להם את אמנות ההקסג'רמות שאותה כינה אֵי צִיֶּנְג. זה נודע עם הזמן כספר התמורות והניחוש.

הגיע היום שבו בני האלמוות התווכחו, ובפרוץ מלחמה ביניהם, סיכנו את היקום. מבולים ואסונות פקדו את הארץ. עד שלבסוף אל האש גבר על המים. עדיין ביקשו הענקים לחלוק את הכוח עם הנצחיים, אך האלים בזעם שאין לתארו ערפו את ראשיהם והפילו אותם אל תחתית התהומות האפלות.

הדרקון ועוף הפניקס⁶

כשעדיין המים לא היו בשליטה והנהרות בגאותם הציפו את השדות, האלה האם הולידה צאצאים מיטיבים שלבסוף השליטו סדר בתוהו המבולי. בעבודתם בשליטה על הנהרות, האגמים, הים והעננים, שטו הדרקונים הזוהרים במים ובשמיים. עם טפרי נמר וציפורני נשר, קרעו ברעש את מסכי המרומים שניצוצותיהם, נוכח המהלומה העצומה, שחררו את הגשמים. הם נתנו אפיק לנהרות, גבולות לאגמים ועומק לימים. יצרו מערות שמהן פרצו המים והובילו אותם בתעלות תת-קרקעיות למרחקים, כדי שיפוצו לפתע, מבלי שהמתקפה הצורבת של השמש תעצור אותם. הם שרטטו את הקווים הנראים בהרים כדי שאנרגיית האדמה תזרום ותאזן את בריאותו של אותו גוף ענק. ולעיתים קרובות מאוד נאלצו להיאבק בחסימות שגרמו האלים ובני האדם העסוקים בשאיפותיהם חסרות האחריות. מלועותיהם בקע כמו עשן הערפל, מחיה ולח, יוצר עולמות דמיוניים. בגופם המקושקש כנחש חתכו את הסערות וחילקו את הטיפוניהם. בקרניהם העוצמתיות, בשיניהם החדות, שום מכשול לא הספיק, שום סבך לא יכול היה להתמיד. והם אהבו להופיע בפני בני התמותה. לעיתים בחלומות, לעיתים במערות, לעיתים בשפת האגמים, כי באלה נהגו להחזיק את משכנות הבדולח הנסתרים שלהם, בהם גנים יפים קושטו בפירות נוצצים ובאבנים היקרות ביותר.

לונג האלמותי, הדרקון השמימי, תמיד העמיד את פעילותו (היאנג שלו) לשירות הטאו, והטאו הכיר בו בכך שאפשר לו להיות בכל הדברים, מן הגדול ביותר ועד הקטן ביותר, מן היקום העצום ועד לחלקיק חסר החשיבות. הכול חי הודות ללונג. דבר לא נשאר בלתי משתנה מלבד הטאו שאין לכנותו בשם, כי אפילו

הטאו שניתן לכנותו בשם משתנה ומתמיר הודות לפעילות הלונג. ואפילו המאמינים בשמיים ובגיהנום אינם יכולים להבטיח את התמדתם.⁷ אך הלונג אוהב את פנג, את ציפור הפניקס המרכזת את נבט הדברים, המכווצת את מה שהלונג מותח. וכאשר הלונג והפנג מתאזנים, הטאו זוהר כפנינה הטובלת באור הטהור ביותר. אין הלונג נלחם בפנג כי הם אוהבים זה את זה, מחפשים זה את זה, ובכך גורמים לפנינה לזהור. לכן החכם מסדר את חייו בהתאם לאיזון שבין הדרקון והפניקס שהם דימויי העקרונות הקדושים של היאנג והיין. החכם מתמקם במקום הריק בחפשו את האיזון. החכם מבין שהאי-פעולה מולידה את הפעולה ושהפעולה מולידה את האי-פעולה. שהלב של בני התמותה ומי הים, שהיום והלילה, שהחורף והקיץ, כולם מתחלפים בקצב שקובע עבורם הטאו.

בסוף עידן זה, כשהיקום יגיע למתיחתו המרבית, הוא ישוב ויתכווץ כאבן הנופלת. הכול, אפילו הזמן, יתהפך בחזרה להתחלה. הדרקון והפניקס יתאחדו שוב. היאנג והיין יחדרו זה לזה, ומשיכתם תהיה כה גדולה עד שיספגו הכול אל תוך הנבט הריק של הטאו. "השמיים גבוהים, הארץ נמוכה; בכך נקבעים היוצר והמקבל... בכך נגלים השינויים והתמורות".⁸ אך איש אינו יכול לדעת באמת כיצד היו או יהיו הדברים, ואם מישהו ידע לא יוכל להסביר זאת. כך, "היודע שאינו יודע הוא הגדול ביותר; המתיימר לדעת אך אינו יודע, תודעתו חולה. המכיר בתודעה החולה ככזו שהיא חולה, אין תודעתו חולה. החכם אין תודעתו חולה כי הוא מכיר בתודעה החולה כתודעה חולה".⁹

מאות שמונים ושמונה אלף משנותיו. ובהתרחקות מן הבריאה המקורית כל היצורים מתדרדרים, וכמובן גם האדם עוקב אחר נטייה זו.

הקריטה היא התקופה שבה הצדק הוא נחצי. בתקופה זו, המעולה שביוגות, הכול כבר נעשה (קריטה) ואין דבר שנותר לעשותו. החובות אינם מוזנחים והמוסר אינו מתדרדר. אחר כך, עם חלוף הזמן, יוגה זו נופלת למצב נחות. בתקופה זו לא היו אלים; לא היו קניות ומכירות, לא היה צורך במאמץ. פרי האדמה הושג על ידי משאלה בלבד, ושלטו הצדק וההתנתקות מן העולם. לא היו מחלות, ולא הידרדרות של איברי החושים עם חלוף השנים; לא היו זדון, בכי, גאווה או הונאה; וגם לא מחלוקות, שנאה, אכזריות, פחד, צער, קנאה או צרות עין. כך שֶׁפְּרָהֶמָא העליון היה המפלט הטורנסצנדנטי של יצורים מושלמים אלה. בתקופה ההיא כל בני האדם היו דומים במטרת אמונתם ובידיעתם. השתמשו רק בנוסחה אחת (מִנְטָרָה) ובטקס אחד. היה רק נְדָה אחד. אבל בתקופה הבאה, בְּטָרְטָה יוגה, החלו הקורבנות. הצדק פחת ברבע. האנשים דבקו באמת והיו מסורים לתלות צודקת בטקסים. שלטו הקורבנות, יחד עם האומנויות המקודשות ומגוון רחב של טקסים. החלו לפעול למטרות מוחשיות, מחפשים תגמול עבור הטקסים והתרומות, וכבר לא דאגו לפרישות ולנדיבות הפשוטה. מאוחר יותר, בְּדִנְפֶרָה יוגה, הצדק פחת בשני רבעים. הִנְדָה הוכפל לארבעה. חלק למדו ארבעה נְדוֹת, אחרים שלושה, אחרים שניים ואחרים אף לא אחד. כאשר כתבי הקודש התחלקו כך, הטקסים נערכו בצורות מגוונות מאוד. האנשים שעסקו בתרגול פרישות ותרומות התמלאו בתשוקה. בגלל הבורות של הִנְדָה היחיד, הִנְדוֹת התרבו. ועם דעיכת הטוב, רק מעטים נשארו נאמנים לאמת. כאשר האדם התרחק מן הטוב, בנפילתו הותקף על ידי מחלות רבות, תשוקות ואסונות שנגרמו על ידי הגורל, ובשל כך סבל מצרות שונות והונע לתרגל פרישות. אחרים רדפו אחר תענוגות ואושר שמיימי והציעו קורבנות. כך האדם התדרדר בשל עוולותיו. וּפְקֵלִי יוגה הצדק נשמר רק ברבע. בעידן החושך הזה פסקו הטקסים והקורבנות. שלטו אסונות שונים, מחלות, עייפות וחטאים כמו כעס. התפשטו אומללות, חרדה, רעב ופחד. המנהגים שנוצרו מההתדרדרות של היוגות סיכלו את מטרות האדם. כך הוא קָלִי יוגה, הקיים מזה מאות שנים.¹⁹

אך קטנותה של תולדות האדם לא הייתה בעלת משמעות אילולא בְּרָהֶמָא היה בהן. כי מה הן שבעים ואחת סדרות של מְהִיגוֹת שבהן נברא ונהרס האדם אם לא אחת מתוך ארבע עשרה מְנִינְטָרוֹת, ומה כל אלה אם לא קְלֶפָה אחת, יום אחד של בְּרָהֶמָא? בגלגולים אין-ספור, מהות האדם תיטהר. בנסיגה ובהתקדמות בהתאם למעשיו, יכין את חייו הבאים בתגובה לחוק האוניברסלי של הֶקְרָמָה. אבל בתוך כל אדם, בעומק העמוק ביותר, נמצא הָאֶטְמָן שלו. וכאשר האדם מגיע אל הָאֶטְמָן, הוא מגלה שהוא בְּרָהֶמָא. עם זאת, שקילות מבלבלת זו תובהר רק ביום שבו, בויתור על ההתבוננות המאושרת, תגיע לבני האדם חמלתו של המשוחרר החי, הידוע לאורך הדורות כמואר.²⁰ שְׁהֶמְלָה אֹם תקרא לתהילת בְּרָהֶמָא,²¹ סיבת הזמן והמרחב ללא גבול, המשתנה בצורה ובלתי משתנה במהות. שלנצח נוכל לסגוד לְבְּרָהֶמָא.²²

צורות היופי והאימה²³

מדוע האלים יעניקו את מתנותיהם לתחינת בני התמותה חסרי החשיבות? מדוע יצורים כה גדולים יכולים להתעניין במהלך העניינים הקצרים, במריבות ובצער, בתקוות ובדבקות? האם כוחות כה עצומים מוקצים לאזור קטן ביקום הבלתי נתפס; האם בכל נקודה שבה זוהר כוכב רוקדים אלים אחרים שמעולם לא נודעו כאן גורלותיהם? יהי כך או אחרת, האלים הקרובים ביותר מהלכים בינינו ומשתנים כדי שנוכל לראותם. הם גם מתגלמים בבני תמותה, ובאלף התגלמויותיהם, הָאֶטְמָרִים, הם חוצים את הקיום. האבות הקדמונים אמרו שהודות לקורבנות ולפעולתנו הנכונה האלים מגבירים את כוחם. זה מסביר מדוע לעיתים קרובות אנו מקבלים מהם טובות, ומדוע שוב ושוב הם נוטים לצד הצודק כגמול על הכוח שאנו נותנים להם. לעומת זאת, השדים האפלים רוצים לגדול בהזנתם מטבעם המעוות של הדברים, ובגדלם הם מבקשים להחשיך את השמים עצמם. הכוחות הגדולים עוזרים גם לקטן, שנברא באור, כי גם בקטן נמצאת מהותם שלהם. אין זה מוזר ששיקוי, שכמעט בלתי נראה לעין, יפיל אותנו אם יש בו רעל או ירים אותנו אם יש בו מרפא; כך קורה עם שיקוי המעשים האנושיים המוגש לאלים הטובים.

אבל פעם העיניים יכלו לראות, אם דבר כזה אכן יכול להיראות בעיני הגוף, את האל הגדול של הכול. כך הופיע בפני אֶרְגִינָה²⁴ בצורתו הנשגבה והעליונה.

עם אין ספור ראשים מלאי עיניים ופיות, עטופה בגלימות זוהרות וחמושה בכל הנשקים האלוהיים, הופיעה האלוהות. אֶרְגִינָה הביט לרגעים באיברים הרבים של הקוסמוס. אולי הייתה זו התפרצות של צבעים בוהקים עד כאב, אולי שאגה אדירה שהרעימה את המרחבים. אבל ברגע הקצר הזה האדון הראה

את גיוונו האינסופי והסתחרר לצורות בלתי נתפסות ומפלצתיות. כל כוחות העולם נטחנו בלסתות האכזריות, כל הקיים התפרק והתנתק מעצמו במהירויות בלתי נתפסות. אז אָגְרִינָה המבועת הצליח לחשוב (כי לא המילים ולא השרירים נענו לרצונו) והצליח לזעוק: "הראה עצמך, אדוני, בצורה קרובה. אני משתוקק לראותך עטור בכתר ואוחז באלה ובדיסקוס. קבל שוב את צורתך בעלת ארבע הזרועות והופע, אדוני קְרִישָׁנָה, בדמות האנושית המושכת שתשיב לליבי חיים ולתבונתי שפיות"²⁵.

הספר העתיק סְקָנְדָה פּוֹרְאָנָה מספר שהיה שד בשם דוֹרְג, שלאחר שהקריב קורבנות כדי לרצות את פְּרֶהְמָא, קיבל ממנו את ברכתו. עם כוח כזה גירש את האלים מן השמים ושלח אותם ליערות, והכריח אותם להשתחוות בנוכחותו תוך הרכנת ראש. לאחר מכן ביטל את הטקסים הדתיים, והאלים, שנחלשו בשל כך, דנו בפתרון אפשרי למצב שבו היו לכודים. גִּנְשָׁה, בנם של שֵׁינָה ופְּרֶנְטִי, החכם המגן על המיזמים האנושיים, נענע את ראש הפיל שלו, נופף בארבע זרועותיו והציע שהיה הכרחי לחלוטין להגיע להוריו. מיד מונה מלך הקופים הַנוֹמֶן, הכובש הערמומי והמהיר של טריטוריות, כדי שיגיע אל הַהִימְלָה וימסור את התחינה לזוג השמימי... ושם במרומים, שֵׁינָה ופְּרֶנְטִי הרהרו באיחוד אוהב, בהרמוניה ובשלווה. הַנוֹמֶן הסביר את מניעיו. אז שֵׁינָה, שריחם על הקשיים שסבלו האלים הצעירים, ביקש מפְּרֶנְטִי העדינה לטפל בבעיה. פְּרֶנְטִי ראשית הרגיעה את הַנוֹמֶן, ואז שלחה את הלילה כדי שבשמה תדרוש מן השד להשיב את הסדר לעולמות. אך דוֹרְג, מוצף בזעם, ציווה לתפוס את הלילה, ובצעקת הפקודה, בנשימת קולו, שרף את חייליו שלו. לאחר שהתאושש, שלח את משרתיו, אך הלילה נמלט וחיפש מקלט אצל מגינתו. באפלה העמוקה ביותר, דוֹרְג הבווער מזעם עלה על מרכבת הקרב שלו. צבא של ענקים, סוסים מכונפים, פילים ואנשים הצטייר זוהר ואדמדם על רקע שלגי הַהִימְלָה הנצחיים. ברעש מחריד דרכה הפלישה הנועזת על נחלותיה הקדושות של פְּרֶנְטִי, אך היא, בתנועה חנינית, נופפה בארבע זרועותיה את נשקי האלים הקטלניים. ואז קרה שחיילותיו של דוֹרְג היהיר ירו את חיצייהם לעבר הדמות חסרת התנועה שעמדה על הַהִימְלָה ובלטה למרחק רב. כה צפוף היה גשם החיצים עד שדמה למסך של טיפות מים בסערה עזה. אך היא בלמה את ההתקפה במגיניה הבלתי נראים. התוקפים שברו עצים והרים והשליכו אותם נגד האלה... עד שהיא הגיבה. כאשר שיגרה נשק אחד בלבד מנשקיה, נשמעה שריקה מבעיתה; הסוסים המכונפים צהלו כאשר נסחפו בסופה שבאה בעקבות חניתה של פְּרֶנְטִי. במהרה עקיצתה תלשה את זרועותיהם של אלפי ענקים, בעוד בעלי ארבע רגליים ורוכביהם התנפצו בהתנגשות מחרידה. חיצים, יתדות, אלות וכידונים שדוֹרְג שיגר, את כל אלה האלה הדפה לרסיסים שריסקו את הפולשים הקרובים ביותר. דוֹרְג אז לקח צורת פיל ענק והסתער על פְּרֶנְטִי, אך היא כרכה את רגלי החיה וביציפורניה החדות כחרב חתכה אותה לחתיכות. מן הדם שנשפך צץ תאו מתועב, ובהסתערותו ננעץ בקלשון של פְּרֶנְטִי. בורח ופצוע, דוֹרְג לקח אז את צורתו האמיתית, אך האלה כבר הרימה אותו באוויר, וכשהטיחה אותו בקרקע הארץ רעמה בקול רעם. מיד פְּרֶנְטִי תקעה זרוע בלועו של השד, ודרכו שלפה את הקרביים הפועמים. ללא רחמים, בחיבוק עוצמתי, גרמה לגוף להוציא את הדם בפרצים בזמן שגמעה אותו עד תום. לבסוף, כדי שדוֹרְג לא ייוולד מחדש, טרפה את שאריותיו, ובאספה את העצמות לחצה אותן כה חזק ביד אחת עד שמרוסקות הן התלקחו. וכשהרפתה את אצבעותיה, רוח הפסגות הקפואה נשאה כזיכרון רק פירור זעיר של אפר. אחר כך קיבלה את מנחות האלים ומיהרה לשוב אל אהובה שֵׁינָה. כך, יפהייה ועדינה, התכרבלה עמו במוזיקה הרכה ביותר ובזוהר העדין ביותר של האלמוות.

ז. מיתוסים פְּרָסִיִּים

זעקתו של זְרְתוֹסְטָרָא¹

כאשר מלאו לזְרְתוֹסְטָרָא שלושים שנה, עזב את ארצו והלך למקום רחוק.² שם חי במערתו זמן רב. ניזון רק מגבינה שמעולם לא פחתה ושתה ממי החר הטהורים. בלילה האש דיברה אליו, וכך הבין את מסלול הכוכבים. ביום השמש דיברה אליו, וכך הבין את משמעות האור.³ אך בוקר אחד, מוקדם מאוד, הגיעה עד מערתו זעקתם של חיות האדמה... מכיוון שלפרות ולעדריים יש נשמה, זְרְתוֹסְטָרָא הקשיב לנשמה הגדולה הזו, לקינה, המבקשת את ברכות האל. בהרימה את קינתה, שהייתה כגעיייה גדולה, אמרה קינה: "נשמתי סובלת, אֶהוֹרָא מְזָדָא.⁴ למי יצרת אותי? בדמות מי עיצבת אותי? הענק לי טוב, מנע משבטי השודדים להוביל את העדר למותו. אני חשה שאני מוקפת זעם, אלימות, שוט השממה, חוצפה נועזת ודחף סוּחָף. הצל את חיותי, הו אֶהוֹרָא מְזָדָא, אתה המספק את המרעה הירוק".

אז זְרְתוֹסְטָרָא, בפתח מערתו, הביט אל היום וביקש מאֶהוֹרָא מְזָדָא: "תן שהתבונה הטובה של זְרְתוֹסְטָרָא תנחה את העובדים באדמה כדי שזו תיתן מרעה טוב ותחזיק את העדרים; כדי שהפרות ייתנו חלב והחלב גבינה והגבינה תזין את האנשים החורשים; כדי שלעולם לא ישוב השודד להרוס את העם, ובמקום זאת יהפוך לידיד הלומד לעבוד ולחלוק. כך ברצוני להודות על תורותיך ועל המזון שהענקת לי. זוכר אני את שאלותי הראשונות, כאשר בתמימות מוחלטת שאלתי אותן לפני זמן רב, ואתה, ברוב טובך, השבת לי בהדרגה. כך אמרתי לך: "מי הוליד את הכול, מי סימן את מסלולי השמש, הירח והכוכבים,⁵ מי מחזיק את הארץ מלמטה ואת העננים מלמעלה כדי שלא ייפלו, מי יצר את המים, הרוחות והצמחים, מי משרה את המחשבות הטובות,⁶ מי ברא את השינה והעונג, מי הוליד את השחר, היום והלילה כדי שיהיו משגיחי החובה,⁷ מי ברא את קינה שבלעדיה חיינו היו אומללים?"⁸

ובסבלנות אין קץ, אדון האור, הסברת לי איך היה האב הראשון יִימָה.⁹ כך אמרת: "אני, אֶהוֹרָא מְזָדָא, מבקש ממך שתהרהר ותישא את חוקי. אך יִימָה השיב כי אינו יכול להרהר, ללמד ולשאת את החוק. אז הטלתי עליו לשמור על עולמותי כדי שיהיו פוריים, נתתי לו את כלי הניצחון וגרמתי לו ליישר את צעדיו אל האם אדמה, שנשאה ברחמה את החיות והאנשים. כי יִימָה הפרה בחניתו המוזהבת את סְפִינְטָה אֶמְאִיטִי, האם אדמה. על העולם החדש הזה התרבו העדר, החיות והאנשים.¹⁰ והאנשים חגגו את האימפריה הרחבה של מִיִּתְרָה,¹¹ נלחמו באִינְדְרָה,¹² ולא נתנו את הֶקְאִזְמָה המטוהר לטמאים,¹³ כפי שהבינו שהחטא הראשון הוא להשתמש במילים מזלזלות כלפי אדם טהור".¹⁴

"אני שאלתי ואתה השבת לכל שאלותי", אמר זְרְתוֹסְטָרָא. "מכיוון שהאב יִימָה לא רצה להעניק חוכמה, אלא לשמור ולהרחיב את תחומיך, הגיעה העת שאעשה את המוטל עליי על פי תורתך".

אור וחושך

כל אחת משתי הרוחות הראשונות היא עצמאית במחשבות, במילים ובמעשים.¹⁵ בראשית התאחדו כדי לסדר את העולם, תוך שהן מייעדות את החיים הגרועים ביותר, הגיהנום, לרשע, ואת השמיים למצב התודעה הטוב ביותר.¹⁶ שתי הרוחות יצרו כל אחת את ממלכתה שלה: האחת יוצרת משכנות של טעות, והאחרת משכנות של צדק. אֶהוֹרָא מְזָדָא¹⁷ בחר בכל אלה שמצאו חן בעיניו בזכות טובם, בעוד שהרוח הרעה המגולמת בחרה באלים-שדים ובאלה שסייעו לטמא את חיי בני התמותה.¹⁸ כאשר יתחולל הקרב האחרון, שהחל כאשר הִדְאָבָה¹⁹ לקחו את השטן כבן ברית, התודעה הקדושה תזכה בממלכה.²⁰ משתי הרוחות הראשונות של העולם אמרה הטובה למזיקה: "לא מחשבותינו, לא מצוותינו, לא תבונתנו, לא אמונותינו, לא מעשינו, לא מצפוננו ולא נשמותינו מסכימים בדבר."²¹

המלאכים והמושיע. סוף העולם, תחיית המתים והדין

אבל עתה אורו של אוֹרְמוֹז (אֶהוֹרָא מְזָדָא) והחושך של רוח השקר (אֶהֶרִימֶן) נלחמים בכל דבר. לפיכך לכל היצורים יש חלק טוב וחלק טמא. כך חובתו של הקדוש (שבו שולט האור), להאיר לבני האדם תוך הדיפת החושך לאחור. אך בסוף העולם, הרשע ידמה לנצח בבלבלו את המוחות. הטובים יירדפו ולהם ייוחסו כל הפגמים שסובלים המרושעים, בעוד אלה יעמידו פני צדיקים גמורים. אך זה יהיה הרגע שבו אוֹרְמוֹז ישלח את בנו סְאוּשְׁיָאנְט להציל את העולם.²² הוא ייעזר על ידי רוחות הכנף של האור שהן המלאכים וראשי המלאכים, כשם שהאפל ייעזר במדרגי השדים. הכל יסתדר לקרב האחרון ואז, בקטקליזם אוניברסלי,

אוֹרְמוֹז יְבִיס אֶת אֶהְרִימֹן. בַּפְּקוּדֹת אוֹרְמוֹז יָקוּם עוֹלָם חֹדֶשׁ טַהוֹר. הַמֵּתִים יִקוּמוּ לְתַחִייה עֵטוּפִים בְּגוֹף מִפּוֹאֵר. הַמִּלְאכִים וְרֵאשֵׁי הַמִּלְאכִים יִפְרְשׂוּ אֶת גֶּשֶׁר הַדִּין שֶׁעָלְיוּ יַעֲבְרוּ הַצְדִּיקִים.²³ אֲךָ הַגֶּשֶׁר הַמִּפּוֹאֵר וְהַיְצִיב יִתְחַיֵּל לְהִיסָגֵר לְמַעַבְר הַחוּטָא וְזֶה יִיפֹל. נִשְׁמוֹת אֱלֹהִים שְׁמֹתוֹ בַּחֲטָא יִתְאַחֲדוּ עִם אֱלֹהִים שִׁירְתוּ אֶת הַשְּׁלִיטִים הָרַעִים, עִם אֱלֹהִים שְׁדִיבְרוּ שְׁקָרִים וְעִם אֱלֹהִים שֶׁהִחֲזִיקוּ בְּמִצְפּוֹן רַע. כָּל הַנִּשְׁמוֹת הַלֹּא צוֹדְקוֹת יִתְקַבְּלוּ בְּבִרְכָה בְּמִשְׁכַּן הַשְּׁקָר²⁴ כִּשֶׁם שֶׁנִּשְׁמוֹת הַצְדִּיקִים יִשְׁכְּנוּ בְּמִשְׁכַּן הַשִּׁירִים.

זְרֵתוֹסְטֶרָא הַכְרִיז עַל הַגְּמוּל לְאֱלֹהִים הַמִּתְאַיִמִים לְמַטְרָה, לְאֱלֹהִים הַיְכוּלִים לְקַבֵּל אֶת מִתְנַנּוֹת הַתּוֹדָעָה הַטּוֹבָה הַשׁוֹכֵנֶת בְּתוֹךְ כָּל יִשׁוֹת אֲנוּשִׁית.²⁵

ח. מיתוסים יוֹנִיִּים – רוֹמִיִּים¹

מאבק הדורות של בני האלמוות

מאורֶנוֹס הנצחי וְגִיָּאָה האם נולדו שישה טיטאנים, שיחד עם אחיותיהם הטיטאניות הולידו דור של אלים. אך החל מְקֶרוֹנוֹס הגדול, הטיטאן הצעיר ביותר, הכול החל לזרום כך שהמאוחר בא אחרי המוקדם. לפני זרמו הזמנים בקפיצות ובכל הכיוונים: העבר בא אחרי העתיד, ולעיתים כל הרגעים התרחשו בהמון מרוכז. למעשה, בני התמותה אינם יכולים לומר דבר על מה שקדם לתחילת הדברים (ולכן יש המייחסים לקרונוס את כל מה שניתן לחשוב עליו).

הבנים כעסו על הוריהם, כי בכל פעם שנולד אח חדש, אורֶנוֹס החזיק אותו בחיק גִּיָּאָה מבלי לתת לו לצאת. לכן גִּיָּאָה יצרה מגל חד, וכשהראתה אותו לבניה הסבירה להם את מזימתה. בנה קְרוֹנוֹס קיבל את הכלי שאימו הציעה לו והכין מארב. כאשר אורֶנוֹס, תאב אהבה, השתרע על גִּיָּאָה, הבן הנחוש יצא מן החשכה, תפס את איברי המין של אביו, כרת אותם והשליכם לאחור.²

כך קְרוֹנוֹס הדיח את אביו משלטון היקום. לאחר מכן התאחד עם אחותו רִיָּאָה, ועמה החל להוליד ילדים, אך בלע אותם מיד עם לידתם, כדי למנוע בדרך זו שצאצא כלשהו יקבל את המעמד המלכותי ויסיר אותו ממקומו בין בני האלמוות. רִיָּאָה, שלא יכלה למנוע את הטבח, ביקשה עזרה מהוריה, שידעו את גורלו של קְרוֹנוֹס: שהיה עתיד להיות מוחלף בשלטונו על ידי אחד מבניו. כך תִּנְקֶמְנָה הָאֲרִינִיּוֹת שְׁקֶרוֹנוֹס המפלצתי בלע,³ ותיקטע שרשרת הרציחות שהכין קְרוֹנוֹס חד-המחשבה.⁴

כאשר רִיָּאָה עמדה ללדת, הוריה שלחו אותה לְפֶרְתִּים, ושם, במערה על הר נסתר, ילדה את זְאוֹס הגדול. עם לידתו הוצג עטוף בחיתולים לאביו קְרוֹנוֹס, שהתכוון לבלוע אותו... אך הנה הילד שנבלע היה סלע מוסווה היטב, שלבסוף קְרוֹנוֹס הקיא יחד עם הילדים שבלע קודם לכן. בינתיים זְאוֹס כבר גדל דיו כדי להשתלט על אביו ולהפשיטו מסמכויותיו. כך זְאוֹס המהולל החל ללכת בנתיב הגורל שהוביל אותו למשול בין בני האלמוות, וכדי שייזכרו תהפוכות לידתו, נעץ את סלע התרמיית במערות הר פְּרֶנְסוֹס.⁵

המאבק הבלתי נמנע פרץ בין מחנה זְאוֹס, אחיו ובעלי בריתו, לבין מחנה קְרוֹנוֹס והטיטאנים. זְאוֹס הראה את כוחו כשירד מהר האולימפוס הקדוש עם הברק, בעוד השמיים רעמו ברעם והברקים הסתחררו, גורמים ללהבה הקדושה להסתובב.⁶ האדמה רעדה באש, בזמן שמימי האוקיינוס רתחו, ועשן לוהט עטף את הטיטאנים כשכל עין הוכתה בסנוורים מזוהר הברק.⁷ כך נמשך המאבק האדיר עד שהאלים לקחו בידיהם⁸ את הטיטאנים, כבלו אותם ושלחו אותם למעמקי ההרים, באזור לח, בקצות האדמה העצומה.⁹

פְּרוֹמֶתָאוֹס והתעוררות בני התמותה

הצלתי את בני התמותה מן המבול כאשר הטלתי על אֶנְדִּימִיּוֹן ופִּיֶרְה לבנות תיבה, ואחר כך הסברתי להם כיצד לשקם את ההרס כשהספינה נחתה בעדינות בהרי תֶּסְלֶיָה. כידיד הדעת והשלום אני בדרך להשיג את מטרתי; לשם כך הענקתי לבני התמותה את החכמה. לעיתים קרובות קורה שאותו מדע עצמו מושחת על ידי חלומות השליטה שהאלים מחדירים לבני האדם כדי להשמידם, ומחזירים אותם לתקופות האפלות מהן חילצתי אותם. אך יהא אמון בקדמה! וכאשר המחנות יתעמתו, חזרו עמי על המילים המרות הללו שאינן פחות נכונות למרות היותן שגורות: "עשו מלחמה, בני תמותה טיפשים; הרסו את השדות והערים; חללו את המקדשים, את הקברים, וענו את המנוצחים. בעשותכם כך, אתם מכינים את חורבנכם שלכם!"¹⁰ והלוואי שתועיל לכם אזהרה זו במשהו.

כמו זְאוֹס, גם אני פְּרוֹמֶתָאוֹס בן טיטאנים. הוא מעולם לא ראה בעין יפה שבמאבק האלוהי נשארתי מן הצד. וכך היה. לא משום שהטיטאנים היו רעים, זְאוֹס היה טוב מהם בכוונותיו ובגאוותו. כאשר האולימפיים, לבסוף, השתלטו על שלטון העולם, רצו לשמור על כוחם העריץ, ובאכזריותם הטילו מום בגוף ובנפש של בני האנוש השבריריים, בראותם בהם אויבים עתידיים. הם כיסו אותם באמונות טפלות ובקלון, ועד היום מכבדים את השקר של אותו שבט של בני אלמוות מדכאים. מי אם לא אני נתן את הדעת לבני התמותה, שבמשך דורות ראו בלי להביט ושמעו בלי להקשיב? דומים לרוחות הרפאים של החלומות, לא היה דבר שלא בלבלו. הם חיו במעמקי המערות מפחד האור. לא ידעו על הלבנים או העץ כדי לבנות את מקלטיהם; גם לא הבינו את רצף העונות או את זריחת ושקיעת הכוכבים. הם עשו הכול ללא הבנה, עד שלימדתי אותם לרתום את עול החיות, לעבד ולקצור, לחבר מספרים ואותיות ולבנות את המרכבות

החורשות את המים.¹¹ לבני האדם הכול קרה ללא אפשרות לבחור בגלל חוסר הידע שלהם. לא תרופות ולא מתכות יכלו להכיר עד שבזכותי, שמע זאת כולו יחד, השיגו את כל האומנויות¹². ואכן, אתן שכמה מהם, מתוך צייתנות לאולימפיים, יספרו עד היום את סיפורם השיקרי שאומר כך:

”... כאשר האלים ובני התמותה עדיין התווכחו, פְּרוֹמֶתֶאוֹס ניסה לרמות את זְאוֹס הגדול בהחליפו את המאכלים העשירים בעצמות ושומן. לנוכח זאת אמר האולימפי: ‘יֶאֱפֶטוֹנִיד,¹³ באיזה חוסר שוויון חילקת את המנות!’ מאז שבטי בני התמותה זוכרים את המעשה בשורפם לאלים על מזבחותיהם עצמות בעלי חיים מכוסות בשומן מעלה עשן. אך כדי למנוע רמאויות חדשות שיטיבו עם ידידו תוך פגיעה באולימפיים, זְאוֹס קבע שלעצי האשור לא יהיה כוח מספיק להפיק את האש. בשנית פְּרוֹמֶתֶאוֹס הערמומי לעג לגזרות הקדושות, בגנבו בקנה חלול את האש הבלתי נלאית ונתנה בידי בני האדם. זְאוֹס מטיל הרעם התרגז כשראה את האש במרחק והבין את מקורה. בשל כך, וכדי שיידעו שאי אפשר להפר את הרצון האלוהי, עצר את פְּרוֹמֶתֶאוֹס הסורר בשרשרת שעברה דרך עמוד ונקבעה לסלע. כך, למרות היותו חכם מאוד,¹⁴ בן זְפֶתוֹס סבל עונש ראוי, כי קשור לעמוד קיבל מדי יום ביקור של נשר שטרף את כבדו, שהתחדש מדי לילה”.

יהא הסיפור השקרי הזה כאשר יהיה, העובדה היא שבן תמותה, הֶרְקֵלֶס, חיסל בחיצו את הנשר הטורף. על כן זְאוֹס, בהכירו בעובדה, השלים עם כך שאשא חלק מן השרשרת ומן הסלע שעקרתי בעזרת הגיבור. בטיפשותו זְאוֹס לא רצה לשמוע את התנאים שהיו לי בראש לטובת שני הצדדים. רק כאשר הזהרתי אותו לגבי עתידו ראה את הסכנה, ובחוסר רצון פיצה על עצתי שהיה זקוק לה בחירותי. ועדיין, עקשן, חשב שלמרות היותי חופשי זמני אוזל, כיוון שהאלמותיות לא הוענקה לי. אך פִּירוֹן, הידיד הטוב ומחנך בני התמותה, החליף עמי את גורלו, ובבחירתו לרדת לְהֶדֶס השאיר את הנצח בידי. עכשיו, לאחר תלאות ומאמצים, מעודד תמיד את התקווה, אני מושך את בני האדם כדי שגם הם יכבשו את החירות ואת גורלם הנצחי¹⁵.

דְּמֶטֶר ופְּרֶסְפוֹנָה. מוות ותחייה של הטבע¹⁶

את דְּמֶטֶר אני שר, אותה ואת בתה פְּרֶסְפוֹנָה, שנחטפה בעת שקטפה פרחים באחו. מאה ניצנים פרחו משורש אחד כאשר החליטה לקטוף את הזר, אך באותו רגע רעדה האדמה, ובהיפתחה הקיאה מתוכה את שליט הָדֶס, נישא על סוסים שחורים. בניגוד לרצונה נלקחה הנערה על ידי הָדֶס לממלכתו התת-קרקעית. איש לא שמע ולא ראה דבר ממה שקרה, ודְּמֶטֶר במשך תשעה ימים לא טעמה מן הָאֶמְפְּרוֹסִיָה, בחפשה את בתה. אך הֶלִיוֹס, הרואה הכול, הודיע לאם המיוסרת על כל שאירע: “אף בן תמותה אינו אשם במה שקרה; רק זְאוֹס אחראי לכל, כי נתן לְהֶדֶס כמתנה את בתך פְּרֶסְפוֹנָה. אולם, הוי אלה, יחדל בכייד, כי הָדֶס כחתן אינו ראוי לבוז, בהיותו אח לְזְאוֹס הנדיב”. אחוזת זעם נטשה האלה את האגורה השמימית ואת האולימפוס הרחב, וירדה אל ערי ושדות בני האדם, משחיתה את מראהה כדי שלא יכירוה. אך הטובות שדְּמֶטֶר מחלקת נותרו מוגבלות ברוחה, ולכן דבר לא נבט ולא נתן פרי. אז זְאוֹס שלח לקרוא לאלה הנעלבת, אך היא סירבה, משתוקקת כפי שהייתה לפגוש שוב את בתה. כך אבי האלים שלח את הֶרְמֶס מהיר-הרגליים לשאת ולתת עם הָדֶס התופתי. והוא אמר: “הָדֶס, מלך המתים, זְאוֹס שלח אותי להוציא מתחומיך את פְּרֶסְפוֹנָה, כך שאמה תראה אותה שוב ובדרך זו תניח את זעמה המונע מן הזרעים לנבוט ומכלה את הגזע השברירי של בני התמותה”. הָדֶס המליץ מיד שפְּרֶסְפוֹנָה תצא. היא קפצה משמחה; אך הוא נתן לה לאכול גרעין רימון מסתורי, כדי שתשוב במהרה לתחומי האפלים. אחר כך מסר הָדֶס את מרכבתו לְהֶרְמֶס, וזה מלווה בפְּרֶסְפוֹנָה החל בדרך חזרה. המפגש מחדש של האם והבת ריגש את האלים, וזְאוֹס רואה-למרחוק שלח להביא אותן אל רְאָה האם. ובמפגש זה אמרה: “בואי הנה, בתי! זְאוֹס מטיל הרעם קורא לך שתלכי אל משפחות האלוהויות. הבטיח לתת לך את הכבודים שתרצי בין האלים בני האלמוות, והנהן בראשו שבמהלך השנה בתך תבלה שליש מן הזמן באפלה הקודרת ואת שני השלישים איתך ועם שאר בני האלמוות. כך אמר שיתקיים ואישר זאת בתנועת ראשו. לכן, בתי, וצייתי. אל תכעסי עוד, וגרמי שיצמחו במהירות הפירות שמהם חיים בני האדם”. צייתת דְּמֶטֶר, ומיד גרמה לפרחים ולפירות לצאת בכל הטבע. והסבירה את המסתורין הנערצים שאין להזניח או לחקור, מתוך כבוד לאלים. אשרי אלה שראו מסתורין אלה, כי הלא-מוכנסים אינם משיגים, אחרי מותם, את המזל לראות באפלה הקודרת!

דְּיוֹנִיסוֹס, הַטִּירוֹף הָאֱלוֹהִי

אִישׁ מֵאֵיתָנוּ אֵינוּ יוֹדֵעַ דָּבָר וְחָצִי דָּבָר; אֲפִילוֹ לֹא זֹאת עֲצָמָה, אִם אֲנוּ יוֹדְעִים אוֹ לֹא יוֹדְעִים, וְלֹא אִם אֲנוּ יוֹדְעִים שֶׁאֲנוּ יוֹדְעִים אוֹ שֶׁאֵינְנוּ יוֹדְעִים; וְלֹא אִם בְּסֶךְ הַכּוֹל יֵשׁ מִשְׁהוּ אוֹ אֵין. כִּי הַדְּבָרִים הֵם מֵה שֶׁאָדָם מֵאֲמִין בָּהֶם.¹⁷ לִכֵּן עַל הַתְּבוּנָה לְנוֹעַ וּלְפִתּוֹחַ אוֹפֵק אַחֵר, כְּדִי שֶׁהָאֱלֹהִים יִדְבְּרוּ.

אֲנִי שֶׁר לְדְיוֹנִיסוֹס הַרוֹעֵשׁ, עֵטוֹר הַקִּיסוֹס וְהַדְּפָנָה, בֶּן זְאֹוס וְסֶמְלָה, בֶּן שְׁבַט הָאֱלֹהִים. בִּיעֲרוֹת הַנִּימְפוֹת עוֹקְבוֹת אַחֲרָיו וְהוּא מִמְלֵא אֶת הַחֲלָלִים הָאֲפֵלִים בְּרַעַשׁ גָּדוֹל. הַיֵּדָד, הוּא דְּיוֹנִיסוֹס, בַּעַל הָאֲשִׁכוֹלוֹת הַרְבִּים!¹⁸

סֶמְלָה, מִפְּקֶקֶת שֶׁאֲהוּבָה הוּא זְאֹוס עֲצָמוֹ, בִּיקָשָׁה מִמֶּנּוּ לְהַתְּגַלּוֹת בְּמִלּוֹא עוֹצְמָתוֹ. כִּשְׁנַעְנָה הָאוֹלִימְפִי לְבַקְשָׁתָהּ, הַהַתְּגַלּוֹת הַיֵּיתָה כִּה גְדוֹלָה וְנוֹרָאָה עַד שֶׁמֶתָה מוֹכֵת בְּרַק. בְּנֵה, שְׁטָרֵם נוֹלָד, נַעֲקָר מִרַחֲמָה בִּידֵי הָאֵל; אֲדָךְ מִכִּיוּוֹן שֶׁחָסַר לוֹ זְמַן הַרְיוֹן מִסְפִּיק, זְאֹוס חֲתָךְ אֶת יָרְכוֹ שְׁלוֹ וְהַרְכִּיב אוֹתוֹ שָׁם, וְאִז תִּפְרָא אֶת הַפְּצָע. כִּשֶׁהֲגִיעַ הַזְּמַן הוֹצִיא אוֹתוֹ אֲבִיו חִי; לִכֵּן נִקְרָא "דְּיוֹנִיסוֹס", "זְאֹוס הַצַּעִיר", אוֹ גַם "הַנוֹלָד פְּעַמִּים". אֲדָךְ הֵרָה, מִקְנָאת בְּזְאֹוס עַל אֲהַבְתּוֹ לְסֶמְלָה, חִיפְשָׁה אֶת הַתִּינוֹק שֶׁזֶה עֵתָה נוֹלָד כְּדִי לְחַסֵּל אוֹתוֹ. כִּךְ הוּבָא דְּיוֹנִיסוֹס לְמִצְרַיִם וְחוֹנֵךְ בְּמַעֲרוֹת עֲמוּקוֹת, וּלְבִיטְחוֹן נוֹסֵף הִפֵּךְ אוֹתוֹ זְאֹוס הָאֵב לְגַדִּי. הִיָּה כִּבְר נַעַר כִּשְׁדְּיוֹנִיסוֹס יֵיצֵר אֶת הַיֵּין מִן הַגֶּפֶן. שָׁם גִּילְתָה אוֹתוֹ הֵרָה הַנוֹקְמָת, וּבְטִרְפָּה אֶת דַּעְתּוֹ גִּרְמָה לוֹ לְנִדּוֹד בְּאַרְצוֹת רַבּוֹת, עַד שֶׁקִּיָּפְלָה הָאֲסִייתִית, הָאֵם הַגְּדוֹלָה שֶׁל עַמִּים רַבִּים, טִיהַרָה אוֹתוֹ וְהִשִּׁיבָה לוֹ אֶת שְׁפִיוֹתָיו בְּאַמְצָעִים מִסְתוּרִיִּים. מוֹקֵף בְּכַחְנִטִּיּוֹת, הִבִּיא אֶת הַגֶּפֶן מֵעַם לַעַם. בְּאַחַד מֵהֶם רָצָה עֵרִיץ לְהַשְׁמִיד אֶת הַצִּמְחָה הַקְּדוֹשׁ, אֲדָךְ בְּטִירוֹפוֹ כִּרַּת אֶת רַגְלָיו שְׁלוֹ, וְאִז נִתְּנִיו קֶרְעוֹהוּ לְגוֹזְרִים כְּדִי לְהַרְחִיק אֶת קִלְלַת הָאֵל. בְּהִגִּיעוֹ הַהוֹדוֹ הַכְּנִיעַ אֶת הָעַמִּים בְּשִׁכְרוֹתָם וּבְפּוֹלְחָנֵיהֶם, וְאִז חָזַר לִיוּוֹן. שָׁם פּוֹלְחָנוֹ נִתְּקַל בְּהַתְּנַגְּדוֹת שֶׁל שְׁלִיט אַחֵר, שֶׁכֶּתּוּצָאָה מִכֵּךְ נִקְרַע לְגוֹזְרִים בִּידֵי נְשִׁים אַחוֹזוֹת טִירוֹף וְשִׁכְרוֹן. מִמְּקוֹם לְמְקוֹם נִדָּד, וּבִיקָשָׁה לְהִגִּיעַ לְאֵי יוּוֹן; לְשָׁם כִּךְ הִתְמַקֵּם בְּחוּפִים בְּהַמְתִּינוֹ לְמַעֲבֵר שֶׁל סְפִינָה כְּלִשְׁחִי. זֶה קָרָה לְבִסּוֹף, אֲדָךְ לְסַפְּנִים עַל רַעִיוֹן לְקַחַת אוֹתוֹ בְּשָׁבִי כְּדִי לְמַכּוֹר אוֹתוֹ כַּעֲבָד. כִּךְ רָאָה הַצּוֹוֹת גַּפְנִים צוֹמַחוֹת בְּכָל הַסְּפִינָה, בַּעֲדוֹ זֶרְמִי יֵין פְּרָצוּ מִן הַסִּיפּוֹן, וְדְיוֹנִיסוֹס, שֶׁהִפֵּךְ לְאַרְיָה, שֶׁאֵג בְּאִיוֹם. מִטּוֹרְפִים קִפְצוּ לִים וְהִפְכוּ לְדוֹלְפִינִים, אֱלֹהֵי שַׁעַד הַיּוֹם מְקִיפִים אֶת הַסְּפִינּוֹת, תְּמִיד מְנַסִּים לְהַסְבִּיר לְסַפְּנִים אֶת גּוֹרְלָם הַמְּבּוֹלָבֵל. אֲדָךְ דְּיוֹנִיסוֹס הַמְּשִׁיךְ בְּמִלְאֲכָתוֹ הַמִּיִּסְיוֹנֵרִית... בְּפָגְשׁוֹ אֶת אֶרְיָאֲדָנָה הַכְּרַתִּית, זֶה שְׁבַחוֹטָה הַצְּלִיחָה לְפָרֵק אֶת מְבּוֹכֵי הַמִּיִּנּוֹטָאוֹרוֹס, גַּל אֶת צַעֲרָה הָאוֹהֵב. הַמְּשִׁיךְ הָאֵל קְדִימָה בְּמִרְכַּבְתּוֹ הַרְתוּמָה לְנַמְרִים, מִצַּחוֹ עֵטוֹר גַּפְנִים וְקִיסוֹס, אוֹחֵז בִּידוֹ אֶת הַשְּׂרִבִּיט הָאֱלוֹהִי. בְּהִגִּיעוֹ לְכָל עַם יֵיסַד אֶת פּוֹלְחָנוֹ, וּבְלִילוֹת, לְאוֹר לְפִידִים, מֵאַמִּינִיו הַשִּׁיכּוֹרִים רִקְדוּ לְקוֹל תּוֹפִים, קֶרְנוֹת וְחִלְלִים. בְּאַקְסִטוֹזָה אֱלוֹהִית הַבְּכָחְנִטִּים הַכְּנִיעוּ אֶת יוֹמְרוֹת הַתְּבוּנָה, וּבְשׁוֹבָם לְשִׁפּוֹתָם פִּקְפוּ בְּמָה שֶׁרָאוּ לְפָנָיו וְאַחֲרָיו. לִכֵּן, כִּשְׁחָג דְּיוֹנִיסוֹס הָאֲפֵל עִם אֶפּוֹלוֹ הַמוֹאֵר אֶת מִיזוֹג תּוֹרוֹתֵיהֶם, נֶפֶשׁ הָאָדָם וְיִתְרָה עַל פְּרָאוֹת יִצְרָה הַמְּשַׁחֲרָר, וְהַתְּבוּנָה הַרְחוּקָה יִרְדָּה לְהַבְנִת מַעֲמָקִיָּה. וְכֵךְ, כִּשְׁהֵרָה הַנוֹקְמָת הַכִּירָה בְּזִכּוֹתָיו שֶׁל דְּיוֹנִיסוֹס, יִכּוֹל הִיָּה לְחַזֵּר לְאוֹלִימְפּוֹס. עִם זֹאת יִרְדָּה קוֹדֵם לְגִיְהִינּוֹם, וּמִשָּׁם חִילֵץ לְחַיִּים אֶת הַצֵּל הָעֲצוּב שֶׁל אֵימוֹ סֶמְלָה.

ט. מיתוסים נורדיים¹

יְגֵדְרָסִיל, עֵץ הָעוֹלָם

אחר כך לבית, חזקים ונעימים,
שלושה אָסִים באו ממשפחה זו;
על האדמה מצאו, בכוח מועט,
את אָסֶק ואת אָמְבֶּלָה, חסרי מזל.
לא הייתה להם אז לא רוח ולא גְּנִיוֹס,
לא חיים או דיבור ולא צבע טוב;
אוֹדִין נתן להם רוח, הוֹנִיר נתן להם גְּנִיוֹס,
לְוֹדִיר נתן להם דיבור וצבע טוב.²

באופקי הקרח, בחורף הקר של הצפון הגדול, מה יכול להיות אהוב יותר מן העץ, זרע האש, עור חם ומגן של השבט הלוחם, גוף הנחש שנושא אותנו בפשיטות הוויקינגים, כלי השדה הפורה, עד להתחייבות שאנו חוגגים לפניו! אנו אוהבים את הצמח ואף על פי שהשמש היא זהב, אנו חשים אותה צמחית. לכן תמיד חלמנו שסוף העולם הזה יקרה כאשר הזאב יטרוף את השמש, כאשר שכבה אפלה תשכון על הארץ, כאשר הצמחים ימותו. אנו צאצאי אָסֶק ("עץ מְלָה") ואָמְבֶּלָה ("עץ אֶלְס"), שני גזעים יפים שנפלו, וברצון האלים, האָסִים היוצרים, שבו לחיים כבני אדם.

האָסִים והאָסִינִיּוֹת גם הם אוהבים את העץ, לכן שם הם מתכנסים ומדיינים. אך מוטב שישוחחו על דברים אלו אלה שיודעים לעשות זאת. שאל גְּנֵדְרִי: "היכן מתכנסים האלים?" והאר השיב: "במילת יְגֵדְרָסִיל. שם, מדי יום, האלים מקימים את בית דינם, ומשם מתכנסים את גורל העולם". והוסיף יְגֵדְרָסִיל: "ענפי העץ הגדול מגיעים לכל העולמות, אך שלושת שורשיו מתחילים היכן שהאָסִים³ שוכנים, היכן שחיים ענקי הקרח,⁴ והיכן שנמצא יְגֵדְרָסִיל.⁵ מתחת לשורש האחרון נמצא הַרְגְּלִמִיר.⁶ ובמקום זה נִיְדְהוֹג⁷ נושך את השורש. מתחת לשורש ההוא שהולך לענקי הקרח נמצא מעיין מִימִיר⁸, בו נמצא הידע. עד לשם הלך אוֹדִין וביקש שירשו לו לשתות מימיו, אך רק יכול היה לעשות זאת כשעקר אחת מעיניו כדי להשאירה כקורבן".⁹

יש האומרים שאוֹדִין, הנוסע הגדול, מחפש תמיד את החכמה והלך למדינות אחרות. שם ירד לעמקי המחצבות, ובהשתלטו על הגמד אֶלְפְּרִיךְ, גרם לו למסור את הקסדה שהופכת לבלתי נראה, ואת הטבעת המחזיקה בסוד הגדול של זהב הריין שהגמד גנב משומרות המים. גם הענקים פְּפִיר ואוֹטֶר רבו על כך עם אוֹדִין. אחד נשאר חסר חיים בגולגולת מרוסקת, והשני הפך לדרקון חי, מגן על אוצר הניֶפְלוֹנְגִים; עד שזיגורד, הרג אותו והשתלט על הטבעת יוצרת רעות כה רבות, רעות שהמשיכו ולבסוף כילו את כל אלה שהיה להם קשר עמה. כי רק חכמתו של אוֹדִין יכולה לשלוט בכוחות אלה. אוֹדִין, שמתיעץ לעיתים עם התלויים ושמבצע כל משימה בגלל אותו "צמא לדעת" שמציף אותו, איך לא היה הולך אל הנוֹרְנוֹת לשתות את מי הדעת? אוֹדִין התחנן בפניהן שייתנו לו לטעום מן המים, אבל הן הסכימו רק בתמורה לאחת מעיניו. ארורות תהיינה שלוש הנוֹרְנוֹת שדקרו את הפנים האלוהיות כדי להישאר עם רכושן!¹⁰ שלוש נשים אלה, הנקראות אוֹרְד, ¹¹ וְנִיְדִי¹² וְסִקוֹלְד,¹³ מעצבות את ימי האדם. אך יש עוד נוֹרְנוֹת שקובעות את חיי בני התמותה, האלפים והגמדים. החיים הטובים נשלטים על ידי הנוֹרְנוֹת הטובות, והרעים, על ידי אלה מן השושלת המרושעת.

אבל יש עוד הרבה מה להזכיר: איך לשכוח את סוסו של בְּלָדְר שליווה למדורה את הגיבור כשמת; או את סוסו של אוֹדִין, המפואר סְלִיפְנִיר, שבשמונה רגליו סימן את מרחקי העולם? וזיכרונו שמח בזכר שני הברבורים שניזונו במעינות הקדושים.¹⁴

תּוֹר, הוֹלְקִיּוֹת וְהוֹלְהָה. הָלוּחַם וְהַשְּׁמִים שֶׁלּוֹ

מכל האָסִים, תּוֹר הוא החזק ביותר. בממלכתו נמצא המשכן הגדול ביותר הידוע. האל נע במרכבתו הרתומה לשני תיישים גדולים, ונושא עמו את שלושת כוחותיו: הפטיש מִיֹּלְנִיר, שהוא כמו הרעם ושמכירים היטב גולגולות הטרולים של הקרח וענקי ההרים; כוחו האחר שוכן בחגורה שעמה הוא מגביר את כוחו כשהוא חוגר אותה; ולבסוף, בכוח כפפות הברזל שלו הוא אווזו בפטישו, ובזכותן לא נשמטת

הידית כשהוא נותן את מכותיו הזועמות. אדיר הוא כוחו של תֹר, אך הוא אינו לבד בשדות הקרב. כשמתחיל הקרב הַלְקִיחוֹת רוכבות ובוחרות את אלה שנועדו למות באומץ. הן חוטפות את הגיבורים ומביאות אותם עד הַלְהָה,¹⁵ שם נמצאים השערים העצומים והאולמות הבנויים ממגנים; שם נמצאים השולחנות והקנקנים; שם הם אוכלים את חזיר הקודש.

עם שחר הלוחמים קופצים ממשכבם, נוטלים את נשקם ומסתערים על השדות. בקרב יחיד הם מתנגשים ונלחמים, מפילים זה את זה. זהו הבידור הטוב ביותר ליומם של הגיבורים. בערב הם שבים לַלְהָה על סוסייהם, עוברים בשערים הענקיים ומתיישבים באולם. הם משלבים זרועותיהם בשרשרת ארוכה, וכמו נעים ברוח השמים או בגלי הים, מתנועעים ימינה ושמאלה תוך שהם שרים בשאון. אחר כך, ידידים זה לזה, הם שותים.¹⁶

רְגִנְרוֹק, גורל האלים¹⁷

יגיע החורף הנורא, ובין רוחות קפואות הכפור המתמשך ילווה את השלג שלא יחדל במאמציו. אז יהיו קרבות גדולים מונעים על ידי חמדנות. האח יהרוג את אחיו, והמשפחות תימחקנה, שקועות ברצח ובגילוי עריות.¹⁸

המגדת העתיקה ניבאה בשירתה, בַּוְלוֹסְפָה שלה, את קריעת שרשראות שומר השאול. היא הודיעה על נפילת האלים,¹⁹ על התמוטטות העולם.²⁰ היא ראתה את הזאב טורף את השמש בעוד אחר בולע את הירח. היא ראתה איך נופלים הכוכבים ושמעה את האדמה רועדת. היא ניבאה את קריעת השרשראות שריסנו את הזאב פְּנִיס ואת הרס גבולות הארץ כשנחש הים מנער את האוקיינוס ומתקדם על הקרקע המוצקה.

הספינה נְלִפֵר, העשויה מציפורני המתים, תהיה מוכנה ותצא לים, אף על פי שהאלים ינסו לעכב את הורדתה למים, כי מתים רבים כל כך לא יוכלו להיאסף בזמן, ושערותיהם וציפורניהם ימשיכו לצמוח בלי שאיש יספיק לגזוז אותם. השמים יבקעו והמילה יִגְדָרְסִיל תרעד. כל האֶסִים, עם שריונם המבריק, יתקדמו לשדה הקרב; שם אֹדִין, עם קסדת הזהב שלו, ייכנס נלחם ללועו של הזאב פְּנִיס; תֹר יהרוג את הנחש הגדול אך ייפול מת מרעלו; וְיִתָּאר ישבור את לוע הזאב, וכל אֶס וכל מפלצת יהרגו זה את זה. אז סוֹרְטֵר, בזורקו אש, יצית את העולם.²¹

מה יישאר אז מן השמים ומן הארץ? מה יהיה עם האלים? המגדת ניבאה שדמויות האלים והארץ והאנשים הקדמונים יתאדו כמו הזיה, כמו זו שסבל תֹר כשחשב שמנצחים אותו. תתאדה האשליה של עולם ושל האלים המתאימים לאותו עולם. אז האנשים שהיו מוחבאים יהיה להם למזון טל הבוקר. האדמה תהיה יפה וירוקה; תיתן פירות בלי שיזרעו, ויהיו ארמונות אוויריים. כולם יתאספו וישוחחו, ויזכרו את חכמתם העתיקה, וידברו על המאורעות שקרו, על הנחש שמקיף את הארץ ועל הזאב פְּנִיס. גם ימצאו בעשב את אותם חלקי הזהב שבהם שיחקו האֶסִים בלוחותיהם. האנושות תהיה מוכנה ללמוד ולכן תתחיל ללכת בין האלים. אבל אין להוסיף עוד, כי דברים אלה עדיין לא התגשמו.

בזה נסגר המחזור של הוויקינג האחרון. מהאָקי נשמע הקול, בעוד נחשו הארוך פנה אל הים. מהאָקי נשמעו המשפטים שהפנה לבנו, בעוד הערפל במעטה סמיך סגר על גבו. זוהר אדום שרף את הערפל, ושאגת הגלים נשקה לרחש מילותיו. כך אמר האָקי: "אַל יבלבלו אותך האגדות האלה שבהן אנו הופכים לתמים את הידע שקיבלנו. לעת עתה יגיע תורם של אנשים מוזרים, אנשים חסרי סובלנות שמוחקים את זכרם של עמים אחרים. להם יערב לשמוע שהִגְדָרְסִיל הולך ומתייבש כי אֹדִין כרת אחד מענפיו לעשות את חניתו. הם יצקצקו בלשונם בהנאה כי אֹדִין איבד עין. הם יתענגו כי השמים שלנו נופלים בחריקה נוראה, וידמה להם שזה מנבא את שחר יומם. כך סיפרנו את דברינו, אבל הם אינם יודעים דבר... הִגְדָרְסִיל מתנשא אדיר ובלילות זוהר; כל השמים סובבים סביב ציר הצפון הגדול שלו, בעוד קצהו מתחבר לכוכב הקבוע והשמש מתגלגלת דועכת באופקים הקפואים. הם יחגו את יומם החשוב ביותר עם העץ המושלג שלנו, ובפסגתו יהיה הכוכב הקבוע, ובאותו לילה נשלח להם מתנות היורדות מן השמים במזחלת זהובה רתומה לאיילים. בחלומותיהם ובסיפוריהם ישכנו השדונים, הַטְרוֹלִים, הענקים והטבעות המכושפות שלנו. היערות שלנו יקראו להם, וכשיסובבו את ראשם מהר מאוד יצליחו לראות שד; ישמעו את שירת בת המים בפלגים הרוחשים ויחפשו את כד הזהב שמשאירים הגמדים אחרי קשת הענן... אבל הבה נצא כבר! בשלג ובקררונים שלנו פורץ הר הגעש והגייזר מקרין את חומו. התאם את ידך בהגה, בן וידיד! כבר עזבנו את הפיורדים המוכרים. בזוהר הצפון האלים רוקדים, משנים צבע, בעוד אנחנו כאן למטה רוכבים על גלי הים הזועף".²²

י. מיתוסים אִמְרִיקָאִים

פּוֹפּוּל וּזְח (ספר עם הקיץ'ה)¹

ההיסטוריה האבודה

בספר הנקרא פּוֹפּוּל וּזְח צוירה הגעתם של המתתישבים הראשונים שבאו מעבר לים.² שם סופר סיפור החשכה והחיים שנמצאו בארצות החדשות. זה היה הספר הראשון שצויר בעת העתיקה.³ בסיפור הגדול נראה כיצד נוצרו השמיים, הארץ והשאל; כיצד כל אחד מהם חולק לארבע נקודות בעת שנמתח חבל המדידה. בארבע נקודות נוצרו הריבועים שחולקו לשלושה: ריבוע השמיים, ריבוע הארץ וריבוע העולם התחתון.

הדורות האנושיים: האדם החיה, האדם מחומר, האדם מעץ והאדם מתירס

בעוד היוצרים עבדו, הם חשבו שכאשר יגיע האור חייב להופיע יצור שיקרא להם ולשם כך עליו לדעת לדבר, לכנות בשם. והוא יצטרך לאכול, לשתות ולנשום. עבור היצור העתידי הם יצרו עולם מתאים שהיה בו אדמה, מים, אוויר, צמחים ובעלי חיים. וכשהושלמה הבריאה, אמרו לבעלי החיים: "דברו והללו אותנו!" אך לא הצליחו לגרום להם לדבר. כל אחד מבעלי החיים צווח בדרך שונה והבורא והיוצר אמרו זה לזה: "לא הצלחנו לגרום לבעלי החיים לדבר ולקרא בשמנו. זה אינו טוב. בשרכם יטחן". ובעלי החיים שימשו למאכל אחד של השני.

בהתקרב השחר אמרו זה לזה שעליהם למהר ולבצע ניסיון נוסף. מבוץ יצרו את האדם אך זה לא הזיז את ראשו ואת איבריו. בהתחלה דיבר אך לא הייתה לו כל הבנה. תחילה התקשה אך לאחר מכן נרטב במים וכבר לא יכול היה לעמוד על רגליו. אז הרסו את יצירתם והתייעצו במועצה.

החליטו לעשות אדם מעץ וכך עשו. נוצרו האנשים-בובות. הם דיברו וזחלו על פני האדמה. היו להם ילדים שהיו בובות עץ. ללא דם, ידיהם ורגליהם היו יבשות. לנוכח כישלון הבובות, שלחו היוצרים גשם גדול. נוצר מבול שהחל לרדת ממעמקי השמיים. כל היצורים התקוממו נגד אנשי העץ. החיות הגדולות והקטנות, האבנים, הצלחות, הכדים, הסירים, כולם קמו והחלו לצעוק: "שרפתם אותנו ועכשיו אנחנו נשרוף אתכם, היכיתם בנו ועכשיו אנחנו נכה בכם!" מבלי לדעת לאן ללכת, אנשי העץ טיפסו על הבתים אך אלה השליכו אותם מגגותיהם; הם הסתתרו במערות אך אלה נסגרו וריסקו אותם. כך הם הושמדו. יש האומרים שצאצאיהם נשמרים בקופי היערות. יצורים אלה דומים לאדם אך למעשה הם יורשי אותן בובות.

היוצרים שוחחו והחליטו לשים מזון ומשקה בריא בתוך הישות האנושית, ולכן מתירס לבן וצהוב יצרו את בשרו והכינו נוזלים שמהם עשו את דמו, יוצרים את שומנו וכוחו. כיוון שנראו כבני אדם הפכו להיות בני אדם. הם היו טובים ויפים, ניחנו באינטליגנציה. הם הביטו ובמהרה ראייתם התארכה עד שיכלו לראות כל מה שיש בעולם. במהרה הודו לבורא וליוצר. הם אמרו: "אנחנו מדברים, חושבים, מרגישים ומכירים את מה שרחוק וקרוב, אנחנו רואים את הגדול והקטן בשמיים ובארץ". אך ליוצר ולבורא לא מצא חן מה ששמעו מיצוריהם. "לא טוב מה שאומרים יצירותינו, האם הם יהיו יותר מיצורים ואולי אלים כמונו?" אמרו האבות הראשונים. אחר כך התכנסו במועצה ודנו בעתיד יצוריהם כי פחדו שלא יתרבו, שלא יתרבו כאשר תתחיל עידן זריחת השמש. בשל כל זאת האלים דנו שוב ושוב עד שהחליטו להשרות שינה ולכסות את העיניים האנושיות ולאפשר להן לראות רק מה שקרוב. כך הוסרה חוכמת המקור של גזע הקיץ'ה.⁴ הבורא והיוצר יצרו את הנשים וכאשר האנשים התעוררו משנתם שמחו לבבותיהם בשל נשותיהם.⁵

השמדת השליט המזויף אָרְה בידי רב-הקוסם והמכשף הקטן⁵

עדיין לא זרחה השמש על פני האדמה וכבר היה אחד שנקרא השליט אָרְה, שהתגאה בכוחו ובמעלותיו. השליט אָרְה סיפר את סיפורם של אלה שאבדו בגלל מבולי המים וגם של חומר כהה כשרף שנפל מהשמים.⁶

במשך זמן רב נאלצו בני האדם ללכת במקומות לא מוכרים בורחים מהקור ומחפשים מזון.⁷ הם השתמשו באש אבל כשזו כבתה להם, הם נאלצו להמציא אותה על ידי חיכוך עצים. בהתחלה הם נתקלו בים והלכו

עליו בתוך קור עצום עד שהגיעו לארצות אחרות. השמש והירח לא נראו. השבטים התפזרו כל כך לאורך הזמן שכאשר קבוצה אחת פגשה באחרת כבר לא הבינו זה את זה. היה זה הזמן שבו חיפשו את השמש המחממת ואת היערות ואת בעלי החיים. לא היו בתים ורק עורות של כמה חיות פרא שימשו כמחסה. אבל כאשר המתיישבים הראשונים הגיעו לארצות מלאות יערות ונהרות והרי געש, השליט אָרְה רצה לגרום להם להאמין שהוא היה השמש והעושר ושלו חייבים בני האדם את צייתנותם.

שני אלים, שני יצורים שנקראו רב-הקוסם והמכשף הקטן, גילו את השליט אָרְה מטפס על עץ כדי לאכול את פירותיו. מבלי להיראות, רב-הקוסם התקרב לעץ עד שהיה במרחק סביר. הוא כיוון את קנה הנשיפה שלו לעבר השליט אָרְה וברגע המתאים ירה בו והנחית חץ בלסתו. האומלל נפל לאדמה צורח בקול גדול. רב-הקוסם רץ בכוונה להרוג אותו, אך כשהגיע אליו נתפס בחוזקה, נטלטל, עד שהשליט אָרְה תלש אחת מזרועותיו וברח איתה. בהגיעו לביתו, הניח השליט אָרְה את הזרוע מעל האש כדי שבעליה יבוא לחפש אותה. מצדם, שני היצורים הלכו לחפש את סבם חזיר הערפילים הגדול ואת סבתם טפיר הערפילים הגדולה ואיתם רקמו תחבולה. לאחר שהפכו לשני ילדים, היצורים ליוו את סביהם לבית השליט אָרְה. בראותו אותם מגיעים, השליט אָרְה היה כה מותש מכאב לסתו עד שפנה לזרים ושאל אם יוכלו לרפא אותו. הם השיבו שהם מומחים באומנות זו והחלו במלאכה תוך שהם מחזקים את פניו המדממות של השליט אָרְה. בעוד זה גונח, קשרו המבקרים בחוזקה את ראשו, צווארו, זרועותיו ורגליו. ואז החלו לעקור את עורו. הם עקרו את עורו לחלוטין ונטלו ממנו את אבני החן והמתכות הנוצצות שבהן כל כך התגאה. כך מת השליט אָרְה בידי רב-הקוסם והמכשף הקטן כאשר אלה באו להשיב את הזרוע שלבסוף הודבקה בשלמות לגוף בעליה.

שני היצורים פעלו כך כדי לחסל את הרוע בעולם לאחר שביצעו את דבר רוחות השמיים. לאחר מכן, היצורים מיהרו למלא את הצו שהטילו עליהם כוחות השמיים, דברי השמיים שהם: אדון הענק (ברק), עקבות הברק וזוהר הברק. כוחות גדולים אלה של השמיים ציוו עליהם להשמיד גם את שני צאצאיו של השליט אָרְה: בן אחד בשם דג-אדמה החכם ובן שני בשם ענק האדמה. הם חרבו את החיים ונהרגו בידי היצורים. כך, רבים היו מעשיהם אך נותר להם לכלוא את הרוע בתחומו כי היה מפוזר בכל מקום ומעורבב בכל הדברים.

משחק הכדור בשאול: ירידה, מוות, תחייה ועלייה של רב-הקוסם והמכשף הקטן

ממלכת שיִבְלָה היא עולם תחתון שבו נמצאים כל הנזקים שסובלת האנושות. משם יוצאות המחלות, הטינות והמלחמות בין אחים. ולשם נגררים רק אלה שעשו רע, כי לפני שרב-הקוסם והמכשף הקטן ירדו לשיִבְלָה כל בני האדם, ולא רק הרעים, הובלו לשם. ואולם, היה זמן שבו אבותיהם של רב-הקוסם והמכשף הקטן, שנקראו רב-הקוסם העליון ורב-הקוסם הראשי, הלכו על פני העולם. כאשר הם לקחו את מגיני העור שלהם, את טבעותיהם, את כפפותיהם, את כתריהם, את קסדותיהם ואת כדורם, אלה משיִבְלָה נעלבו מאוד. וכאשר במשחק הכדור גרמו לאדמה לרעוד, כל שיִבְלָה התרגזה. עד שיום אחד, אלה-מלמטה, שלחו אליהם את שליחיהם עם הצעה להתחרות במשחק הכדור. אבל אלה משיִבְלָה בגדו בהם והקריבו אותם. וכך נשאר ללא נקמה העלבון הזה שנעשה לשמיים. ובכן, רב-הקוסם והמכשף הקטן שמחו כי השמיים הטילו עליהם לשחק בכדור מעל ראשיהם של אלה משיִבְלָה. היצורים טאטאו את מגרש המשחק וסידרו את מרחבו כדי, לבסוף, להתחיל לשחק בכדור. אז, אלה-מלמטה אמרו: "אלה המשחקים מעל ראשינו וגורמים לאדמה לרעוד, האם אינם בניהם של רב-הקוסם העליון ורב-הקוסם הראשי, האם אינם בניהם של אלה שהקרבתנו?" כך אמרו והסכימו שיש לקרוא למפריעים. הם שלחו את שליחיהם ליצורים עם ההוראה שאלה יתייצבו. "שיבואו הנה, כי אנו רוצים לשחק בכדור איתם. בעוד שבעה ימים נשחק". לאחר קבלת המסר, רב-הקוסם והמכשף הקטן נזכרו בבגידה שאלה משיִבְלָה עשו עם רב-הקוסם העליון ורב-הקוסם הראשי. אז הם פנו לעולם התחתון מקבלים את האתגר. הם ירדו במדרון התלול ועברו את הנהרות המכושפים והתהומות; הגיעו לצמתים המקוללים והלכו למקום שבו היו אלה משיִבְלָה. המנהיגים שמו במקומם בובות עץ כדי שאיש לא יראה את פניהם האמיתיות (וגם הסתירו את שמותיהם כדי להיות יעילים יותר). אבל המבקרים ידעו הכל ואמרו: "שלו, המת העליון. שלו, המת הראשי. שלו, מותח הנכים. שלו, מאסף הדם. שלו, בעל המורסה. שלו, בעל הצהבת. שלו, מקל העצמות. שלו, מקל הגולגולות. שלו, דורס הדם. שלו, שיני הדם. שלו, ציפורני הדם." הם גילו את פניהם של כולם וקראו בשמם של כולם כי אף שם לא נשכח, ובכך גרמו להסתרות של אלה משיִבְלָה לאבד את יעילותן. המנהיגים, תוך רטינה, הזמינו אותם לשבת על ספסל אך הם סירבו כי הייתה זו אבן לוחט. לפיכך הציעו להם אלה משיִבְלָה חדרים במשכן האפלה ונתנו להם אורנים דולקים כדי

שיאירו וטבק כדי שיעשנו. לאחר אותו לילה הלכו לקרוא להם למשחק הכדור והיצורים ניצחו את אלה משיבֵּלָּהּ. המנהיגים שלחו אותם לנוח אז במשכן האובסידיאן, מלא לוחמים, אך הם יצאו ללא פגע ומוכנים למשחק כדור חדש שגם אותו ניצחו. הם זכו אפוא למנוחה במשכן הקור שאין לשערו, שבו ברד סמיך נוסף כמחווה. משם יצאו ועברו דרך משכן היגוארים שבו החיות הפראיות ברחו מבוהלות. וכך עברו דרך משכן האש, דרך משכן העטלפים, כדי ללכת לשחק שוב בכדור ולסיים את המשחק בתבוסת שיבֵּלָּהּ. אז ציוו המנהיגים להכין אבן לוחטת כמו מצלה וביקשו מהיצורים להראות את כוחם על ידי קפיצה לשם. אלה צייתו ונשרפו, נחרכו, נותרו עצמותיהם לבנות. ואז צעקו אלה משיבֵּלָּהּ: "ניצחנו אותם!" לאחר מכן טחנו את העצמות והלכו לפזר אותן בנהר. אבל למחרת, היצורים חזרו בדמות שני אנשים עניים מאוד ורקדו בפתח שיבֵּלָּהּ. כשהובאו בפני המנהיגים, הקבצנים הראו פלאים רבים. הם הציתו משהו שאחר כך התחדש, הרסו משהו שאחר כך התרכב מחדש. בהתלהבות מהקסם הזה, ביקשו המנהיגים: "הרגו אדם והחיו אותו!" וכך נעשה. אז ביקשו: "עכשיו קרעו את עצמכם לגזרים וחברו את חלקיכם!" וכך נעשה. בראותם פלאים אלה, המת העליון והמת הראשי ביקשו: "הקריבו אותנו והחיו אותנו אחר כך!" כן, רב-הקוסם והמכשף הקטן הקריבו את המת העליון והמת הראשי, אך לא החיו אותם. גדולה הייתה המבוכה בין אלה משיבֵּלָּהּ כשראו את מנהיגיהם העליונים פתוחים וללא לבבותיהם. כשהיצורים פתחו את המנהיגים שניים שניים, מקורביהם נמלטו אך כולם נתפסו ונפתחו שניים שניים. כל בניהם הובלו לתהום ובכולם מילאו את התהום. שם נשארו הגופות חסרות החיים של אלה משיבֵּלָּהּ. בזכות הפלאים הגדולים, בזכות הגלגולים של היצורים נוצחו אלה משיבֵּלָּהּ.

היצורים נתנו להכיר את עצמם בשמותיהם האמיתיים והכריזו על נקמת אבותיהם רב-הקוסם העליון ורב-הקוסם הראשי. אחרי שחתמו את השאול אמרו היצורים: "כבר לא קיימת תהילת שיבֵּלָּהּ אבל בכל זאת נשאיר לכם שליטה על הרוע. אתם תשלטו על בעלי המלחמה, בעלי העצב, בעלי העוני, אבל כבר לא יתפסו את בני השחר, ולא יתפסו את האנשים בהפתעה כפי שקרה כששיבֵּלָּהּ שלטה בעולם". והם פנו אל האבות שהוקרבו בזמנים אחרים בשיבֵּלָּהּ, ואמרו: "נקמנו את מותכם ואת עינוייכם". מיד הם התרוממו באמצע האור עד למרומי השמיים ושם, לאחר שהפכו לשמש ולירח, האירו את פני האדמה, מפזרים את החשכה ששלטה עד אז.

הערות¹

א. מיתוסים שומריים-אכדיים

¹ לעיבוד מיתוס גילגמש התבססו על שנים-עשר הלוחות האשוריים, שהם איסוף של לוחות אכדיים קודמים, הנגזרים בתורם מן המסורת השומרית, כפי שמוכיחים הגילויים האחרונים ביותר. התבססו על חומר המקור של ר. קמפבל תומפסון (R. Campbell Thompson, *The Epic of Gilgamesh*, Oxford University Press, 1930) ושל ג. קונטנו (G. Contenau, *L'Épopée de Gilgamesh*, L'Artisan du Livre, Paris, 1939), וכך על עבודותיהם של שפיזר (Speiser), באואר (Bauer), קרמר (Kramer), היידל (Heidel), לנגדון (Langdon), שוט (Schott) ואונגנד (Ungnad). לבסוף עיינו גם ב*שירת גילגמש* מאת ג. בלנקו (G. Blanco, *El Cantar de Gilgamesh*, Ed. Galerna, Buenos Aires, 1978).

² משערים כי *שירת גילגמש* חוברת לקראת סוף האלף השלישי על בסיס חומרים עתיקים הרבה יותר. אנו מסכימים עם השערה זו בהתבסס על התפתחות הקרמיקה. אכן, לקראת תקופת הכתיבה כבר הומצאו באורז אובניי הקדרות הראשונים בעולם (בסביבות 3500 לפנה"ס). המכשיר היה גלגל קרמי בקוטר 90 סנטימטרים ובעובי 12 שהיו מסובבים אותו ביד שמאל בזמן שעבדו על הכלי ביד ימין. בהתחשב במשקל גלגל התנופה, זה המשיך להסתובב במשך מספר דקות, מה שאפשר לשכלל את היצירה בשתי הידיים החופשיות. מאוחר יותר, הומצאו (גם כן במסופוטמיה) אובנייים המופעלים ברגל. עם זאת, בשיר, האלה אָרוּרו בוראת את האדם מטין ללא אמצעי מלבד ידיה הלחות. זה אינו פרט חסר חשיבות שכן ניתן להסיק מהטכניקה המתוארת שמדובר בסביבה מתקופה הקודמת לשימוש באובנייים. בהשוואה למשל, בין בריאת האדם השומרית לבריאת האדם המצרית, מתברר כי באחרונה האל הָנוּם נותן צורה לגוף מטין על אובנייים (מכשיר שהופיע בנילוס רק בתקופת השושלות). בשיר השומרי יש התייחסות לבריאת הגיבור אָנְפִּידוּ כ"כפיל", כהעתק של גילגמש, לאחר ש"האלה אָרוּרו התרכזה בתוך עצמה". יתכן שזה מתייחס לטכניקת ייצור דמויות אדם מקרמיקה בהעתקי תבנית ("בתוך עצמה") על בסיס מקור שהוכן מראש. העובדה שאָנְפִּידוּ נולד שיער ("הגיבור נולד כשגופו מכוסה בשיער עבה כשעורה בשדות"), יכולה להתייחס לנוכחות הנראית לעין של חומרים חוסמים (קליפות דגניים, קש וכו') שהוספו לחומר כדי למנוע את סדיקתו, באופן שבו עושים במקומות מסוימים עם הבוץ בהכנת לבנים. האמור, מתאים לשלב הקודם לזה של הקדרות והשימוש באובנייים. הסיפור, לכן, קודם לתקופת אל-עובייד ומוקדם בהרבה להופעת המיתוס של מְרְדִּיף שבו זה רוצה לברוא את האדם על בסיס דמו ועצמותיו אך אחר כך מחליט לעשות זאת עם דמו של אויבו קִינְגוּ. במקרה זה, אנו כבר בנוכחות טכניקת זיגוג או הצפיף הקרמי שיש דוגמאות רבות שלו בבבל של התקופה. יתר על כן, במוזיאון הבריטי נשמר לוח שבו מופיעה נוסחת זיגוג, על בסיס עופרת ונחושת, שניתנה על ידי האומן הבבלי ליבליט (Liballit) שכנראה היה בן זמנו של חיבור מיתוס מְרְדִּיף. ניתן להתנגד לכך שגם בבראשית העברי וגם בפופול-וו הקיציה ("Popol Vuh Quiché") אין התייחסות לאובנייים גם כשאלה היו קיימים בתקופת כתיבתם. באשר לבראשית, אלוהים עושה את אדם מעפר ואז את חווה מצלעו (כמו במקרה של האדם של מְרְדִּיף, על בסיס דם ועצם) ונותן לו חיים בנשיתו. אין התייחסות לאובנייים, אבל ה"נשיפה" מרמזת כי היא שייכת לתקופה הקודמת לשימוש במכשיר זה. החדרת אוויר לתנור קודמת לאובנייים והיא תהליך שאחר כך השתכלל עם המפוח, מאפשר להעלות טמפרטורות גבוהות בצריפה שאחרת לא היה עולה על 800 מעלות, שכן הכל היה תלוי בקלוריות של העץ בהתאם לשרפים שהכיל לפי האזור. ניתן גם לומר שהמצאת התנור עם זרימת אוויר עולה אפשרה, לעיתים, העלאת טמפרטורות קרובות ל-1000 מעלות, אך הזרקת אוויר היא תוצאה של טכניקה מאוחרת יותר. בין הקיציה המיתוס מספר שהאדם הראשון נעשה על ידי האלים מטין אך זה התעוות עם הזמן (שלב טרום-קרמי של החומר המוקשה); אחר כך האלים עשו את האדם מעץ אך גם זה לא הצליח והושמד עד שלבסוף הצליחו ליצור את האדם מתירס. בכך מצוין שהמיתוס נשאר מעוגן בשלב הכלים הניאוליתיים (אבן, עצם ועץ), הקודם למהפכה הקרמית. מאידך, באמריקה לא הכירו את האובנייים ולא את הגלגל כך שאין התייחסות למכשיר זה. נכון שבשלושת התרגומים הקלאסיים של הפופול-וו מאת ארסיניגס (Arciniegas), רסינוס (Recinos) וצ'אבס (Chávez) יש תיאורים של כלים וחרסים קרמיים המתקיימים יחד עם מיתוס בריאת האדם אך, כנראה, זה קודם לסביבה הטקסטואלית. בסיכום, באשר לבריאת האדם על ידי אל קדר, המיתוס העתיק ביותר הוא השומרי. עם זאת, ניתן להתנגד לטענה כלשהי לגבי עתיקותן של קרמיקות מסוימות בהתבסס על טמפרטורות הצריפה. אך, למרבה המזל, בעיות רבות מסוג זה נפתרו החל מעבודותיו של וֶדְוִוד (Wedgwood) על הכדים האטרוסקיים. הפירומטר שתכנן חוקר זה (למרות אי-השלמות של הסקלה שלו), כבר אפשר לקבוע את כמות החום שנפגע על ידי חומר. כאשר ידועה תרכובתו ושרפים העתק בצריפה מבוקרת ניתן היה לצפות בהתכווצותו בהתאם לפרמטרים שנקבעו בסקלה. הקריתריון שבו נעשה שימוש היה שככל שהחום גבוה יותר, ההתכווצות גדולה יותר, שמלבד זאת, נשארת קבועה לאחר שהגוף מתקרר. שיטה אחרת הייתה לשרוף חתיכה מהדגימה לטמפרטורה עולה עד שנוצרת התכווצות. ברגע זה מקבעים את הנקודה שבה הופסק החימום המקורי. אבל כיום, דייקנות הניתוח הפירומטרי היא כזו שניתן להגיע לקביעות של עשירית מעלה.

³ "הקטעים 'מות גילגמש' ו'הירידה לשאול' מקורם בלוחות שומריים שנמצאו בניפור ותוארכו למחצית הראשונה של האלף השני לפנה"ס. הם אינם משתלבים במבנה הנוכחי של השיר, אף על פי שהשני מתורגם מילולית בלוח השניים-עשר האשורי, האחרון בגרסה זו". *שירת גילגמש* (שם, עמ' 95).

¹ המחבר השתמש לרוב במקורות בספרדית לצורך כתיבת פרשנותו של המיתוסים, וכך גם ביטויים המופיעים בהערות שלפנינו. בשל כך, ראינו לנכון לתרגם את ההערות מספרדית לעברית כפי שהן הובאו בטקסט המקורי, גם אם ניתן למצוא את אותם מקורות בשפה העברית (וכך להימנע מתרגום של תרגום), וזאת על מנת להבטיח שנקודת המבט של המחבר נשמרת עד כמה שניתן במהלך עבודת התרגום. (הערת המתרגם)

בתרגומו של א. סקוט (A. Schott) *ארץ השומריים*, H. Schmökel. Ed. Eudeba. Buenos Aires, 1984, עמ' 210), הטקסט המופיע המתייחס לשיחה של גִּלְגַּמֶּשׁ עם גִּלְגַּמֶּשׁ, הוא זה:

"הנה, גוויי שחיבקת בחיבה, תולעים אוכלות אותן כבגד ישן! כן, גוויי ששמחת לגעת בו, הריקבון שוטף אותו, ממלא אותו בעפר הארץ!..."

ראית מת ששרף בקרב? – ראיתי: הוא שוכב בשקט הלילה, שותה מים צלולים.

ראית נופל בקרב? – ראיתי: הוריו תומכים ראשו, אשתו רוכנת עליו.

ראית את שזרקו נָבְלָתוֹ למדבר? – אוי! ראיתי גם אותו: צלו בל נוח בארץ!

ראית את שאין דואגים לנשמתו? – ראיתי: שאריות סירו הוא אוכל, פירורים ברחוב..."

⁴ חזון גן העדן המעוטר באבני חן קשור לעיתים קרובות לחוכמה, ולפעמים לחיי הנצח. לאחרונים יש שומרים שלעתיים קרובות הם נחשים. במיתוס כרתי המצוטט על ידי אפולודורוס (Apollodorus), הנחשים מחזיקים בעשב האלמותי. במיתוס של גִּלְגַּמֶּשׁ, הנחש גונב את צמח החיים שהגיבור כבר השיג. לנושאים אלה ניתנו פרשנויות שונות הנעות מהרוחניות הבלתי מושגת ביותר ועד לפוזיטיביזם הגס ביותר. הנה דוגמה: "גן העדן השמימי נחוה בטרנס סכיזופרני שנגרם על ידי סגפנות, הפרעה בלוטית או שימוש בסמים הזייתיים. לא תמיד אפשר לשפוט איזו מסיבות אלה גרמה לחזיונות המיסטיים של, לדוגמה, יחזקאל, 'חנוך', יעקב בהמה (Jacob Boehme), תומס טרהרן (Thomas Traherne) וויליאם בלייק (William Blake). אבל גני התענוגות המעוטרים באבני חן קשורים בדרך כלל במיתוס עם אכילת אמברוזיה האסורה על בני תמותה; וזה מצביע על סם הזייתי השמור לחוג קטן של מאמינים וגורם להם תחושות של תהילה וחוכמה אלוהית. ההתייחסות של גִּלְגַּמֶּשׁ לאשחר חיבת להיות הסוואה, עם זאת, שכן את האשחר אכלו המיסטיקנים העתיקים לא כחומר מאיר, אלא כמשלשל מקדים... כל גני התענוגות נשלטו במקור על ידי אלות; כאשר עברו מהמטריארכט לפטריארכט, אלים זכרים תפסו אותם. גן העדן של גִּלְגַּמֶּשׁ השתייך לסידורי, אלת החוכמה, שמינתה את אל השמש שֶׁמֶשׁ כשומר שלה; בגרסאות מאוחרות יותר של העלילה, שֶׁמֶשׁ הוריד את סידורי לדרגת מוזגת פשוטה" (*יהמיתוסים העבריים*, "Los Mitos Hebreos. R. Graves y R. Patai. Ed. Alianza. Madrid 1988, עמ' 73). באשר ליחס בין האלמוות, הנחשים ומעשה הגניבה, וילקינס (Wilkins) ב"מיתולוגיה היהודית" מציין שכאשר גִּרְוֶדָה הביא מעט אֶמְרִיָּתָה (אמברוזיה) מהירח עבור הנָאָגָאס או אלוהיות הנחש, כמחיר לתשלום עבור שחרור אימו מהעבדות, אֶיִנְדָּרָה ניסה לשכנע אותו לתת לו את האֶמְרִיָּתָה כדי למנוע בכך מהנָאָגָאס להפוך לבני אלמוות. אך גִּרְוֶדָה המשיך בתוכניתו ומסר את החומר (בכד) לחוטפים. בעוד הנָאָגָאס התרחצו, אֶיִנְדָּרָה גנב אותה. אלה, בחושבם שהאמברוזיה חייבת הייתה להישפך על עשב הקוֹשָׁה (Poa Cynosuroides), ליקקו אותו. הקוצים החדים של העשב קרעו את לשונותיהם; מכאן שללשוניות הנחשים יש לשון מפוצלת.

⁵ מהקטע הנקרא "מות גִּלְגַּמֶּשׁ".

ב. מיתוסים אשוריים-בבליים

¹ השיר, שנכתב בבבל על בסיס חומר שומרי, נמצא לאחר מכן בספריה המלכותית של אשורבניפל (המאה ה-7 לפנה"ס).

² אחת עשרה המפלצות, בתוספת מנהיגן קינגו הן שנים עשר קבוצות הכוכבים של גלגל המזלות שכפסלים (דמויות קבועות), יציב מרדוך בשמים.

³ התייחסות ללוח הראשון של אנומה אליש (כאשר בגובה) פסוקים 147 עד 157. *שיר הבריאה הבבלי*, עמ' 98 (*Poema babilónico de la Creación*. E. L. Peinado y M. G. Cordero. Ed. Nacional. Pág. 98. Madrid. 1981).

⁴ לוח III פסוקים 134 עד 138. לוח IV פסוקים 1 עד 32.

⁵ הצמח המיוחס לתיאמת וקינגו יכול היה להיות ממין מימי ובעל תכונות רעילות, שבמינונים קטנים היה מרפא ("דמו" של קינגו כנותן חיים). רעיון כזה, שנראה סותר לכאורה, אינו מוזר. כך אנו קוראים אצל פֶּאֹוֹסְנִיָּאָס (*תיאור יוון*, ספר ח' (ארקדיה), פרק י"ז, סעיף 6 והסעיפים שלאחריו) ואילך שמימי הֶסְטִיקְס היו בעלי תכונות הרסניות, שוברים ברזל, מתכות וחרס. להפך, למים אלה היו סגולות של שיקוי חיים כמו במקרה חסינותו של אכילס שהושגה על ידי טבילת הגיבור בהם. נזכור בהֶסְטִידוֹס: "שבועה כזו קבעו אכן האלים, במי הֶסְטִיקְס העתיקים והאלמותיים, הזורמים דרך אזור תלול". (*תיאוגוניה*, פסוק 805).

⁶ גלגל המזלות.

⁷ השמש.

⁸ כוכב סיריוס.

⁹ כוכב הלכת צדק.

¹⁰ לוח V. פסוקים 14 עד 22.

¹¹ באב-אֶל, פירושו "שער האל" (בָּבֶל).

¹² לוח VI. פסוקים 5 עד 10. האֶיִגִּי והאֶנְנִקִי, ישויות של השמים והמעמקים התחתיים בהתאמה.

¹³ לוח VI. פסוקים 11 עד 16.

14 לוח VI. פסוקים 29 עד 37. הקרבת קינגו מאפשרת להשיג את דמו. כך נקיים מאשמתם האלים וניתן להעביר את החיים לאנושות. המשפט: "יצירה זו הייתה בלתי מובנת", אולי מגלה את מבוכת המשורר הבבלי, או את חוסר הרמזים, מול הסבר בלתי מספק שיתכן שבהקשר שלם יותר, היה בידי השומרים (שמהם נגזר מיתוס זה). במסורת הכשדית היו מרדוך ואורורו הורי האדם. אלה זו, *משירת גילגמש* היא זו שיוצרת את האדם ואחר כך את כפילו של המלך, את אנקידו, בהרטבת ידיה ויצירתו מטין. גרסה אחרת (שהועברה על ידי הכהן בירוסוס), מציינת שהאנושות נוצרה מטין שאליו עורבב דמו של אל.

15 מדובר בפירמידה קטומה עם מדרגות (זיגורט), שבפסגתה תמיד היה מקדש קטן שהיה גם מקום תצפית אסטרונומי. מתחם האֶסְגִּילָה כלל מגדלים נוספים, מגורים וחומות מבוצרות. המדרגות, לעתים קרובות הוחלפו ברמפות. בחללים תת-קרקעיים של הפירמידה נמצאו חדרי קבורה או פולחן שבהם בחג השנה החדשה (אֶקִּיטו) "נח" או "מת" מרדוך. לאחר מכן הוא חולץ מ"הר המוות" ולאחר טקסים מורכבים נקבעו גורלות השנה החדשה. כמובן, המיתוס של המוות והתחייה כבר קיבל צורה זמן רב לפני כן בשומר. בעניין זה, מעיר שְׁמֶקֶל: "אנו יודעים היום שסוגיית החיים, המוות והתחייה, שבאה לידי ביטוי במסורתן של אֵינְנָה ודומוֹזִי, הייתה שאלת מפתח בדת השומרית העתיקה... אפשר לשאול אם התיאור הקודר של העולם הבא באפוס של גילגמש לא צריך להיחשב כתגובה נגד תקוות מוגזמות מדי בכיוון זה. מי שמסר את עצמו לחלוטין לאמונה באֵינְנָה כנותנת כל חיים ואהובה דומוֹזִי, שמדי שנה בסתיו ירד לשאול, מלווה בקינות בני האדם, והתקבל בשמחה בשובו באביב הבא, יכול היה אולי להשתתף בשיבה זו, ולהפוך בעצמו לחוליה בשרשרת הנצחית של המוות והלידה... וכבר ראינו שלפחות בשושלת הראשונה של אור, האמונה במלך שהפך לדומוֹזִי חוללה את ההשפעות המוזרות ביותר: קבוצות שלמות של אנשים לקחו את הרעל בקבר המלך המנוח או הכוהנת המנוחה, כדי ללוות כך את האל שלהם ולחיות מחדש יחד אתו. נתעלם מהשאלה לגבי מידת הספונטניות בכל מקרה; העובדה שאנשים ונשים אלה שמו קץ לחייהם ללא כל כפייה נראית, נראית בטוחה". ארץ השומרים, המקור שכבר הוזכר קודם לכן, עמוד 211.

16 לוח VI. פסוקים 95 עד 98. נראה שמדובר בהתייחסות למבול.

17 לוח VI. פסוקים 120 עד 123. "ראשים שחורים" הוא כינוי לבני האדם. מצד שני, צמצום שמותיהם הרבים של האלים למרדוך, מראה את הפן המונוטאיסטי של הדת הבבלית לאחר שאלוהות מקומית זו התפשטה במסופוטמיה התחתונה והעליונה, אסיה הקטנה והים התיכון המזרחי. כך יעשו גם האשורים עם אֶשּׁוּר.

18 לוח VII. פסוקים 161 עד 162. מתייחס למילות הסיום של אנומה אליש.

ג. מיתוסים מצריים

1 המבנה שנתנו למיתוס הבריאה תואם את המיתולוגיה הממפיסית ועומד בהתאמה עם הכתובת שציווה לחרוט על אבן בזלת הפרעה שֶׁבְּאֶקֶה, בסביבות שנת 700 לפנה"ס. זו, בתורה, היא העתקה של פפירוס עתיק בהרבה. באימפריה הישנה, אֶתֹנִים היה האל הראשי שלעיתים קושר עם רַע, דיסקת השמש, אך כבר באימפריה החדשה רַע תופס את המקום המרכזי על חשבון אֶתֹנִים ואלים אחרים. המקור בו אנו עוסקים מציג את פֶּתַח כבורא כל הקיים. במיתולוגיה המצרית יש תמיד קשיים לעקוב אחר תהליך ההשתנות של ישות אלוהית. לעתים קרובות מאוד, אל שהיה בלתי ידוע לחלוטין בתקופה אחת מתחיל להופיע בהיסוס בזירה ההיסטורית של תקופות מאוחרות יותר. לאחר מכן, דמותו מתגבשת ולעתים מאיימת לספוג את כל החיים הדתיים או המיתיים של תקופה ארוכה. המקרה של מצרים הוא מופתי בנקודה זו, בהתחשב בזמן הארוך בו התפתחה תרבותה. על פי אֵיְגִיֶּפְטֶאָקֶה (המוזכרת על ידי פֶּלְבִּיּוֹס יוֹסֶפּוֹס), השושלת הראשונה מתחילה בסביבות שנת 3,000 לפנה"ס (תקופה טיניקית). עד לשליטה הפרסית, היוונית והרומית, מצרים ממשיכה להיות פעילה ולכן בשינוי מובהק. למעשה, אפילו בתקופת התלמים, המיתולוגיה ממשיכה לפתח צורות חדשות שבתקופה זו משפיעות על העולם ההלניסטי כפי שעשתה קודם לכן ביסודות התרבות היוונית. אנו מדברים אפוא על 3,000 שנה של התפתחות רציפה וברור שבתקופה כזו הופעה והשתנות של מיתוסים גורמת לבלבול רב. כך, אלוהות יכולה להיות בעלת מאפיינים שונים (ולעתים מנוגדים) לעצמה עם חלוף אלף שנה או יותר.

2 מה שטרם נולד ומה שכבר מת מתקיימים יחד בהווה של פֶּתַח.

3 אגדה אחת מזכירה במפורש את בֵּיבְלוֹס. פְּנִיקָה הייתה אזור באסיה הקדמית בחוף המערבי של סוריה ושבין הלבנון והים התיכון הגיעה להר כרמל בדרום. עריה העיקריות היו: בֵּיבְלוֹס, בֵּירוֹת, צִידוֹן, צוֹר ועֵבֹז. בתקופת השלטון הרומי נוסף שטח הַפְּנִיקָיָה או פְּנִיקָה של הלבנון, תוך הגדרת פְּנִיקָה הימית כאומה העתיקה. השתמשנו ב"פְּנִיקָה" בסיפור, כדי להדגיש את אותו שורש של "פניקס", ציפור אגדית שמתה במדורה ונולדה מחדש מאפרה. בכל מקרה, איננו מתעלמים מכך ש"פניקיה" נגזר מהיוונית Phoenikia כלומר, "ארץ הדקלים" ושתושבי המקום הזה קראו לעצמם "כנענים" ולא "פניקים".

4 רמז להכנת המומיה, בהתאם למה שמסופר על ידי הֶרודוֹטוֹס (היסטוריון, LXXXVI, II, ואילך).

5 היו שניסו לגזור את המילה "פירמידה" ממונח יווני שמשמעותו "עוגת חיטה", כיוון שמצרים ויוונים נתנו צורה זו לעוגות מסוימות (נגזרות, אולי, מאחרות ששימשו לפולחן טקסי תיאופגי). יש הסבורים שמדובר היה במאכלים פשוטים שעוטרו בחן. המילה פירמידה (Pyramis) חולקת את אותו שורש כמו פִּירָה (Pira, מוקד עולה באש), וכמו אש, פִּיר (Pyr). המילה 'פִּירָה' שימשה לתיאור מדורת קבורה בה נשרפו גופות המתים, או גופות הקורבן הטקסי. איננו שומרים בשפה המצרית העתיקה את המילה המתמטיסט במדויק לפירמידה במובן הגיאומטרי. בכל מקרה, השם היווני של גוף זה והמחקרים המתמטיים הראשוניים שביבו, יכולים בהחלט לנבוע מההוראה המצרית בהתאם למה שמוזכר בטימיאוס של אפלטון בו המחבר מזכיר את הידע המדעי הראשון של עמו, בהתייחסו אליו כמקור מצרי. שיקולים אלה אפשרו לנו לשחק במשחק מילים בו הפירמידה הנדונה מזוהה לבסוף עם תנור הקדר. מצדו, הֶרודוֹטוֹס (שם. II, I, CI) מספר סיפור בנוגע לסיבת בניית הפירמידות שלמקב אותה לנושא האוסירי. בזכרנו, בנוסף, את עתיקות המיתוס של תרבות הקרמיקה הקדומה (בה לידת האדם מיוחסת לאל-הקדר), ניתן היה לחבר באופן מקובל את הפסקה המוזכרת אם כי עם החירות המתאימה. מצדן, הפירמידות המסופוטמיות (זיגורטים) גם מקרבות אותן לתפיסה לפיה מבנים אלה לא היו רק מקדשים ומקומות לתצפית אסטרונומית אלא "הרים

נראו כמה גישות מונותאיסטיות, במצרים ועם אֶחֱי-אֶתוֹן (מ-1364 עד 1347 לפנה"ס) צורה דתית זו מקבלת עוצמה. הרפורמה של אֶחֱי-אֶתוֹן נמשכה כמשך שלטונו. לפי בְּלֶץ, המעמדות הכוהניות שהעניקו לכמורת אֶתוֹן של תְּבַס עליונות של כבוד ראו את עצמם לעתים קרובות כאוצר ושומר המסורות הלאומיות. התנגדותם המוצלחת לרפורמות של אֶחֱי-אֶתוֹן הייתה לא רק בעלת אופי דתי אלא גם לאומי. לאחר שגרמו לביטול הרפורמות של שליט כופר זה, השפעתם וכוחם נעשו חזקים מתמיד. "המקדשים הפכו לכוח הכלכלי הגדול ביותר במדינה. מלכי השושלת העשרים היו בובות בידי הכוהנים הגדולים התבאים שתפקידם היה, מקדמת דנא, תורשתי" (טֹוֹקֶרֶב). בניגוד למה שקרה עם הנצרות והאסלאם שהתקדמו בברית עם הכוחות הפוליטיים החדשים, הדת המצרית חזרה לצורות מקומיות. לו הייתה מתקדמת הרפורמה הפוליטית והדתית של אֶחֱי-אֶתוֹן כנראה הייתה צומחת דת אוניברסלית זמן רב לפני אלה המוכרות כיום. בכל מקרה, למרות שנמחקו רשמית עקבות הכפירה השפעתה חרגה ממצרים.

²⁴ הֶלְיוֹפּוֹלִיס

²⁵ התרגומים של ההמנון לאֶתוֹן הם רבים. מצדנו פנינו לתרגומים שונים תוך שינוי קטעים ומתן אותו סגנון לכל.

ד. מיתוסים עבריים

¹ בראשית, פרק ב, פסוק טו ו פרק ב, פסוקים טז-יז.

² על פי ספר ה' של "גן העדן האבוד", מאת ג'ון מילטון (J. Milton).

³ בראשית ג, ד-ה.

⁴ בסיפור זה, הנחש מעוניין שהאדם ירכוש את הדעת אך מונע ממנו להשיג את האלמוות בהמשך למוטיב של מיתוס גילגמש "זה שידע הכל", אך חזר למות באורוק.

⁵ בראשית ג, כב-כד.

⁶ רמו לתורת משה.

⁷ בראשית כב, א-ד.

⁸ "ויאמר אלוהים אל אברהם: שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה. וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתי והייתה לגויים מלכי עמים ממנה יהיו. וייפול אברהם על פניו ויצחק ויאמר בליבו: הלבן מאה שנה ייוולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד?" שם יז, טו-יח.

⁹ "ויאמר: שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך ושרה שומעת פתח האוהל והוא אחריו. ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה אורח כנשים. ותצחק שרה בקרבה לאמור: אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדוני זקן? ויאמר ה' אל אברהם: למה זה צחקה שרה לאמור האף אמנם אלד ואני זקנת? היפלא מה' דבר? למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן. ותכחש שרה לאמור: לא צחקתי, כי יראה. ויאמר: לא, כי צחקתי". שם יח, י-טז.

¹⁰ נושא אברהם טופל בדרמטיות על ידי קִיֶּקְגֹוֹר ב"חיל ורעה", עמ' 15. באחד התסריטים האפשריים על נושא העקדה הוא אומר: "היה זה מוקדם בבוקר; אברהם קם, חיבק את שרה, בת לווייתו בזקנתו, ושרה נשקה ליצחק, שהציל אותה מבושה, והיה גאוותה ותקוותה לדורות הבאים. הלכו בדממה; מבטו של אברהם נשאר נעוץ באדמה עד היום הרביעי; אז הרים את עיניו וראה באופק את הרי המוריה; והוריד שוב את מבטו. בשקט, הכין את העולה ועקד את יצחק; בשקט שלף את המאכלת; אז ראה את האיל שסיפק אלוהים. הקריב אותו וחזר... מאז אותו יום, אברהם הזדקן; לא יכול היה לשכוח כמה דרש ממנו אלוהים. יצחק המשיך לגדול; אך עיני אברהם התעממו; כבר לא ראה יותר את השמחה". (*Temor y Temblor*, Ed. Losada.) Buenos Aires. 1979. מצדנו, במקום להדגיש את האשמה כמניע לקיום, הדגשנו היבטים מסוימים של גמול במיתוס בכל הנוגע ללעג האלוהי מול הצחוק שנבע מחוסר האמונה.

¹¹ זהו נושא יעקב, אך גם משה נאבק עם אלוהים. כך נאמר לנו: "ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו". שמות ד, כד.

¹² ישראל, כלומר "הנאבק עם אלוהים", או "אלוהים נאבק".

¹³ פְּנִיָאֵל, כלומר "פני אלוהים".

¹⁴ "בלשנים ערביים מסבירים שטבע הצליעה שנגרמת מפגיעה בגיד הירך במפרק הירך מחייב אדם ללכת על קצות אצבעותיו. פריקה זו של הירך נפוצה בין מתאבקים והיא תוארה לראשונה על ידי הֶרְפּוֹקְרִיטֵס. תזוזת ראש עצם הירך מאריכה את הרגל, מהדקת את גידי הירך וגורמת להתכווצות בשרירים, מה שמחייב הליכה מתנדנדת, עם העקב מורם תמיד, כמו הצליעה ש הוֹמֵרוֹס מייחס לאל הֶפֶסְטוֹס. האמונה שהמגע עם הֶגֶיִן מביא בעקבותיו צורת הליכה רפויה וכאילו מפורקת נמצאת בין הערבים, אולי בזכר הריקוד הצולע שרקדו המאמינים שהאמינו שהם אחוזי-אלוהים כמו נביאי הבעל בהר הכרמל (מלכים י"ח כ"ו). בית חגלה, ליד יריחו, אולי נקרא כך מסיבה זו, כי חגילה בערבית פירושו לצלוע או לקפוץ וגם הִירוֹזִימוֹס וגם אוֹסְבִּיּוֹס קוראים לבית חגלה 'מקום ריקוד המעגל'. הצורים רקדו ריקוד זה לכבוד הֶרְקוֹלֵס מְלֶקֶת. אפשר, לפיכך, שמיתוס פנואל הסביר במקור טקס צליעה שהנציח את כניסתו המנצחת של יעקב לכנען אחרי מאבק עם יריב". *המיתוסים העבריים*. שם, עמ' 200, הערה 7.

¹⁵ נושא הצליעה האלוהית מפוזר מאוד במיתולוגיה האוניברסלית. מהפֶּסְטוֹס הצולע שנוזק מהאולימפוס ועד הילידים טָרְנוֹ ואלה מאי ונקובר. שבת בני יוט מְוִוִּיטְרוֹקְס ביוֹטָה, ביצעו "ריקודי צליעה". זה גם נמצא בטקסט תלמודי המתייחס לריקוד הצולע שנחגג בסביבות המאה השנייה לספירה במטרה לעודד גשמים. רעיון זה של הצליעה האלוהית מופיע גם בסין העתיקה. מייסד שוֹשְׁלֶת יין, טְיָאָנְגְגֵן שנלחם בבצורת ויו הגָדוֹל, מייסד שושלת צ'יָנְגְגֵן, היו המְפִלְגִים וצלעו. הערות על כך נמצאות אצל פרייזר (ענף הזהב, 4, כרך 7) ואצל ק. לְיִיֶסְטְרוֹס (מיתולוגיקות ב', מן הדבש אל האפר, עמ' 386-383) *Mitológicas II, De la* (1972, F.C.E. México). בנקודה זו של ריקודי הצליעה או הצליעות שנעשו במטרה לעודד גשמים, אנו סבורים שהמבצע או מבצעי הטקס מחקים את אי-הנוחות של אנשים מסוימים שכאשר מתקרבות סערות סובלים מכאבי פרקים. במקרים אלה, מדובר ב"הטעיית" השמים, ובתוך ההיגיון הזה, אם צולעים זה בגלל שהגשם מגיע, לכן, הוא חייב להתרחש. במקרה של יעקב, מאבקו והצליעה שנוצרה, אנו מאמינים שאף שיתכן שהיה זה טקס, הוא אינו מתייחס לנושא הגשמים אלא לשינוי מצבו של הגיבור המאושר בשינוי שמו, לא פחות מאשר לישראל. נזכור שבמקרה האחר של המאבק עם ה', משה אינו נשאר צולע אך מיד מתבצעת המילה וכל זה מתרחש במסעו חזרה למצרים בעקבות צו האל להציל את עמו משעבוד פרעה. לכן, האנקדוטה של "הניסיון" של ה' "להרוג" את משה, משקפת גם טקס אפשרי של שינוי מצב.

¹⁶ לא נוכל שלא להעתיק כמה פסקאות מהמחקר המעניין של פְּרוֹיֵד לגבי משה והמונותיאזים. אף שנימוקיו אינם נתמכים לחלוטין בוודאות היסטורית, הם ראויים להתייחסות בהיבטים מסוימים. כמובן, לא נשחזר כאן את הנושאים הפסיכואנליטיים של התזה. העבודה הנדונה, תחת הכותרת "משה והמונותיאזים" (Obras Completas de Sigmund Freud,) (Volumen XXIII. Amorrortu, Buenos Aires, 1980), מנסה להוכיח בפרק הראשון שמשה היה מצרי ולשם כך מצטט מסמך של סְרָגוֹן הָאֶפְדִי (סְרָגוֹן מְאָגְדָה, מייסד בבל, בסביבות 2800 לפנה"ס) שבו מופיעה אגדת ההצלה מהמים שהסתובבה בכל העולם התרבותי של מסופוטמיה ולכן הייתה ידועה לשמים שנולדו בבבל או, כמו אברהם, באור כשדים. הכתוב אומר: "אני סרגון, המלך החזק, מלך אגדה. אמי הייתה כוהנת; את אבי לא הכרתי, בעוד שאחי אבי גר בהר. בעירי אֶזוֹפִירִינִי, השוכנת בעמק הפרת, הרתה לי אמי, הכוהנת. ילדה אותי בסתר. שמה אותי בסל קנים, אטמה את הפתחים בזפת והפקירה אותי לזרם הנהר, אך הזרם לא טבע אותי. הנהר נשא אותי לעקִי, שואב המים. עקִי, שואב המים, בטוב לבו אסף אותי. עקִי, שואב המים, גידל אותי כאילו הייתי בנו שלו...". וכי... מאוחר יותר (חלק שלישי, עמ' 57 ואילך), פרויד אומר: "... דת אתון בוטלה, ומושב הפרעה שכונה כופר נפל קורבן להרס ולביזה. לקראת שנת 1350 לפנה"ס נכחדה השושלת השמונה עשרה; אחריה באה תקופת אנרכיה, שאחריה השיב הגנרל תְרִמְהָב את הסדר על כנו, ושלט עד 1315 לפנה"ס. הרפורמה של אֶחְיָ-אֶתוֹן נראתה כאפיזודה שנועדה לשכחה. עד כאן העובדות ההיסטוריות; מה שבא אחר כך הוא המשכנו ההיפותטי. בין האנשים הקרובים לאֶחְיָ-אֶתוֹן נמצא אדם שאולי נקרא תְחוֹתְמָס, כמו רבים אחרים באותה תקופה; השם אינו חשוב כל כך, אלא רק שרכיבו השני היה צריך להיות 'משה'. הוא תפס עמדה גבוהה, היה חסיד משוכנע של דת אֶתוֹן, אך בניגוד למלך ההוגה, היה אדם נמרץ ונלהב. עבורו, סופו של אֶחְיָ-אֶתוֹן והכפירה בדתו סימנו את סוף כל ציפיותיו... במצוקת האכזבה והבדידות פנה לזרים אלה, חיפש בהם את הפיצוי על אבדו. הוא בחר בהם לעמו, ניסה להגשים בהם את אידיאליו. אחר כך, כשליווה אותם עם אנשי פמלייתו, עזב איתם את מצרים, קידש אותם באות המילה, נתן להם חוקים, הכניס אותם לתורות דת אתון שהמצרים זה עתה ביטלו". ועד כאן, פרויד. באשר למילה אנו יודעים שזו כבר נקבעה לפני משה ובאשר לשימוש בה על ידי עמים שונים, כולל המצרי, ניתן להוכיח היסטורית מבלי לייחס אותה בלעדית לתושבי הנילוס. משה יכול היה להיות מצרי, זה לא נראה לנו בעל חשיבות מיוחדת. הנושא המעניין טמון בכך שהשפעה התרבותית המצרית הורגשה באותו חלק של העם היהודי שהתיישב בארץ הפרעונים. האירועים שהתרחשו על ידי אֶחְיָ-אֶתוֹן היו קרובים מאוד לתקופת יציאת מצרים והתזות הדתיות שתמך בהן משה, תאמו גם הן את אלה של הרפורמטור המצרי. באשר לעניין ההיסטורי שחוה פרויד, עלינו לזכור שלקראת 1934 הסתובבו השערות רבות על מוצאו המצרי של משה, בין היתר אלה של פְּרֶסְטֵד וְאֶדוּאָרְד מִיֵּר שהמחבר שלנו מצטט לעתים קרובות תוך דהוד הדיון שהועלה. כמובן שעבור פרויד נושא הייסוד הדתי לא היה אדיש כבר מאז "טוטם וטאבו" משנת 1913. כאשר ב"משה והמונותיאזים", מסתיים שמשה נרצח על ידי קבוצה ממונהגית, כל הרקע למקרה ובמיוחד היחס אב-בן לא יכולים להיות מוזנחים, לפחות בתוך ההיגיון הפסיכואנליטי או המסורת האנתרופולוגית המיוצגת על ידי ג. ג. פרייזר, ממנו ניזון פרויד. זה טען שרצח המנהיגים היה נטייה מסומנת או מוסווית, אך קיימת בחברות רבות. כיוון שבתורם המנהיגים יודעים או חשים זאת, האנשים צריכים לשמור עליהם ולהישמר מפניהם (He must not only be guarded, he must also be guarded against").

¹⁷ שמות ג, ב-טז. ראה גם: שמות ו, ב-ג.

¹⁸ שם יב, לו-לח.

¹⁹ לפי אוֹסְבִּיוֹס יוֹיִלְיוֹס אֶפְרִיקָנוֹס, אֶמְנוֹפִּיס ציווה לבנות תעלה שהחלה בנילוס בגובה קוֹפְטוֹס, מתחת לְתַבְאִי, וחדרה דרך קוֹסִיר לים סוף. תעלה זו נסתמה במהלך פלישת כְּמֶבְיֶס. בתורו, אֶרִיקְטוֹ מעיר שְרַעְמֶסֶס הֶשְנִי או סֶסוֹסְטְרִיס, פתח תעלה דרך המיצר. העבודות הופסקו ואחר כך נמשכו על ידי נְכוֹ עד שהעבודה הושלמה על ידי דְרִיוֹש. התעלה החלה בְּפֶתוֹמוֹס על ים סוף והסתיימה בנילוס לכיוון בּוֹבְיֶטוֹ. התלמים שיפרו אותה וְסֶרְבּוֹ מספר שראו אותה בפעולה. היא נשמרה על ידי הרומאים עד מאה וחצי אחרי הכיבוש הערבי. כנראה, התעלה נסתמה ונבנתה מחדש על ידי עֶמְר, והפכה שוב עבירה לשייט עד 765, תאריך בו אֶלְמֶנְצוֹר החליט להשבית אותה כדי למנוע מימיוחמד בְּרֶאֱבִילָה לקבל אספקה מחבריו המורדים. לפרטים נוספים על תולדות התייעול המצרי, ראה "פריצת מיצר סואץ", מאת סִפְרִיאֶנוֹ ס. מוֹנְטְסִינוֹס. בנוגע למעבר בני ישראל במקום יבש בים סוף הכל מרמז שאכן הייתה מערכת מנעולים בשלוחה המחוברת לנילוס, או (מאחר שהנתונים ההיסטוריים חסרים בנקודה זו), שהיו בעבודות תיעול ביבש שני מקטעים שאחר כך היו אמורים להתחבר על ידי המים. אם זה היה המקרה, הקירות בצורת סכרים זמניים אפשרו להשלים את עבודות התייעול. כנראה, לאורך אחד מהקירות האלה נע הציוד הכבד של המצרים ויכולה היתה להתרחש התמוטטות חזקה. אם הסבר זה נראה לא אמין, עלינו לזכור את תכנית התוואי העקיף של תעלת סואץ, לפי סֶטְפֶּנְסוֹן, גְּנֶרְלִי פוֹלְיֶין טֶלְבוֹ. על פי תכנית זו, הידועה כִלְיֶנְאֶנְטְבֵּיי, מדובר היה בביצוע 24 מנעולים המחברים את ים סוף עם הנילוס. מצד שני, בחנוכה הרשמית של תעלת סואץ ב־17 בנובמבר 1869, קטעים רבים הגיעו בקושי ל־22 מטר רוחב והעומק היה 8.50 ר' מטרים. אנחנו לא מדברים אז על קטעים כה ענקיים או על מנעולים כה גבוהים.

²⁰ "ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה". שמות טו, כג.

²¹ "ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחית בדבש". שם טז, לא. כאן "מן" פירושו "מה זה?" בהתייחס להפתעה שהראו בני ישראל כשאכלו את הזרעים שהציג להם משה.

²² שמות יט, יח-כא.

²³ שם כ, יח.

²⁴ דברים לג, ד-ז.

²⁵ שם לג, י-יב.

ה. מיתוסים סיניים

¹ תורת הטאו קדומה בהרבה ללאו צ'ה וקונפוצ'יוס (שניהם חיו במאה ה-6 לפנה"ס). שורשי רעיונות אלה קיימים בראשית תרבות הוואנג'ה. מאידך, באי צ'ינג או ספר התמורות (כנראה קדום למאה ה-10 לפנה"ס), נאספו אותם יסודות שלימים יהוו תקדים חשוב בגיבוש הקונפוציאניזם והטאו טה. בין אם מיוחס האי צ'ינג לפו ג'י האגדי או לן, קודמה של שושלת צ'י, או לסדרה של מחברים ומתקנים, הוודאי הוא שהשפעתו הייתה רבה בהתהוות אסכולות מחשבה רבות, ונתן מקום גם לסדרה של טכניקות ניחוש ואמונות תפלות שמגיעות עד ימינו.

² התייחסות לטאו טה צ'ינג.

³ רמיזה לפרק י"א של הטאו טה צ'ינג של לאו צ'ה (Lao Tse. Ed. Andromeda. Buenos Aires, 1976). בתרגום שעשה לין יו-טאנג מסינית לאנגלית (ומשם תורגם לספרדית על ידי א. וויטלו), ניתן לקרוא: "שלושים צלעות מתאחדות מקיפות את הספינה; מאי קיומן נובעת תועלת הגלגל". (?). חוכמה סינית, עמ' 35. (Sabiduría China. Nueva, Buenos Aires, 1945).

⁴ העומק, בטאואיזם, נחשב כ"הקוטן האינסופי" ועומק העומק כ"הקטנות האינסופית של הקוטן האינסופי".

⁵ בגרסה חופשית זו, החזרה לשינה מבקשת לסמל את ההתכווצות או ההתקררות של כל הדברים לאחר ההתפשטות הראשונה. המערבולת הגדולה ממשיכה להתרחב, על פי הטאואיזם, אך בכל דבר מתחילה ההתכווצות המאזנת את הגל האוניברסלי.

⁶ היין פורש ככוח פסיבי, משלים ליאנג. אך היאנג מופיע ככוח מאוחר ליין. דבר זה עורר לא מעט דיונים אנתרופולוגיים שבהם, תוך קישור היין לנשי והיאנג לגברי, נטען כי קדימותו של אותו כוח היא היסטורית ולא מושגית. המסקנה שנגזרה היא שמדובר בעליונות הנשית בתקופה המטריארכלית, שלאחר מכן הוחלפה על ידי הפטריארכט שבו היאנג כופה את פעילותו, כפי שמופיע בקיסר הדרקון (יאנג) ובקיסרית פנג (יין).

⁷ רמיזה למיתוסי עולם המתים. בקטע שאנו מצרפים להלן משתקפות כמה מן האמונות העממיות הללו, אף כי מתקופות שונות, כגון המקרה של שמונת בני האלמוות, המופיעים רק במאה ה-13 לספירה (במהלך שושלת יואן, לצד דמויות שנחשבו או הוערצו במאות ה-11 עד ה-2 לפנה"ס) (התקופה הקלאסית של שושלת צ'י. (מכל מקום, מדובר בעבודה ראויה להערכה, המספקת גם כמה קווים מנחים טקסיים.

"האם אתה יודע מה יעשו בך? — שאל צ'ינג'קואנג, בהביטו בו בתשומת לב. — יפשו את עורך בעודך חי, יעקרו את ציפורניך, שיניך ועיניך, יקרעו את בשרך לרצועות ויזרקו אותן לנשרים. אחר כך הכלבים יכרסמו את עצמותיך. וכשיחלפו מאה וחמישה ימי היפוך היין, בני משפחתך לא יוכלו ללכת לקברך להקריב קורבנות בחג המתים. נערי כפרך ישלחו לאוויר את עפיפוניהם, מאוירים באגדות שמונת החכמים בני האלמוות, ויתלו עליהם את פעמוניהם ופנסיהם. מיליוני פנסים יידלקו ביום זה בסין, אך אף אחד מהם לא יאיר עבורך, ולא תשרוף גופרית ועלי לענה באמצע החצר כדי לגרש את השדים. צ'ינג, השד הגדול המנהל את רישום החיים והמוות, כבר ירשום את שמך בשער הגיהנום, מעל האוקיינוס הגדול, בדרך המובילה למעיינות הצהובים, שם שוכנים המתים. סוּנְגִ'טי, ההוד התחתי השוכן במשכן החבלים השחורים ואדון חמשת החושים, והמפחיד נְ'ילו, והבלתי מתפטר פִּינְגִ'טָאנג, אדון הגיהנום, כולם יגרמו לך לעבור, אחת לאחת, את לשכות העינויים שלהם בגלגל אינסופי של ייסורים. לא תגיע לנן העדן קְוָאנְגִ'סוּנג, שם מטיילת מלכת האם של המערב בין עצי האפרסק שלה, ולא תראה עוד את השמש, אב היאנג, העורב הזהוב היפה, החוצה את השמיים במרכבת להבותיו". פרח הטאו, עמ' 13 והילך (La Flor del Tao. A. Quiroga. Cárcamo. Madrid. 1982).

⁸ א צ'ינג. הרצאת טא צ'ינג (לפי תרגום של A. Martínez B. Ed. Tao. Quindio. Colombia. 1974).

⁹ טאו טה צ'ינג. מקור מצוטט LXXI.

ו. מיתוסים הודיים

¹ הספרות המיסטית של הודו היא, ללא ספק, הנרחבת ביותר בעולם. יתר על כן, ניתן למצוא בה תפיסות מדעיות, פילוסופיות ואמנותיות מעניינות ביותר. לעתים קרובות נעשו ניסיונות לסדר באופן פשוט את היצירה העצומה הזו. בעקבות סכמה בסיסית

נוכל לומר שהנודות (ארבעה בסך הכל), לוו בכתבי פרשנות כמו הברכה המנות, הארנקיות והאופנישדות. את הנודות ניתן לתארך, ברוב העתיק ביותר שלהן, לקראת המאה ה-15 לפנה"ס; את הברכה המנות לקראת המאה ה-6 לפנה"ס ורבות מהארנקיות, המאוחרות יותר בדרך כלל, בעלות מתווה כמעט מקביל לזה של הברכה המנות. האופנישדות הן הכתבים האחרונים אשר, בסגירת המחזור הנדי, מקבלים את השם "נדנטה". המחזור הנדי חובר בשפה שהביאו הפולשים להודו, הידועים כ"אינדו-אירופים" או "אינדו-ארים". שפה זו הפכה לבלתי ניתנת לזיהוי עם חלוף הזמן עד שהוסדרה צורת הביטוי הקלאסית שאנו מכירים כסנסקריט, שאמנם כיום אינה בשימוש אך מהווה משהו כמו היוונית העתיקה עבור בני המערב. על פי מקס מולר, הנודות נוצרו בין 1200 ל-800 לפנה"ס; הברכה המנות מ-800 עד 600 והשאר מ-600 עד 200, אך האמת היא שאין דבר בטקסטים אלה המצביע על תאריך כתיבתם, ולעומת זאת, במהלך מאות שנים רבות עברו מפה לפה. באשר למיתולוגיה ההינדואית המודרנית, נוכל להזכיר את שתי האפוסים הגדולים (רמיאנה ומהבהרתה), את הפוראנות (סיפורים מסורתיים, שמונה עשר במספר) ואת הטקטורות (כחמש חשובות). בחלק הראשון הזה שקראנו לו "אש, סערה והתעלות", הסתפקנו בהצגת גרסה חופשית ומקוצרת של כמה מההמנונים המוקדשים לשלוש האלוהויות החשובות ביותר של הריג נדה. מחברים כמו יאסקה, כנראה אחת הסמכות העתיקות ביותר בפרשנות הנודות, סבור שאגני, אינדרה וסוניה (השמש), מהווים את השילוש הבסיסי של המצבת הספרותית שבה אנו עוסקים. נראה לנו, עם זאת, שהחלפת סומה בשילוש זה משקפת שינוי חשוב בפרספקטיבה המיתית של המחברים המאוחרים, ביחס לתקופה הנודית המקורית.

² האש כדמותו של אגני. באגני מכירים סוגים שונים של אש: זו של האדמה (שריפה, אש ביתית ואש הקרבה); זו של האוויר (ברק וזבוק) וזו של השמים (שמש). הוא מכונה לעתים קרובות "אוכל עץ" ו"שומן", האחרון בהתייחסות לשומן הקורבן הנשפך עליו. הוא נולד מחיכוך שני המטות הקדושים ואין לו רגליים, ידיים או ראש; במקום זאת יש לו לשונות רבות ושיער של להבות. קולו הוא הפצפוף. מוקדשים לו יותר ממאתיים המנונים בריג נדה. הוא נעבד גם על ידי הענף הארי שעבר לאיראן. שם הוא קיבל חשיבות רבה בדת שקדמה לזרתוסטרה, המשך לאחר הרפורמטור והגיע עד לפולחן הנוכחי של הפרסים (אלה, לאחר המתקפה המוסלמית, נשארו באיראן במספר מצומצם של כשלושים אלף, כאשר קבוצה שהיגרה לבומביי מייצגת כיום את רוב הדת הזו). כפי הנראה, רבות מתכונותיו של אגני נשאבו לבסוף על ידי אינדרה, אך באופיו הקורבני הוא ממשיך להיות קשור למרבית האלוהויות ההינדואיות.

³ הסערה כדמותו של אינדרה. למעשה, דמותו של אינדרה היא הברק אך כאן הוא מופיע כמוביל המים לאחר ששחרר אותם בניצחונו על ורטה, שד-נקבה שהחזיק אותם בשבי. ורטה זה, עשוי היה להיות אל של הילידים שנגדם נלחמו האריים במהלך פלישתם להודו כשחדרו דרך הפינגאב. התושבים, שנדחקו דרומה, כנראה תיעלו את המים לשדותיהם, בהיותם בשלב מתקדם יותר של ציביליזציה מאשר הזרים, אך לא עמדו לרשותם כלי הנשק מברזל שבהם היו מצוידות ההמונים הפולשים. הילידים מכונים "דסי" בריג נדה ומדובר כנראה בקבוצות דרנודיות. כמו כן ראו באינדרה את האל הנלחם נגד היובש ומשחרר את מי השמים המיטיבים. לאל זה מוקדשים בסביבות מאתיים וחמישים המנונים של הריג נדה (רבע מהסך הכולל) מה שמראה את החשיבות שהייתה לו באותן תקופות. מאוחר יותר הלך ואיבד מכוחו ורבות מתכונותיו נשאבו לבסוף אל אלים אחרים.

⁴ ההתעלות כדמותו של האל המשכר סומה. משקה זה מקביל להאומה של האריים שפלטו לאיראן. עד עצם היום הזה נדונות תכונותיו של הצמח שממנו הופק הסומה. נראה אפשרי שהמשקה הופק, עם הזמן, מצמחים שונים ומכאן הבלבול שאפף נושא זה. על פי וו. וילקינס בספרו *מיתולוגיה הינדואית*, הצמח המדובר הוא *פתילת המדבר הקמצה* של רוקספורג. הוא גדל בגבעות הפינגאב, במערב בולאן, בסביבות פונה, וכו'. אבל כבר בתקופה שבה נכתב הנישנו פונאנה, החומרים המשכרים היו אסורים בתכלית, ולכן הסומה לא הולל ככזה. בכל מקרה, שם הוא מקושר בעמימות עם הירח. לפיכך, העקבות נעלמים כמעט לחלוטין. על פי מחברים אחרים, הצמח אינו אלא זן של הציגופיליות. יתכן שמדובר בזרעים של הצמח הידוע כ"פיגס אשורי" שהיה בשימוש המסופוטמיים בשריפתו בקטורת הקורבנות. לא חסרו אלה שראו בסומה משקה מותסס מסוג הבירה, כפי שנצרך על ידי ההודו-אירופים. אך התיאוריה המעניינת ביותר יצאה מא. הופמן. חוקר זה (מגלה ה-LSD), טוען שמדובר בפטרייה: *האמניטה מוסקריה*. לדבריו, מה שהיה חידה אתנו-בוטנית במשך יותר מאלפיים שנה פוענח בשנת 1968. *בצמחי האלים*, בשיתוף עם ר. אוואנס (1982, Mexico, F.C.E. *Plantas de los dioses*), הופמן מצייץ שהאמניטה ידועה כחלוצינון מאז 1730 בעקבות דיווח של קצין שוודי שהיה שבו בסיביר. הוא דיווח שהשמאנים ייבשו אותה, הוסיפו לה חלב איילים ואז צרכו אותה תוך שהם מראים את אותם תסמינים שנצפו בין ילידי אגס סופיריו, צפון ומרכז אמריקה, הנוטים לאותם מנהגים. במעבדה הוכח שהחומר הפעיל לא היה המוסקריין כפי שחשבו, אלא הצליחו לבודד את החומצה האיבוטנית, ולבסוף, הביוכימאי סקמוטו השיג את האלקלואיד הנקרא "מוסקימול". בכל המחקר הזה נודע שבתהליך ייבוש הפטרייה מתרחשת כל הטרנספורמציה והחומצה הופכת למוסקימול. תצפית חשובה נוספת סופקה גם על ידי אותו קצין שהזכרנו קודם. כנראה, בכמה שבטים סיביריים נהגו לשתות את השתן של השמאנים שקודם לכן הרעילו עצמם בפטרייה, כשהם מראים השפעות דומות לאלה שהופגנו קודם על ידי השמאן בטרנס. מחברי *צמחי האלים* מציינים שזה היה אפשרי מכיוון שהחומרים הפסיכו-אקטיביים עברו לשתן מבלי להתפרק, או בצורת מטבוליטים שעדיין היו פעילים, מה שאינו שכיח בתרכובות ההזייתיות של הצמחים.

מצד שני, בנודות מוזכר שהשתן של חלק מהמשתתפים בטקס הסומה נאסף בכלים מיוחדים, מה שמאפשר לקבוע קשרים מעניינים. כיום בהודו מוכרת התרפיה בשתן המבוססת על שתיית השתן העצמי, בצום. זה אינו בדיוק המקרה המתואר לעיל, אך מנהג זה יכול היה להיות מושרש בתקופה הנודית של "תרופת" הסומה. בהקשר לאמניטה, ציור קיר רומאני בקפלת פלנקורו (סוף המאה ה-12), מציג אותה כעץ מגן עדן, כשהנחש המפורסם מתפתל סביבה. באשר לחומרים רעילים שהיו בשימוש בטקסים דתיים, האשורים כבר הכירו את הקנאביס באלף הראשון לפנה"ס שכמובן היה בשימוש גם בטיבט והודו למטרות זהות. מרקו פולו מדווח במסעותיו על המקרה של אל-חסן אבן-אל-ספאח, הידוע כ"זקן ההר" שהשתמש בחשיש (שממנו נגזר השם "אשתישים" או "אסטיין", שתורגם כ"רוצח"), כאשר מסופר שאל-חסן שלט בקבוצת צעירים באמצעות הרעל ואז שיגר אותם נגד אויביו. בוודאי, קטורות רבות מקורן בשאיפת עשן מצמחי הזית שנשרפו למטרות פולחן. בהתחשב ברעילות שנצפתה, יתכן שעם הזמן צמחים אלה הוחלפו בשרפים שאנו רואים כיום בשימוש בפרקטיקה של דתות רבות, כלומר: הלבונה, המור והסטרוקס, בנוסף לעצים ארומטיים כמו הסנדל. ניתן לעקוב אחר עקבות דומים במקור של דתות מסוימים שנעלמו עם הזמן. באשר להיקף השימוש, נאמר שמתוך הכמות העצומה של מיני צמחים יבשתיים, רק כמה וחמישים היו בשימוש בשל

תכונותיהם המעוררות הזיות. מתוכם, כעשרים במזרח ובסביבות מאה ושלושים בחצי הכדור המערבי, כאשר כמות חשובה שייכת למרכז וצפון אמריקה. במקורן של הדתות האוניברסליות נצפים כמה מאפיינים שאינם חדלים לרמוז על נוכחות חומרים הזייתיים. הסוּמָה, בהתייחסות הרבה שנותן לנו הַרְיֵג נְדָה (כמאה ועשרים הימנונים), מוצג בפנינו כאל השלישי בחשיבותו בהודו בתקופה הַרְדִית, אך איננו יכולים להתעלם מכך שבזמנים ומקומות שונים, ביטויים דתיים רבים היו קשורים לפעולת רעלים. על אנומליות של התפיסה ושל הייצוג, ראו את *תְרוּמוֹת לַמְחֻשָּׁבָה* (פסיכולוגיה של הדימוי- וריאציות של מרחב הייצוג במצבי תודעה משתנים) (Psicología de la imagen- Variaciones del espacio de representación en los estados alterados de conciencia. Planeta, Buenos Aires, 1990).

⁵ הַרְיֵג נְדָה I, 1, 2 עיבוד על בסיס התרגום של פ. ויליאם לִיבָנָה. (F. Villar Liébana, Ed. Nacional, Madrid, 1975)

⁶ שם I, 31, 2.

⁷ שם I, 36, 14 ואילך.

⁸ שם I, 60, 3.

⁹ שם I, 78, 2. ייתכן שמענף משפחת הגוֹטְאָמָה האלה יצא הַבּוֹדְהָה ההיסטורי. הַרְיֵג נְדָה מוזכרים הַרְהוּגָנָוֹת כשייכים לקבוצה זו (I, 78, 5).

¹⁰ שם II, 4, 5 ואילך.

¹¹ שם II, 32, 11 ואילך.

¹² שם III, 1, 48 ואילך.

¹³ שם IX, 1, 5 ואילך.

¹⁴ שם IX, 45, 3 ואילך.

¹⁵ שם IX, 48, 3 ואילך.

¹⁶ שם IX, 50, 1.

¹⁷ שם IX, 57, 1 ואילך.

¹⁸ הַרְיֵג נְדָה X, 129, 1 ואילך. עיבוד על בסיס התרגום לאנגלית של ר. גְרִיפִית.

¹⁹ על בסיס תרגומו של ו. וילקינס לַמְהָאָבְהָרְטָה, *מיתולוגיה הַיְנְדוּאִית* (Mahabharata. Mitología Hindú. Visión,) (Barcelona, 1980).

²⁰ התייחסות לתורת הַבּוֹדְהָה (500 לפנה"ס). על פי דוקטרינה זו, בן האנוש יכול להשתחרר מגלגל גלגולי הנשמות ולהגיע אל הַנִּיְרָאָנָה, מעין התמוססות מנקודת המבט של המאפיינים החושיים המעצבים את האני. הדוקטרינה הַבּוֹדְהָהִיסְטִית (למעשה פילוסופיה ולא דת), הפכה בהדרגה לאמונה דתית בהצמיחה, בתורה, מיתולוגיה עשירה.

²¹ לעיתים קרובות, "אום" נהגה בתחילת תפילות וטקסים דתיים. במקור, האותיות שהרכיבו מילה זו (או מ) ייצגו את הַנְדוֹת. עם הזמן, החלה לציין את שלוש האלוהויות הראשיות של המחזור הַפּוֹרְאָנִי, קרי: בְּרָהְמָא, וִישְׁנֻ וְשִׁינָה.

²² התפילה לקוחה מן הַיְשְׁנֻ פּוֹרְאָנָה. באשר לשמו של בְּרָהְמָא, מוֹנִיִּיר וִילְיָאָמְסֵ אומר: "רק כמה המנונים מן הַנְדוֹת נראים כמכילים את התפיסה הפשוטה של קיום ישות אלוהית ונוכחות-בכל. אפילו באלו, הרעיון של אל נוכח בכל הטבע הוא מעט מעומעם ובלתי מוגדר. פּוֹרְוֹשָׁה סוֹקְטָה של הַרְיֵג נְדָה, הרוח היחידה נקראת פּוֹרוֹשָׁה. כבר השם הנפוץ ביותר במערכת המאוחרת הוא בְּרָהְמָן, שתמי (בְּרָהְמָא) שנגזר מהשורש בְּרָה, 'להתרחב', ומציין את אחדות המהות המתרחבת, או העצם המפוזר באופן אוניברסלי של היקום... בְּרָהְמָא הוא הסתמי, בהיותו 'ההוויה הפשוטה האינסופית' (המהות האמיתית והנצחית היחידה) שכאשר היא עוברת למהות המגולמת היא נקראת בְּרָהְמָא; כשהיא מתפתחת בעצמה בעולם קוראים לה וִישְׁנֻ וכשהיא שוב מתמוססת לתוך עצמה בהוויה יחידה מקבלת את השם שִׁינָה; כל שאר האלים וחצאי האלים הרבים מספור הם גם גילויים חדשים של הַבְּרָהְמָן הסתמי, שהוא נצחי". חֻקְמָה הַרְדִית, מאת מ. ויליאםס עמ' 12 (M. Williams, *Indian Wisdom*). מצוטט על ידי וילקינס שם עמ' 106.

כותרת הפסקה הזו, "צורות היופי והאימה", מסכמת את אותה תחושה סותרת שלעיתים כה קרובות מציגות האלוהויות שבהן מובחנים הפן המיטיב והפן המאיים גם יחד. המקרה הראשון המוצג הוא השינוי של קְרִיִשְׁנָה מול הגיבור אַרְגִינָה. השני הוא זה של פְּרִנְטִי הזורחת המסוגלת לרסק מפלצת, ללגום את דמה ולטרוף את שאריותיה כדי לחזור לצידו של אהובה שִׁינָה ביופייה ובעדינותה הרגילים. בהיותו נרעש ממצב סותר זה שמעוררת בו אהובתו, בּוֹדְלָר לבסוף יכתוב בַּקְמֶנֶן לִיִּי שלו שיכול בהחלט להיות מוקדש לאלים אמביוולנטיים אלו: "האם מתהום שחורה את באה או מהכוכבים את יורדת? הגורל, כמו כלב, הולך אחרייך נאמן ועיוור; את זורעת באקראי אושר ואסונות, מושלת בכל אך אינך אחראית לדבר... הו יופי, צועדת את בין מתים ולהם את לועגת! בין תכשיטייך האימה אינה הפחות מוערכת... מה זה משנה אם מגן עדן או משאול את באה, הו יופי, מפלצת אדירה, תמימה, מבעית! אם מבטך, חיוכך, רגלייך, פותחים לי את דלת האינסוף שאני אוהב ואשר אינו מוכר לי?"²³

²⁴ אַרְגִינָה, אחד מגיבורי האפוס הַמְהָאָבְהָרְטָה.

ז. מיתוסים פְּרָסִיִּים

¹ זְרֵתוֹסְטָרָא או זֹרוּאֶסְטָר, חי בערך בין 660 ל-580 לפנה"ס. דרשותיו החלו במחוז נידח של אֵינְאָן המזרחית. מנקודת המבט הדתית דמותו היא המהשובות ביותר שכן קיומו האישי מוכח כמעט כמו זה של מֶחְמֵד למשל, דבר שאינו קורה עם מייסדים רבים אחרים. למרות שכלל יסודות הוֹדוֹ-אֵינְאָנִיִּים ופרימיטיביים אחרים, הנביא חונך דת אוניברסלית חדשה שמשפיעה בעוצמה על אחרות. הקוסמולוגיה והקוסמוגוניה שלו, האפוקליפטיות שלו ורעיונותיו על ישועה פותחים מחזור דתי שיחד עם יִשְׁעָהוּ, מְלֶאכִי וְדִנְיָאֵל (בתנ"ך), יהיה בעל השפעה עצומה באזורים נרחבים של מזרח ומערב. בהמשך, הזוֹרוּאֶסְטָרִיּוֹת כשהיא מומרת לְמִיתְרָאִיזְם תתקדם שוב, הפעם בכיוון האימפריה הַרְוִמִית. בתחרות עזה עם הַנְּצֵרוֹת היא תשפיע עליה, אך גם כאשר דת חדשה זו תכפה עצמה בברית עם הכוח הפוליטי הַרְוִמִי, זרעי המיתרואיזם יצמחו בחיקה עד שיתבטאו ככפירות רציניות. אותו הדבר יקרה לאחר מכן בְּאֵינְאָן היכן שהפלישה הַמְּסֻלְמִית תעקור בסופו של דבר כמעט לחלוטין את הזוֹרוּאֶסְטָרִיּוֹת, אך רבים מרעיונותיה יצרו את הכפירה הַשִּׁיעִית בתוך הַאֶסְלָאם. כבר במאה ה-19, הַבָּאב והאמונה הַבְּהָאֵאִית יהוו טרנספורמציה חדשה של תורת זְרֵתוֹסְטָרָא. בהיבט הדוקטרינרי, מיוחס לְזֵרֵתוֹסְטָרָא חיבור הַאֶנְסֻטָה או זְנֵד-אֶנְסֻטָה, אך ככל הנראה הנביא כתב רק את הַיִסְנָה (אולי אך ורק 17 מהמונוניו או הַגְּאֵתְהוֹת). הַאֶנְסֻטָה מורכבת מן הַיִסְנָה (72 פרקים של ליטורגיה פְּרָסִית); הַיִסְפָּדָה (24 פרקי הפצרות); הַתְּנִידָד (עוד 22 פרקים); הַיִשְׁטוֹת (21 פרקים עם הפצרות למלאכים והמהווה את הַאֶנְסֻטָה הכוהנית כשלעצמה) וְהַחֹרְזָה אֶנְסֻטָה או אֶנְסֻטָה קטנה (ספר התמסרויות כוהניות ופרטיות). עבור העיבודים שלנו לַאֶנְסֻטָה, לקחנו רק את הַגְּאֵתְהוֹת ואת מה שמכונה נְנִידָד-סְדָה. הַגְּאֵתְהוֹת נכתבו בְּאֶנְסֻטָת, שהייתה השפה של בְּאֶקְטָרִיָה העתיקה, אך הטקסטים המקוריים סבלו מתהפוכות רבות כבר מאז מעברו של אֶלְכְּסַנְדֵּר בְּפָרְס. וכך, החומר הגיע אלינו בשפת פְּהֶלְוִי, עם פערים גדולים ובוודאי, תוספות מכל סוג. באשר לאלוהויות מסוימות או רוחות המשותפות במקורן בין הענפים הַאֶרִיִּים שהתפצלו לעבר הוֹדוֹ וְאֵינְאָן, עלינו לקחת בחשבון שהן לובשות אופי הפוך בגלל, ככל הנראה, המלחמות או המחלוקות שהתרחשו בין אותם שבטים פרימיטיביים. כך, אֵינְבְּדָה וְהַדְוֹת ראוים למסירות בְּדוֹת הַהִינְדוּאִיּוֹת, ולובשים אופי מאיים בְּאֶנְסֻטָה. אותו דבר קורה עם יִמָה האגדי מן הַאֶנְסֻטָה ("גִּימְשִׁיד, מנהיג עמים ועדרים" עבור אֶנְקֵטִיל-דוּפְרוֹן, על פי ציטוט מְבֶרְגוּאָה), שְּבִנְדוֹת מופיע בְּנְאֻמָה, אל המוות לְרִיג-נְדָה I, 38, 5. אך הַהוֹמָה (סוּמָה בְּדוֹת) וְמִיתְרָא (מִיתְרָא הַנְּדִי), נותרים עם תכונות מיטיבות.

² רמזיה לתחילתו של פֶה אֶמֶר זְרֵתוֹסְטָרָא. "כאשר זְרֵתוֹסְטָרָא הגיע לגיל שלושים, נטש את מולדתו ואת אגמי מולדתו ופרש להר". פ. נִיטְשֶׁה, פֶה אֶמֶר זְרֵתוֹסְטָרָא, עמ' 243 (F. Nietzsche, *Así habló Zaratustra*. O.C. Vol. III, Aguilar, Buenos Aires, 1961, p. 243). כפי הנראה, הדאגה של נִיטְשֶׁה לנביא הַפְּרָסִי החלה כאשר בהיותו צעיר מאוד ראה אותו בחלום. בחליפת המכתבים עם אחותו אֶלִיזָבֶט ועם לו אֶנְדְרָאס סְלוֹמָה, מלבד הערות לְפֶטֶר גֶּסֶט ולָא. רוֹדֵה, נִיטְשֶׁה מתאר את זְרֵתוֹסְטָרָא כמי שמסוגל לבסס מוסר חדש, ולפיכך, כהורס או מתמיר של הערכים המבוססים.

³ התייחסות למערכת הקוסמולוגית והקוסמוגונית של זְרֵתוֹסְטָרָא, כפי שפותחה על ידי כוהני הדת (מאגים) הַפְּרָסִים.

⁴ קִינָה, נשמת היצורים החיים ובפרט של הבקר. אֶהֶנְרָא מְזֵדָא, אל האור, הנקרא גם הוֹרְמוֹז.

⁵ יִסְנָה XLIV, 3. הַאֶנְסֻטָה. עיבוד על בסיס תרגומו של ח. בְּרִגוּאָה (J. Bergúa, *El Avesta*, Ed. Bergúa, Madrid, 1974).

⁶ שם XLIV, 4.

⁷ שם XLIV, 5.

⁸ שם XLIV, 6.

⁹ פְּרִנְגְדָה שני, 2 ואילך. עיבוד של הַתְּנִידָד-סְדָה. שם.

¹⁰ שם פְּרִנְגְדָה שני, 7 ואילך.

¹¹ שם פְּרִנְגְדָה תשעה-עשר, 52.

¹² שם פְּרִנְגְדָה עשירי, 17.

¹³ שם פְּרִנְגְדָה שמונה-עשר, 29 ו-31.

¹⁴ שם פְּרִנְגְדָה חמישה-עשר, 5 ו-6.

¹⁵ יִסְנָה XXX, 3.

¹⁶ שם XXX, 4.

¹⁷ שם XXX, 5.

¹⁸ שם XXX, 6.

19 שם XXX, 8. הכוונה לברית של רוחות הַדְּוֹת עם אֶהְרִימֹן, אל האפלה והרוע.

20 שם XXX, 8.

21 שם XLV, 2.

22 שם LIII, 2.

23 שם LI, 13.

24 שם XLIX, 11.

25 שם LI, 15.

ח. מיתוסים יוֹנִיִּים-רוֹמִיִּים

1 תחת כותרת זו אנו מאגדים שורה של מיתוסים שבהם לקחו חלק לא רק יוֹנִיִּים וְרוֹמִיִּים, אלא גם אחרים ייחודיים לעולם הַפְּרָתִי-מִיֶּקֶנִי אשר, מובן מאליו, ידרשו דיון נפרד. יובחן כי הנושאים המטופלים נושאים שמות יוֹנִיִּים ובשום מקרה לא רוֹמִיִּים, שכן בניו של רוֹמוּלוֹס שואבים את המיתוסים הבולטים ביותר שלהם מהתרבות הַיִּנִּית, בשיטה הפשוטה של החלפת השמות והמקומות שבהם התרחשו כמה מהאירועים. בשום אופן אין אנו אומרים שהתרבות הַרוֹמִית לא הולידה אגדות ומיתוסים משלה, שכן רצף גלי הפולשים על אדמות אלו נאלצו להתעמת עם מתיישבים ותיקים יותר ולאילו היו צורות מיתיות ודתיות מובחנות פחות או יותר מהתרומות החדשות. מצד שני, ההשפעה התרבותית הַיִּנִּית על הַרוֹמִית אינה הגורם היחיד הפועל, שכן "סיפורים" רבים נגזרים מִמִּצְרַיִם, פְּרִיגִים, חֶתִים וכו'. למעשה, במיתולוגיה הַיִּנִּית עצמה קיימים שמות רבים של אלים ממוצא זר. מנגד, דבר אחד הוא איסוף (ולעיתים קרובות שינוי) האגדות והמיתוסים שנבעו מעטם של כותבי המיתוסים בעת העתיקה, ודבר אחר הוא התפקיד שאלים, חצאי-אלים וישויות אחרות מילאו בפולחן האישי והקולקטיבי. למעשה, שם יש לחפש את החשיבות האמיתית של המיתוסים, המקורבים יותר למערכת האמונות מאשר לביטוי הפואטי, הפלסטי ולעיתים הפילוסופי גרידא, כמו במקרה של אֶפְלֶטוֹן יוצר ה"מיתוסים" (הַמְּשֵׁתָהּ, פִּיֶדוֹן, פִּיֶדְרוֹס, הַמְּדִינָה וכו'), שבאמצעותם הוא מסביר את תורתו. מצידנו, השתמשנו בטקסטים של הוֹמֵרוֹס, פִּינְדָרוֹס, אוֹרְפִיֶדֶס, סוֹפּוֹקְלֶס וְאִיֶסְכִילוֹס בזכות יופיים ההבעתי הרב וכמובן, פְּתִיאֹלוֹגִיָה וּפְעִיֶדוֹת וְיָמִים של הַסִּיֶדוֹס שאמנם ללא מעוף השירה של יצירותיהם של אותם מחברים, מהוות פנינים אמיתיות של איסוף ו"קִיבוץ". מבחינה היסטורית, המיתוסים שבהם אנו עוסקים נפוצו במדינות דוברות יוֹנִית מהמאה ה-10 לפנה"ס ועד בערך למאה ה-4 לספירה. במובן זה, יצירות כמו אלו של הַקְּטִיָאֹס שנכתבו במאה ה-6 לפנה"ס היו עשויות להיות בעלות ערך שלא יסולא בפז, אך למרבה הצער הגיעו אלינו רק קטעים מסופקים מארבעת ספרי הַגֵּנְאֹלוֹגִיָה שלו. עם זאת, נראה שעבודתו של מחבר זה השפיעה בצורה מכרעת על פְּרִקְיֶדֶס שכותב על המיתוסים הַיִּנִּים הראשונים. ברור שהמחברים המאוחרים אינם חסרי חשיבות (וזה תקף גם לסופרים הַרוֹמִים), אך ככל שהזמן חולף סבך המידע גדל כך שהוא נוטה לבלבל את המקור הראשוני עם היצירה המאוחרת. היצורים החשובים ביותר המוזכרים בפרק זה של "מיתוסים יוֹנִיִּים-רוֹמִיִּים" הם: קְרוֹנוֹס = סְטוֹרְנוֹס רוֹמִי; זְאוֹס = יוֹפִיֶטֶר; הֶרָה = יוֹנוֹ; רִיאָה = קִיפֶלָה; הֶרְמֶס = מֶרְקוּרִיוֹס; דִּמֶטֶר = קֶרֶס; פְּרֶסְפּוֹנָה = פְּרוֹסֶרְפִינָה; דִּיֹוִיֶסוֹס = בְּאֶקְחוֹס; הֶרְקֶלֶס = הֶרְקוּלֶס.

2 עיבוד הַתִּיאֹלוֹגִיָה. הַסִּיֶדוֹס. שורות 154 עד 181. הַסִּיֶדוֹס מְאָסְקָרָה, מחצית ראשונה של המאה ה-7 לפנה"ס (?). הַסִּיֶדוֹס, תִּיאֹלוֹגִיָה. (Hesíodo, *Teogonía*, Alianza, Madrid, 1986).

3 הַאֶרְיִנִיּוֹת הן שלוש: טִיסִיפּוֹנָה ("הורסת הנוקמת"); אֶלְקֶטוֹ ("דוחה, עוינת") וּמְגִינָה ("רטננית"). על פי א. גְאֶרִיבִי, מדובר בהאנשות של רעיון תיקון הסדר שהופר על ידי הפשע. יש להן, בין יתר המשימות, את המנדט לדכא את המרד של הצעיר בזקן. הן חיות בְּאֶרְבּוֹס והן קודמות לְזְאוֹס. עבור א. בְּרֶטְרָה הן רוחות העונש ונקמת הדם. לבסוף, פ. גְרִימֶל סבור שהן נולדו מטיפות הדם שנספגו באדמה בעת סירוסו של אוֹרְנוֹס. הן נקראו גם "אֶוּמְנִיֶדֶס", ו"פְּרִיֶדוֹת" על ידי הַרוֹמִים.

4 שם, שורות 460 עד 474.

5 שם, שורות 470 עד 501.

6 שם, שורות 686 עד 692.

7 שם, שורות 693 עד 699.

8 שם, שורות 717 עד 720.

9 שם, שורות 730 עד 732.

10 גרסה חופשית על גֵּשׁוֹת טְרוֹיָה מאת אוֹרְפִיֶדֶס. סוף סצנה 11, בעיבודו של ז'אן פּוֹל סְרֶטֶר. אוֹרְפִיֶדֶס, גֵּשׁוֹת טְרוֹיָה (Eurípides, *Las Troyanas*, Losada, Buenos Aires, 1967). הציטוט במרכאות שייך לנאומו של פּוֹסִיֶדוֹן, אך הרשינו לעצמנו לשים אותו בפיו של פְּרִמִּתָאוֹס מאחר שהוא מתאים היטב לאופיו ולהקשר הכללי שבו הטיטאן מפתח את סיפורו. מכל מקום, ההפתעה שמעוררת הוספת האזהרה "עשו מלחמה, בני תמותה אווילים; החריבו את השדות והערים; חללו את המקדשים, את הקברים, וענו את המנוצחים. בעשותכם זאת, תכינו את השמדתכם שלכם!", מוסברת בכך שהיא שוברת את הסגנון האפי והכבד בדיסוננס לעגני, האופייני לאמצע המאה ה-20 ולטעמו של סְרֶטֶר. אוֹרְפִיֶדֶס נולד בְּסֶלְמִיס ב-480 ומת ב-406 לפנה"ס.

¹¹ עיבוד פְּרֹמֶתְאוּס הַכְּבוֹל. אֵיֶסְכִילוֹס. אפיזודה II. אֵיֶסְכִילוֹס, פְּרֹמֶתְאוּס הַכְּבוֹל (Esquilo, *Prometeo Encadenado*, Losada, Buenos Aires, 1984). אֵיֶסְכִילוֹס נולד בְּאֶלְוֶסִיס ב-525 ומת ב-456 לפנה"ס.

¹² שם אפיזודה II, לאחר המקהלה הראשונה.

¹³ "יאפְּטוֹנִיד", בן יֶפֶתוֹס. יֶפֶתוֹס הוא, בתורו, בנם של אוֹרְנוֹס וְנִיָּאָה, ואחיהם של קְרוֹנוֹס ושאר הטיטאנים (אוקְאָנוֹס, קוֹיוֹס, היֶפְרִיוֹן וקְרִיוֹס) והטיטאנידות (טְתִיס, רִיאָה, תְּמִיס, מְנְמוֹסִינָה, פּוֹיָבָה, דִיאֹנָה וְתִיאָה). הטיטאנים והטיטאנידות שייכים לדור הראשון של אלים (הנקראים "אלים טיטאנים"). משושלת יֶפֶתוֹס וקְלִימְנָה נגזרים אֶטְלָס, מְנוֹיֶטְיוֹס, פְּרֹמֶתְאוּס וְאֶפִימֶתְאוּס; כשם שמשושלת קְרוֹנוֹס וְרִיאָה נגזרים הֶסְטִיאָה, דְמֶטֶר, הֶרָה, הָאֵדֶס, פּוֹסִידוֹן וְזֵאוֹס. פְּרֹמֶתְאוּס הוּפֵד, לפיכך, ל"בן דודו" של זֵאוֹס. אך זוהי שושלת קְרוֹנוֹס (זו של ה"קְרוֹנִידִים"), שכופה את עצמה. אֶפִימֶתְאוּס, אחיו של פְּרֹמֶתְאוּס (והיפוכו לאור סרבולו וחוסר שנינותו), מקבל כמתנה את פְּנִדוֹרָה שבה משתמש זֵאוֹס כדי להמיט הרס על בני האדם פעם נוספת. מֶאֶפִימֶתְאוּס ופְּנִדוֹרָה נולדת פִּיָּרָה ומְפְרֶמֶתְאוּס וקְלִימְנָה נולד דְוִקְלִיוֹן. שני אלו יוצרים את הזוג המאכלס את העולם לאחר המבול ששלח זֵאוֹס כעונש חדש. הודות להתערבות נוספת של פְּרֹמֶתְאוּס מצליח המין האנושי להינצל. למעשה, פְּרֹמֶתְאוּס מדריך את דְוִקְלִיוֹן ופִּיָּרָה כדי שיבנו את התיבה. לאחר מכן, ניצולי האסון מקימים לתחייה את בני האדם על ידי השלכת אבנים לאחור (מעל הכתף), בזמן שהם פוסעים בשדות. כתוצאה מ"זריעה" זו, נולדים נשים וגברים. בכל האמור לעיל, בולטת השושלת הִיאֶפְּטוֹנִידִית כמקדמת ההתרבות האנושית.

¹⁴ עיבוד תִיאֹוֹגֻנִיקָה. שורות 535 עד 570 ו-615 עד 618.

¹⁵ שם, שורות 521 עד 525.

¹⁶ עיבוד של הֶמְנוֹנוֹת הוֹמֶרִיִים II. לְדֶמֶטֶר. (בתוך אֵילִיאָדָה III). הוֹמֶרוֹס, הֶמְנוֹנוֹת הוֹמֶרִיִים (Homero, *Himnos Homéricos*, Losada, Buenos Aires, 1982).

¹⁷ על הַטְּבֵב, I ו II. מְטְרוֹדוֹרוֹס מְפִיוֹס.

¹⁸ עיבוד של הֶמְנוֹנוֹת הוֹמֶרִיִים XXVI. לְדִיוֹנִיסוֹס.

ט. מיתוסים נורדיים

¹ לגבי הרקע של הספרות הנורדית הקשורה למיתוסים, פ. דִירָאן עורך את הסקירה ההיסטורית הבאה: "בשנת 1643, הבישוף האֵיסְלַנְדִי שֶׁל סְקַאֶהוֹלְט גילה כתב יד שאותו העניק במתנה למלך דֶנְמַרְק, פְּרֶדְרִיק ה III-הֶקְלוֹדְקֶס קְנִיִיס הכיל את התעתיק שעשה בתחילת המאה ה-13 סְנוֹרִי של אוסף שירים עתיקים מאוד, שלהם העניק את הכותרת הכללית אָדָה. מאוחר יותר התגלה כתב יד של חכם אחר, סְמוֹנְד, שבו הופיעו אותן יצירות, מה שיסביר את צורת הרבים: הֶאָדוֹת. שירים אלו חוברו בתקופה הקדם-ספרותית; נראה שמרביתם מתוארכים למאות ה-7 וה-8, אך בלשנים מסוימים נוטים לתארך את השירים הארכאיים ביותר למאה ה-6. ברור ששירים אלו החלו להיות מדוקלמים בְּנֹרְוֶגֶה וגם הועברו מדור לדור עד שהמתיישבים לקחו אותם לאי יֶהֶרְקֶר והאש, והלבליים מימי הביניים הצילו אותם מתהום הנשייה בהעלותם אותם על קלף. שאר סְקַנְדִינְבֵיָה גם היא השתתפה בעיצוב יצירה זו. כך בְּסֶטְהָ דְאֶנְרוֹס שֶׁל סְקֶסוֹ גְרַמְטִיקוֹס מופיע התרגום ללטינית של שירים שניתן לכנותם קדם-אֶדֶיִים. השיר הַדְנִי הגדול של המאה ה-10, הַתְּיֶאֶרְקֶמַל, שְׁאוֹלְף הורה לשיר בפני אנשיו במסדר בְּסֶטְהָקְסֶטְט, בקושי נבדל מבתיים אֶדֶיִים מסוימים". פ. דִירָאן, הוִיקִינְגִים, עמ' 108 ו-109 (F. Durand, *Los Vikingos*, Eudeba. Buenos Aires 1975, págs. 108 y 109).

שהתפשטה על פני כל העולם הַגְרַמַנִי. אך הספרות המיתית נותרת מוגבלת לסביבה הַסְקַנְדִינְבֵיָה. אם אנו מדברים על קבוצות של אגדות או כתבים נורדיים אפיים פחות או יותר, נוכל למצוא יצירות הן בְּאֶנְגְלָה והן בְּגֶרְמַנִיָה ובמדינות אחרות. אך כאן אנו מתייחסים לסוג ספרות המתרכז בעיקר בְּאֵיסְלַנְד. הדבר קורה כך בגלל מצבים מורכבים שבהם שיחק תפקיד גם הגורם הגאוגרפי. מאז גילוייה ויישובה של אֵיסְלַנְד על ידי הַנֹרְוֶגִים (בערך ב-874), ועד לדור הראשון של הֶאֵיסְלַנְדִים הַנֹרְוֶגִים (סביב 1,000), מתרחשות תופעות רבות בכל העולם הַסְקַנְדִינְבֵיָה שאנו יכולים בהחלט להצליב עם "המחזור הוִיקִינְגִי". תקופה סוערת, של התפשטות וסכסוך מתמיד, שצדה השני הוא התקדמות המעצמות היבשתיות והַנְצֶרוֹת. בתקופה זו, תיעוד יקר ערך מושמד או אובד בְּשׁוֹדֵיָה, נֹרְוֶגֶה וְדֶנְמַרְק. בְּאֵיסְלַנְד, נשמרת תפוקה עצומה שנמשכת עד עמוק לתוך המאה ה-13, כפי שקורה עם הַאָדָה הפואטית שממנה אנו שואבים את שירי הנושאים המיתולוגיים, תוך הותרת הנושאים האפיים בצד. למרבה המזל עבור הספרות, מגיחה הדמות הענקית של סְנוֹרִי סְטוֹרְלוֹסוֹן (1179-1241) המחבר סאגות רבות ומציל את המיתולוגיה הנורדית, במיוחד בְּגִילְפִינְגִין שלו ("ההוואה של גִילְפִינְג") ובמידה מסוימת, בְּסֶקְלֶדְקֶסְאֶפְרֶמַל שלו ("שיח להכשרת משוררים"). הַאָדָה הפואטית, ומה שמכונה הַאָדָה הפרוזאית (או אָדָה בפרוזה, או אָדָה שֶׁל סְנוֹרִי), מהוות את המקורות הבטוחים ביותר למיתולוגיה הנורדית הודות לֶאֵיסְלַנְדִים.

² אָדָה פּוֹאֶטִית. וְלִיסְפָה, 17 ו-18. הַאָדָה הפּוֹאֶטִית. (Edda Mayor, Alianza, Madrid, 1986).

³ דרך כללית לכינוי האלים. כשמדברים על אלה מסוימת קוראים לה אֶסִינְיָה.

⁴ חלל מלא באנרגיה. המקום הזה התמלא ושקע תחת משקל הקרחונים כשאלו הפסיקו לזרום, אך לאחר מכן, כאשר במקומות מסוימים נאבקו הקרח והאש הוולקנית, כפור הקרחונים נמש ומן הטיפות החל להיווצר יִימִיר, ענק הקרח הראשון שבתוכו חוס וולקני וקצת מהאנרגיה של גִינוֹנְגְנָאפ.

של האקי, משתקפת מרירותו של עולם גווע. האקי אינו ויקינג הממיר דתו לנצרות, נהפוך הוא. הוא רומז שהתבוסה מול הדת המתקדמת (זו של ה"אנשים המזורים") היא למעשה סוגריים שבהם דימויים ומיתוסים נוֹרְדִיִּים רבים פולשים אל המנצח.

י. מיתוסים אַמְרִיקָאִים

¹ המיתוסים האַמְרִיקָאִים הם רבים, וקיימות יצירות מבריקות כפי שנוכל לאמת בְּסֵפֶר סִפְרֵי צִיִּילָאם בְּאֵלָאם, מצבת ספרותית גדולה של תרבות הַמְאִיָּה של יוֹקְטֶן. מצידנו, עסקנו בְּסֵפֶר הַקִּיָּצָה של גְּנָאטְמָלָה שתורגם בשמות שונים: "פּוֹפּוֹל ווּח". הסיפורים העתיקים של הַקִּיָּצָה, עבור א. רְסִינּוֹס (פורסם על ידי F.C.E. México, בידינו ההדפסה השישית מ-1970, למרות שנכתב ב-1947); "פּוֹפּוֹל ווּח" או ספר המועצה של האינדיאנים של הַקִּיָּצָה, עבור מ. אֶסְטוֹרְיָאס וַח. מ. גוֹנְסָאֵלְס דֶּה מְנְדוֹסָה (פורסם על ידי Losada, Buenos Aires, בידינו המהדורה השנייה מ-1969, למרות שנכתב ב-1927); "פּוֹפּוֹ ווּח". פואמה מיתו-היסטורית קִיָּצָה, עבור אֶדְרִיָּאן א. צִיֵּאבֶס (פורסם על ידי Centro Editorial Vile, Quetzaltenango, Guatemala, בידינו המהדורה הראשונה מ-1981, למרות שנכתב ב-1979). תרגומו של רְסִינּוֹס התבסס על כתב היד שכותרתו אומנות שלוש השפות, שחובר בתחילת המאה ה-18 על ידי האח פְּרַנְסִיסקו חִימֶנְס. מסמך המקור עבר לאוסף בְּרָאסֶר ולאחר מכן לידיו של א. פִּינָאר, אשר בתורו מכר אותו לֵא. אֶלְר ומשם הגיע לספריית נְיוֹבֶרְי, ממנה רְסִינּוֹס עשה עותק פוטוסטטי. עבודתו של אֶרְסִינְיֶגֶס (*) תורגמה לספרדית מהגרסה הַצְּרִפְתִּית של פ. רְנֹ שכותרתה *Les dieux, les héros, et les hommes de l'ancien Guatemala d'après le Livre du Conseil (האליס, הגיבורים ואנשי גואטמלה העתיקה על פי ספר המועצה)*. רְנֹ השתמש בכתב היד של חִימֶנְס. לבסוף, תרגומו של צִיֵּאבֶס התבסס גם הוא על כתב היד של חִימֶנְס אף שבהקפדה להתחשב בשתי העמודות שהאח חיבר. חִימֶנְס שם בראשונה את התעתיק הַקִּיָּצָה אף שמעורב בספרדית ובשנייה, את התרגום לספרדית. צִיֵּאבֶס עדכן את המקור הַקִּיָּצָה שתועתק על ידי חִימֶנְס וחומר זה הוא זה שתורגם לספרדית. ב-1927 פורסם גְּנָאטְמָלָה תרגום שנעשה על ידי וִילְיָאקוֹרְטָה וְרֹדָאס על בסיס הטקסט הַצְּרִפְתִּי של בְּרָאסֶר, אך הספר לא הגיע לידינו. אותו דבר קרה עם תרגום נוסף של בְּרָאסֶר פרי עטו של ח. אֶרְיֹלָה שפורסם בְּגְנָאטְמָלָה ב-1972. בכל המקרים, מסמך המקור הוא זה של חִימֶנְס. בין 1701 ל-1703 הגיע לידינו, בפטרונות המלכותית של הכפר סָאנְטוֹ תוֹמָאס (כיום צִיֵּיִקְסֶטְנָאנְגוֹ), כתב יד שנכתב בשפת הַקִּיָּצָה אך יוצג באותיות לטיניות. המסמך תוארך בערך למחצית המאה ה-16. למרבה הצער, המקור אבד אך חִימֶנְס דאג להעתיקו אף שעם שינויים מסוימים.

* המחבר מתייחס כאן אל אֶרְסִינְיֶגֶס אולם נראה לנו שמדובר בטעות והכוונה היא ל מ. אֶסְטוֹרְיָאס (הערת המתרגם).

² צִיֵּאבֶס סבור שמשפט זה רומז למעבר המתיישבים בצפון אַמְרִיקָה מְאִסְיָה, כלומר, מן המערב עבורם.

³ צִיֵּאבֶס טוען שה"ציורים" היו ספרים אמיתיים או לוחות שחוברו בצורת קיפול ולא רק תחריטים מבודדים שהודפסו על אבן, עצם ועץ. בתמכו בנקודת מבטו, הוא מצטט את דִיווּחַ על דְּבֵרֵי יוֹקְטֶן מאת האח דִּיגֹוֹ דֶּה לְאֵנְדָה שבו מחבר זה אומר: "מצאנו להם מספר גדול של ספרים של אלה, אותיותיהם, ומכיוון שלא היה בהם דבר שלא הייתה בו אמונה טפלה ושקר השד, שרפנו להם את כולם, דבר שחשנו שהיווה להם הפתעה וציער אותם מאוד."

⁴ עיבוד של תרגומו של רְסִינּוֹס (שם).

⁵ מכאן ועד הסוף, עשינו את העיבודים על בסיס תרגומו של אֶרְסִינְיֶגֶס (שם).

⁶ צִיֵּאבֶס סבור שמדובר בסוג של שמן שנוצר עקב אסון קוסמי. אך ייתכן שמקורו בפליטת נפט שניצת בשל קריעת שכבה מסוימת בעת התפרצות הר געש.

⁷ רומז לנדודים ארוכים "בירידה" מאזורים קרים מאוד עד להגעה למקומות התיישבות קבועים יותר.